

2013
COLLEGIUM GEOGRAPHICUM
10. szám

a Cholnoky Jenő
Földrajzi Társaság
tanulmánygyűjteménye

Ábel Kiadó

COLLEGIUM GEOGRAPHICUM

Cholnoky Jenő Földrajzi Társaság

400080 Kolozsvár, Tipografiei 12, Kolozs megye, Románia

www.cholnoky.ro

Szerkesztők: Lázár István
Pál Zoltán

Grafika: Lázár István

ISSN 2065 - 3859

Ábel Kiadó

400304 Kolozsvár, Eremia Grigorescu utca 35, Kolozs megye, Románia

tel./fax.: 0264-420001

abelkiado@yahoo.com

www.abelkiado.ro

Tartalom

A szervezeti kompetencia- és képességépítés mérési problémái	5
<i>Veresné dr. Somosi Mariann</i>	
Az alternatív turizmus új kihívásai – ötlet, tervezés, megvalósítás	25
<i>Siskáné dr. Szilasi Beáta</i>	
Menjek vagy maradjak? Az elvándorlás jelene és jelensége Magyarországon	33
<i>Sansumné Molnár Judit</i>	
A településhálózat, a közigazgatás és a természeti adottságok kapcsolata Hargita megye délkeleti részében	41
<i>Elekes Tibor</i>	
Gazdasági diszparitások Északnyugat-Erdélyben	51
<i>Veress Nóra-Csilla</i>	
A bevásárlóturizmus aktuális tendenciái a román-magyar határ mentén	59
<i>Nagy Egon</i>	
A vidékfejlesztés alternatívái: svájci kapcsolatok, helyi eredmények	71
<i>Sebestyén Tihamér</i>	

A szervezeti kompetencia- és képességépítés mérési problémái

VERESNÉ DR. SOMOSI Mariann*

Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Vezetéstudományi
Intézet, Miskolc

Azi, firmele/instituțiile resimt din ce în ce mai puternic că în atingerea performanțelor lor devine mai accentuat avantajul competițional obținut prin competențe. Aceste competențe organizaționale sunt prezente atunci în viața organizației când aceasta reușește să facă dovada unor competențe individuale sau de grup care nu pot fi imitate de competitori din cauza individualității și excelenței lor. Din punctul meu de vedere construcția capacității nu diferă de procesul clasic al creării de organizații, dar conține bine înțeles abordări noi și accente diferite, pe care urmează să le abordez în articolul de față. Mă ocup atât de aplicațiile metodelor cantitative și calitative ale cercetării empirice a organizațiilor, cât și cu modelarea suportivă a construcției de capacități.

Companies and institutions perceive in an intensified manner that long-term competitive advantage which can be gained by competencies becomes more emphasized in reaching expected profitability. These competencies appear in the organisation if it is able to demonstrate individual and group proficiency and skills which can be not copied by the competitors because of the uniqueness and excellence of these skills. In my opinion capacity building does not differ from the classic process of organisation development but, of course, it contains novel approaches and different emphases which are summarised in the paper. I am dealing with empirical organisation research applications of quantitative and qualitative methods and with modelling supports capacity building.

Kvantitatív és kvalitatív módszerek empirikus szervezetkutatási alkalmazásai

A szervezetkutatásoknak kettős vetülete van, nevezetesen az elméleti és a módszertani. E két vetület kézenfekvő, ugyanis a megfelelő módszerek alkalmazása elsősorban az elméleti megalapozottságtól függ, viszont alkalmas módszerek nélkül

az elmélet verifikálása elképzelhetetlen. A szervezetjellemzők mérhetősége és összehasonlítása az empirikus szervezetkutatás nélkülözhetetlen előfeltétele. A mérés szükségességét indokolja az a körülmény, hogy a kezelendő nagy tömegű információhalmaz áttekintéséhez megfelelő matematikai-statisztikai és egyéb eljárásokra van szükség. E módszerek pedig többnyire „számszerűsített” tulajdonságok esetén alkalmazhatók.

* szvvs@uni-miskolc.hu

A szervezetek empirikus vizsgálatának egyik alapvető kérdése: hogyan tudjuk mérni szervezeteinket, egyáltalán mérhetőek-e?

A probléma ott jelentkezik, hogy a szervezetek lényegében kvalitatív jellemzőkkel bíró objektumok, amelyek vizsgálatánál a mérések annál kevésbé adnak egyértelmű, megnyugtató eredményt, minél bonyolultabb az objektum.

Sokan elvetik a kvantitatív szervezet-elemzési módszereket azzal, hogy a kérdőív és az interjú során felvett adatok még akkor sem mentesek a szubjektív elemektől, ha megpróbáljuk különböző módszerek segítségével tisztogatni a felvett értékeket. (TORMA ET AL., 1983)

Azzal a megközelítéssel értek egyet, mely szerint nem célszerű elvetni a mennyiségi módszereket, hanem pontatlanságok miatt a kvantitatív módszereket ki kell egészíteni kvalitatív szervezetelemzési eljárásokkal, s ezáltal a vizsgálandó szervezeti jelenség természetének megfelelő eljárások választhatók ki.

A szervezetek „természete” a mennyiségi skálákon történő mérést sokszor nem teszi lehetővé. A külföldi és a hazai tapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy a szervezetek vizsgálatára közvetlenül az ordinális skálák használhatóak.

Mivel a szervezetelemzések legfőbb célja a kapcsolatok, illetve kontextuális tényezők kimutatása, éppen ezért az összefüggésvizsgálatok képezik a kutatások fő gerincét. A módszerek alkalmazhatósága alapvetően attól függ, hogy milyen skálákon mért változokkal dolgoznak.

Ugyanakkor látni kell azt is, hogy ezek csak korlátozott hatásúak a szervezeti jellemzők összefüggéseinek feltárásához, a szervezetek „bonyolult” természetének sokkal inkább a többváltozós analízisek felelnek meg.

Az egyes szervezetek vizsgálatával foglalkozó esettanulmányok alapvetően a kvalitatív módszereket használják. Számos hazai vizsgálat készült ezen eljárással. (TARDOS, 1980). A kvalitatív módszerek nagyon jól felhasználhatóak bizonyos szervezeti jelenségek tanulmányozására, például oksági kapcsolatokat kereső vizsgálatoknál.

A kvalitatív metodikák előnyeiként a kvantitatív eljárásokkal szemben általában a következőket szokták megemlíteni:

- a kérdésekre adandó válaszolási lehetőség nem korlátozott,
- az események okait, időbeli lefolyását jobban fel lehet tární,
- lehetővé válik a mélyebben fekvő összefüggések feltárása.

Mindezek ellenére a kvalitatív eljárások viszonylag háttérbe szorultak a mennyiségi eljárásokkal szemben.

Az 1. táblázat a kvantitatív módszerek, illetve kombinációik szervezetkutatásban történő gyakorlati alkalmazásait mutatja be a teljesség igénye nélkül, az összehasonlító szervezetelemzés témaköréből, ahol a szervezeti változók fogalmán a struktúra jellemzőit, a struktúrára ható kontextuális tényezőket, a stratégiát és a szervezeti teljesítményt leíró jellemzőket értjük.

A szervezeti változók méréséhez ezen tényezőket, a gyakorlatban érzékelhető és megragadható jellemzőkre kellett felbontani. Így a változók értelmezésére és mérésére számos, sokszor jelentősen különböző közelítést alkalmaztak. A tényező csoportok között – amelyeket az egyes empirikus vizsgálatoknál meghatároztak – minden elemzésnél mértékadó volt a technológia és a szervezeti nagyság. E domináns változók mellett a környezet az a változó, amely egyre erőteljesebb szerephez jutott a vizsgálatoknál. Valamennyi esetben találhatók vizsgálat specifikus változók is, amelyeket az adott

vizsgálatot végzők tartottak fontosnak. Woodward esetében a technológiai jellemzők osztályba (11) sorolása, az Aston-csoportnál a szervezet múltja és eredete, Kieser esetében a nyilvános ellenőrzés mértéke ... A stratégia empirikus megközelítésénél a fogalom definiálása okozta a legnagyobb problémát.

A struktúrát leíró függő változók megítélésében heterogén álláspontok alakultak ki a szakirodalomban. Valamennyi vizsgált esetben megjelent a tagoltság (mélységi és szélességi), a szabályozottság és a spe-

cializáció, amely tekintetben egységesség mutatkozik a vizsgálat szükségességére vonatkozóan. Ezek mellett itt is találhatunk specifikus elemek is, úgymint flexibilitás (Aston-csoport), ciklus összetétel (WOODWARD, 1965), koordinációs mechanizmusok kialakítása (KIESER, 1995) és tömegszerűség (MAROSI, 1978). A szervezeti teljesítmény meghatározása és mérése minden empirikus vizsgálat kulcsfontosságú eleme, hiszen a kutatások fő célja az eredményességet befolyásoló tényezők feltárása.

1. táblázat: Szervezeti változók operacionalizálása és mérése (saját szerkesztés)

1. KONTEXTUÁLIS TÉNYEZŐK

WOODWARD (WOODWARD, 1965)	• a technológia és a vállalati nagyság, • a termelési rendszer (technológia) jellemzőit 11 osztályba sorolta (egyedi termékek gyártása fogyasztói megrendelésre; prototípusok gyártása, nagyberendezések gyártása termékfázisonként, kissorozatgyártás fogyasztói megrendelésre; nagysorozat gyártás; nagysorozat gyártás összeszerelő szalagokon; tömeggyártás; vegyipari termékek gyártása többtermékes üzemben; folyadékok, gázok és kristályanyagok folyamatos gyártása; standardizált alkatrészecskék nagysorozat gyártása, amelyek összeszerelése több terméket eredményez; kristályanyagok folyamatos gyártása).
ASTON (PUGH, 1963)	• eredet és a szervezet múltja, • tulajdonos és irányítás, • szervezeti nagyság, • tevékenységi kör, • technológia, • telepítési helyzet, • más szervezettől való függőség.
KIESER (KIESER, 1995)	• környezet, • technológia, • szervezet nagysága, • jogi forma és a nyilvános ellenőrzés mértéke, • más szervezettől való függés, • a szervezet kora.
CHILD (CHILD, 1973)	• szervezeten belül (a szervezet nagysága; a technológia integráltsága és automatizáltsága; telephelyek száma), • környezeti (szervezeten belüli kapcsolatok intenzitása).

LAWRENCE ÉS
LORSCH
(LAWRENCE –
LORSCH, 1978)

- a szervezet környezete (kutatás, termelés, értékesítés)

2. STRATÉGIA

CHANDLER
(CHANDLER, 1962)

- A vállalati stratégia a különböző típusú növekedés tervezésének és megvalósításának folyamata.

FRANK
(FRANK, 1974)

- Megkülönböztet a vállalaton belül célképző, stratégia kialakító és realizációs rendszereket, amelyek mintegy transzformációs láncolatként léteznek a szervezet inputja és outputja között.

MINTZBERG
(MINTZBERT, 1978)

- A stratégia a döntéshozatal sorozatára jellemző magatartás. Ha valamely területére vonatkozó döntések egy időszak alatt konzisztensek, akkor ezt úgy tekinti, hogy kialakult a stratégia.

MILLER ÉS FRIESEN
(MILLER – FRIESEN,
1975)

- A stratégia a vállalat válasza a környezetből érkező hatásokra.

HORVÁTH
(HORVÁTH, 1987)

- A tőkés vállalat stratégiája: a vállalat filozófiája, üzletpolitikája; a vállalat funkciója, társadalmi küldetése; a vezetés hosszú távú céljai; magatartása, törekvései a termékpiacon, verseny; a tőke hasznosításának, megterülésének módja; magatartásformák a vállalat alkalmazottai számára.
 - A szocialista vállalat stratégiája: a működési körre, társadalmi funkciók változtatására irányuló kezdeményezések; társadalmi célokból levezetett hosszú távú vállalati gazdaság; célok meghatározása és a célokhoz rendelt eszközök, csoportosítására vonatkozó döntések; a vállalati célok, elérésének módjára, a kockázatvállalás mértékére, a vezetés stílusára vonatkozó kollektív állásfoglalás.
-

3. STRUKTÚRA JELLEMZŐK

ASTON-CSOPORT
(PUGH ET AL., 1969)

- specializáció,
- standardizáltság,
- formalizáltság,
- centralizáció, konfiguráció,
- flexibilitás.

WOODWARD
(WOODWARD, 1965)

- szélességi és mélységi tagoltság,
- szabályozottság,
- vonalbeli és törzskari specializáció,
- termelési szervezet,
- ciklusösszetétel (értékesítés, fejlesztés és termelési kapcsolat).

KIESER (KIESER, 1995)	• specializáció, • standardizáció, • formalizáció, • centralizáció, • eredményesség, • szélességi tagoltság, • hierarchikus szintek száma, • professzionalizálások, • vezetők és végrehajtók viszonya, • vezetők és vezetői kiszolgálók viszonya, • koordinációs mechanizmusok kialakítása.
MAROSI (MAROSI, 1978)	• alaptevékenység • tömegszerűség, • a termelés vállalaton belüli szakosításának formái, illetve a termelés szervezete • az alaptevékenység ciklusának összetétele • irányítás • szervezeti konfiguráció, • irányítás centralizációja, illetve decentralizációja • irányítás szabályozottsága.

4. SZERVEZETI TELJESÍTMÉNY

ASTON-CSOPORT (PUGH ET AL., 1969)	• Gazdasági és társadalmi jellegű elemeket magukba foglaló tényezőket vizsgáltak: • hatékonyság (jövedelmezőség, termelékenység, pénzmegtartás), • adaptivitás, • morál.
WOODWARD (WOODWARD, 1965)	• A szervezetek sikerességét a profit nagyságával és az értékesítés volumenének növekedésével jellemezte.
REIMANN (REIMANN, 1974)	• Az USA vállalatok vizsgálatánál – a vezetők véleményére alapozva – a következő mutatókat alkalmazva: » pénzügyi kritériumok: - o értékesítés és profit növekedés, » nem pénzügyi jellemzők: - o a szervezet képessége a magasan kvalifikált munkaerő megszerzésére és megtartására, - o az alkalmazottak megelégedettsége és munkamorálja, - o a vállalat termékeinek minősége, - o a fogyasztóknak nyújtott szolgáltatások, - o jövőbeli növekedési képességek, - o a versenytársak értékítélete a vállalat átfogó teljesítményéről.

A 2. táblázat a szervezeti változók kapcsolatainak elemzését rendszerezi.

Woodward (WOODWARD, 1965) a korreláció és regresszió számítását használta a független és a függő változók kapcsolatának elemzésére. Elsősorban a technológia és a függő változók a tömegszerűség és a szervezetnek a szélességi tagozódása között mutatt ki érdemleges kapcsolatot.

Az Aston-csoport (PUGH ET AL., 1969) többváltozós korrelációs számítás segítségével tesztelte a csoport, a technológia és a struktúra szoros kapcsolatának hipotézisét. Vizsgálataik alapján statisztikailag is kimutathatónak találták a technológia és a struktúra egyes elemei közötti kapcsolatot. Ugyanakkor a struktúra más változókkal szorosabb kapcsolatot mutatott, s ezáltal elvetették azt az állítást, hogy a technológia a struktúra fő meghatározója. A független változók a szervezeti struktúra alapvető dimenziói közötti korrelációs értékek szerint a technológia jellemzői nagyon gyenge kapcsolatban állnak a függő változókkal. Érdemleges hatást a nagyság és a más szervezettől való függőség jellemzőiről tudtak kimutatni. 4-5 évvel később ismételt vizsgálataik arra engedtek következtetni, hogy „... hosszú távon a strukturáltság növekedése párhuzamosan mehet végbe a méret növekedésével, de rövid távon van egy olyan mechanizmus, hogy a méret növekedése eredményezhet növekvő strukturáltságot, de a csökkenő méret nem eredményezheti a strukturáltság csökkenését ...”

Kieser (KIESER, 1995) vizsgálatokat végzett a strukturális változók, valamint a környezeti változók között. A kapott értékek a -0,28 és a 0,55 intervallumban helyezkedtek el.

Lawrence és Lorsch (LAWRENCE - LORSCH, 1967) azt vizsgálták, hogy a

környezet bizonytalansági foka és heterogenitásának mértéke hogyan hat az egyes szervezeti részrendszerek integrálódására. Elemzéseikben direkt kapcsolatot mutattak ki a környezet bizonytalansága és homogenitása (független) valamint a differenciáció és integráció (függő) változók között. Ez alapján megállapították, hogy a környezet jellemzői egyértelműen meghatározzák, hogy milyen legyen a hatékony szervezet struktúrája.

Reimann (REIMANN, 1974) 19 db USA-beli termelő vállalaton keresztül clusteranalízissel elemezte a szervezeti teljesítmény és a struktúra jellemzői közötti kapcsolatot, amelynek eredménye pl. az a megállapítás, hogy „Egy hatékony szervezet lehet viszonylag decentralizált, specializált és formalizált. Ugyancsak lehet erőteljesen decentralizált és erősen specializált, de formalizált már nem.”

Galbraith (TORMA ET AL., 1983) a szervezeti teljesítményt a bizonytalanság és a szervezeti struktúra függvényében tárgyalja. A bizonytalanság növekedése esetén a szervezet akkor maradhat eredményes, ha olyan struktúrát alakít ki, amely képes a megkívánt teljesítményszinthez szükséges információmennyiség feldolgozására.

Miller és Friesen (MILLER - FRIESEN, 1978) 81 szervezet adatai alapján vizsgálták a környezet, a stratégia, a struktúra és a szervezeti teljesítmény kapcsolatát. Kiemelendő az alábbi megállapításuk: „Úgy tűnik, hogy a siker eléréséhez többféle módszer is alkalmazható, attól függően, hogy milyen a környezet, illetve az egymást kiegészítő szervezet és stratégia alakítási lehetőségek választéka. Azonban a környezet nem határozza meg teljesen a sikeres vállalat stratégiai választát. Adott esetben más-más stratégia is eredményes lehet.”

2. táblázat: Szervezeti változók (független és függő változók – struktúra jellemzők) kapcsolatának elemzése (saját szerkesztés)

Kutató	Releváns vizsgált változók	Alkalmazott módszerek
WOODWARD (WOODWARD, 1965)	• technológia • tömegszerűség • szélességi tagozódás	korrelációs számítás regresszió-számítás
ASTON-CSOPORT (PUGH ET AL., 1969)	• technológia • struktúra » tevékenységek strukturáltsága, » hatáskörök koncentrációja » munkafolyamatok vonali irányítása • szervezeti nagyság • más szervezetektől való függőség	többváltozós korrelációs számítás
KIESER (KIESER, 1995)	• strukturális változók » specializáció » formalizáció » tervezési ráfordítás » feladatok » problémataralom hiánya » hatáskör elhatárolás pontossága » végrehajtási feladatok programozottság » döntési decentralizáció » hierarchia szintek száma » kommunikáció a kollégákkal, felettesekkel » törzskari munkatársak aránya • környezeti változók » dinamika » ár iránti érzékenység » konkurencia intenzitás	többváltozós korrelációs számítás
LAWRENCE ÉS LORSCH (LAWRENCE – LORSCH, 1967)	• a környezet bizonytalansági foka heterogenitása • részrendszerek differenciálódása, integrálódása	korrelációs számítás
REIMANN (REIMANN, 1974)	• szervezeti teljesítmény • struktúra jellemzők	clusteranalízis
GALBRAITH (TORMA ET AL., 1983)	• szervezeti teljesítmény • bizonytalanság • szervezeti struktúra	korrelációs számítás
MILLER ÉS FRIESEN (MILLER – FRIESEN, 1978)	• környezet • stratégia • struktúra • szervezeti teljesítmény	többváltozós korrelációs számítás

Kvalitatív szerveztelemzési módszerek

Néhány kiragadott, de releváns példa segítségével kívánom szemléltetni a kvalitatív szerveztelemzési eljárások létjogosultságát és szükségességét.

Mintzberg (MINTZBERG, 1978) a vállalati stratégia kialakításának folyamatát vizsgálta. A stratégia fogalmat abban az értelemben használja, mint a vállalati döntéshozatal sorozatára jellemző magatartásformát. Az empirikus vizsgálatot a Volkswagen Műveknél végezte. 1920-tól hosszú éveken át figyelemmel kísérte a vállalati döntésekre jellemző magatartásformát, s a megfigyelései alapján a stratégia kialakulásának és változásának időbeli alakulását tárta fel. Mintzberg módszertanilag a külső megfigyelő szerepében jelent meg és a változás időbeli alakulására, valamint a magatartásformák változása összefüggéseinek megértésére koncentrált. A megfigyelés jó lehetőséget szolgáltatott arra is, hogy az események bekövetkezésének okait feltárja, akár külső, akár belső befolyásoló tényezőkről is legyen szó. Vizsgálatára építve bírálja Chandler megállapítását, miszerint a stratégiai változások a környezeti tényezőkre vezethetők vissza. Mintzberg szerint Chandler figyelmen kívül hagyja a szervezet működési rendszerét, amikor a stratégiai változások okait keresi.

Jick (TORMA ET AL., 1983) kutatása a több vállalat egyesítésével összefüggő alkalmazotti izgatottság-elemzésre irányult. Az egyesülés által érintett alkalmazottakat az alábbi módon vizsgálták:

- résztvevőnkénti megfigyeléssel (hogyan viselkednek az emberek az egyesülésre vonatkozó hír szerzése után);
- közvetett megfigyeléssel (az érintett alkalmazottakról a munkatársaik, illetve főnökeik útján szereztek információkat);

- speciális stressz-vizsgálati módszerekkel (például, laboratóriumi tesztek);
- a vállalati archívum látogatásának megfigyelésével (az egyesülés kiváltotta bizonytalansággal összefüggően az emberek a múltbeli információk után kutatva gyakrabban jártak a könyvtár archívumába; a „látogatók” összetétele szintén fontos és hasznos információkat szolgáltatott az elemzéshez).

Az ily módon összegyűjtött információkat később mennyiségi vizsgálatokkal is kiegészítette.

Versenyképességi vizsgálatok

E módszertani fejezetnek a lezárásaként a vállalati szintű versenyképességet mérő modelleket rendszerezem, abból a megfontolásból, hogy a szervezeti képesség építés vizsgálatakor a versenyképességhez való viszonyát is értelmezem.

Modellépítés

A világméretű, csaknem ádáz piaci versenyben a vállalatok egyre inkább érzékelik és felismerik, hogy nagyon rövid idő alatt elveszíthetik „hagyományos” versenyelőnyüket, amelyeket szolgáltatásaik, termékeik, technológiáik fejlesztése, kiváló minősége stb. eredményezett. Így kerül látóterükbe a kompetenciák révén megszerezhető tartósabb versenyelőny. A vállalati/intézményi szintű kompetenciák akkor teszik azt versenyképessé, ha képesek felmutatni értékteremtési, folyamatában olyan személyes és csoportos hozzáértéseket, jártasságokat, amelyek egyediségük, kiválóságuk okán utánozhatatlanok a versenytársak számára.

Napjainkban a gazdasági, politika, technológiai és információs globalizáció hatására nemcsak a nagy, de a kis- és közép-

vállalatok elsődleges érdeke a hatékonyságnövelés, a költségcsökkentés, a jobb erőforrás koncentráció és allokáció, mely leginkább a kompetenciák és a képességek építése által teremthető meg.

Álláspontom szerint a képességépítés logikájában nem tér el a szervezetalakítás klasszikus folyamatától, ugyanakkor az egyes fázisainak tartalmában találhatunk közös elemeket és teljesen eltérő, újszerű megközelítéseket és eltérő hangsúlyokat. A két folyamat – a szervezetalakítás és képességépítés – közötti tartalmi különbségek ábrázolását az 1. ábrán egy klasszikus szervezetalakítási folyamatmodellbe ágyazottan teszem meg. A folyamatmodellen belül az eltérések differenciált bemutatása a prob-

lématerületek meghatározása, a minősítési rendszer jellemzőinek leképezése, a szervezetelemzési módszer kiválasztása fázisoknál valósítható meg.

A problématerületek meghatározásánál a szervezetalakítási elemek kiegészülnek a képességépítés megítélhetőségét jellemző szempontokkal, amelyek az új megközelítést biztosítják a gondolkodásban.

A kiindulási helyzet rögzítésénél a szervezeti képességet determináló területeket jelenítettem meg.

A szervezetalakítási és képességépítési munka sikeres lebonyolításának egyik kritikus eleme az elemzés eredményes végrehajtása.

3. táblázat: A vállalati szintű versenyképességet mérő modellek (saját szerkesztés)

Modell megnevezése	Modell tényezői
Porter-féle gyémántmodell és annak Hoványi-féle továbbfejlesztése (PORTER, 1990)	Az alapmodell alakjának hasonlósága > gyémánt. Elemei: • a szállítók és ezek alkupozíciója a vásárló vállalattal szemben, • a vevők és alkupozíciójuk a kínáló vállalattal szemben, • a piacra esetleg újonnan belépők és az ebből származó fenyegetések a vállalattal szemben, • verseny az iparág már működő, tehát piacon lévő vállalatai között, • a helyettesítő termékek és az ezekből származó fenyegetések Hoványi továbbfejlesztése: abból indult ki, hogy a modell tényezői viszonylag egyszerűen számszerűsíthetők, kivéve a „verseny a már működő vállalatok között” tényező. Ennek mérésére viszonyszámokat alakított ki: V1 = a versenytársak éves K+F költségei / a versenytársak éves árbevétele V2 = a versenytársak éves beruházásai / a versenytársak éves árbevétele V3 = a versenytársak éves marketingköltségei / a versenytársak éves árbevétele V4 = a tárgyévben a versenytársak által piacra hozott új termékfajták száma / a versenytársak által piacon forgalmazott összes termékfajta száma V5 = a munka- és teljes termelékenység növekedés mértéke a versenytársak mindegyikénél V6 = a versenytársak körében a tárgyévben felszámolt vállalatok számai / a versenytárs vállalatok száma V7 = összeolvadások és felvásárlások száma / a versenytárs vállalatok száma összesen

Hoványi-féle vállalati versenyképességi modell (HOVÁNYI, 1999)

A vállalatvezetők számára kialakított új módszer a vállalati versenyképesség néhány fontos tényezőjének meghatározására, menedzsment módszerekkel támogatva.

A mikrogazdasági modellbe illesztett menedzsment módszertanok:

- STEEPLE (politika – gazdaságpolitika, gazdasági háttér, társadalmi tényezők, technikai eredmények, környezetgazdálkodás, jogi, képzés- továbbképzés (átképzés))
 - » nemzetközi,
 - » hazai;
- a vállalat vevőinek számbavétele;
- immateriális erőforrásláncok (erőteljesen eltérnek a versenytársak hasonló erőforrásláncaitól) kialakítása;
- versenyelemzés (komplex bemérés – valamennyi erőforrás, összes folyamat, egész szervezeti és irányítási rendszer, teljes működés integrálásával);
- „alapvető hozzáértés” köre (immateriális erőforráslánc kiépítése, átfutási idők csökkentése, lépéstartás a műszaki fejlődéssel és piaci igényváltozással, veszteségforrás – feltárás és költségcsökkentés, termelés rugalmasságának növelése, szervezet karcsúsítása);
- a vállalat erősségeinek és gyenge pontjainak feltárása;
- feladatok kitelepítése, amelyek nem tartoznak a vállalat alapvető tevékenységeinek körébe.

Chikán és munkatársai által készített Vállalati Versenyképességi Index (VVI) (CHIKÁN, 2006)

A Vállalati Versenyképességi Index (VVI) készítői a versenyképesség definíciójára, a működőképesség – változásoképesség – teljesítmény logikai rendjére építve alakították ki. Számszerűsítése elvben mind tételes vállalati adatok, mind pedig vélemények alapján elvégezhető. A VVI az M (működőképesség), V (változásoképesség) és T (teljesítmény) változócsoporthoz összefoglalt hatását méri a K (képességek) közbeeső munkaváltozó segítségével.

$$C = (M+V)T$$

a versenyképesség mércéje, a működőképesség és változásoképesség együttes mértékének a piac által elismert hányada.

Gyuris-féle versenyképességi modell (GYURIS, 2007)

Egységes elemzési keret segítségével a makro- és a mikroszintű versenyképesség közötti kapcsolat elemzését teszi lehetővé. A modell segítségével nyomon követhetővé válik a tényezők időbeli alakulása. Lehetőséget biztosít a helyzetfelmérésre (tényalapú), a problémás területek beazonosítására, hasonló fejlettségű országokkal történő összehasonlításra, s elemzési keretet biztosít a fejlesztési javaslatok kidolgozására.

Koncepciójában a vállalatok versenyképességét az alkalmazkodó- és teljesítőképességektől teszi függővé.

CDP® (Corporate Development Process – Vállalatfejlesztési Folyamat c. kutatás) Európai Versenyképességi Vizsgálata (www.iqconsulting.hu)

Kérdőív alapú szervezeti audit, melynek alapjául szolgáló kérdőívet az Európai Unióban sikeresen működő termelő és szolgáltató vállalatoknál végzett felmérések alapján fejlesztették ki.

Alapfeltevése: a kiváló teljesítményhez a termelékenység javítása szükséges, aminek elengedhetetlen feltétele a magas teljesítmény biztosítása és a szervezet tagjainak személyes fejlődése. A CDP® alapú szervezeti kultúra felmérés négy megközelítésben elemzi a vállalat szervezeti kultúráját:

- szervezeti szintű motivációk,
- csoportdinamika,
- szervezeten belüli magatartás,
- szervezeten kívüli magatartás.

Direkt kapcsolatok felderítése a motivációs erők és az üzleti teljesítmény között; képet alkotva a vállalat versenyképességéről:

- méri a teljes vállalat, a szervezeti egységek és az egyének átfogó motivációs szintjét,
- definiálja a mért motivációs szint elsődleges és másodlagos hatásait,
- bemutatja a mért motivációs szint okait, illetve a demotiváló tényezők gyökereit,
- konkrét javaslatokat fogalmaz meg a fejlesztendő területek erősítésére,
- biztosítja az összehasonlítás lehetőségét hasonló profilú európai vállalatokkal.

Komplex Dél-Dunántúli Regionális Versenyképességi Kutatás és a kutatás során létrehozott Versenyképességi Index (SCHMUCK, 2008; LENGYEL, 1999)

A vállalatok versenyképességét befolyásoló tényezőket vizsgálták kérdőíves felmérésen alapulva. A kérdőívek elemzése alapján statisztikai módszer segítségével létrehoztak egy versenyképességi indexet, melynek változói az alábbiak voltak:

- kutatás-fejlesztés (K)
- célpiacon alakulása (C)
- változásokhoz való viszony (V)
- marketing költségvetés aránya (M)
- stratégiai szövetségben való részvétel (S)
- munkaerő fluktuáció (F)

A gazdasági szervezetek versenyképességét három kategóriába sorolták: lemaradó, átlagos, élenjáró.

Az index tesztelését diszkriminancia-analízissel, az egyes csoportok vizsgálatát pedig többváltozós logisztikus regresszió számítással végezték.

Melyek az elemzési folyamat legfontosabb jellemzői? Első elemként tartalmaznia kell a helyzetvizsgálati határterület kijelölését, azaz a vizsgálat tárgyának pontos meghatározását, majd az állapot- és működés-vizsgálat elhatárolását. Minden szervezet tényleges struktúrája – akár tudatos, akár spontán szervezési beavatkozások eredményeként jött létre – alapvetően determinálja a működési rendjét, eredményességét és egyben korlátait. Ezek megismerése és felismerése az eredményes megoldáskeresés előfeltétele. Ennek megfelelően léteznek ún. állapotfüggő hiba okok, amelyek a vizsgált alrendszer/részképesség szerveztségének színvonalától függenek. Ezek a hibatényezők az adott területen felismerhető, eredményes szervezési megoldáshoz való hozzájárulás eredményeként tárhatók fel. Jellegüket tekintve a vállalati/intézményi tartalékok kategóriájába sorolhatók. Az állapotvizsgálatok tehát a tényleges helyzet és az „ideális” állapot ütköztetésére koncentrálnak. Emellett minden alrendszer/részképesség működése számtalan érzékelhető eseti vagy állandó hibajelenséggel terhelt. Az első pillanatban felszíni megjelenési formájukban megismerhető ún. működési hibák csoportjába a mindennapi munkavégzés során a rendszer működési módját meghatározó előírások, szabályok, munkamódszerek megsértéséből származó, ismétlődő problémákat, az esetleg felmerülő működési zavarokat sorolhatjuk. Ezek a működési hibák a veszteség kategóriába tartoznak. Megismerésük a tervezett és a tényleges működési mód összehasonlításával történik.

A működésvizsgálatok a cél – feladat – eszköz eljárás összhangját, hatékonyságát értékelve a szabályozás szorossága optimumának meghatározásához, az érdekeltségi, ösztönzési rendszer átalakításához, az időleges zavarok, korlátok felszámolásá-

hoz adhatnak információt, miközben azt is elemezhetjük, hogy a rendszer tervezőinek szándékai eseti vagy strukturális gátló tényezők miatt hiúsultak meg. A szervezet- és képességelemzési cél(ok) és irány(ok) meghatározását követi a szervezet/képességelemzési módszer megválasztása, melynek egy lehetséges kritériumrendszerét tartalmazza a 4. táblázat.

A 4. táblázat összeállításakor eltekintettem a metodikák egyenkénti rendszerezésétől, mint a faktoranalízis, clusteranalízis, korrelációs számítás, regresszió-számítás, többváltozós matematikai-statisztikai módszerek kombinációja, KIPA, CHECKLAND, szimulációs modell stb., inkább a szempontokhoz kötötten értelmezési példákat nevesítettem. A metodikákra vonatkozóan – általánosan – a következők fogalmazhatók meg:

- a módszerek különböző módon felelnek meg a velük szemben támasztott követelményeknek;
- a felhasználó számára más és más megközelítési módot kínálnak, amely megkönnyíti a döntési helyzethez való illeszkedést, a döntési folyamat hatékonnyá tételét, a felhasználók szerepeiből következő érdek és befolyásolási viszonyokhoz való igazodást, és az alkalmazkodást a felhasználók gondolkodásmódjához, kommunikációs sémáihoz;
- valamennyi módszerről megállapítható, hogy egy adott probléma esetében milyen eredményességgel használható.

A szervezeti képességépítés elemzési módszertanának kiválasztására és az elemzés végrehajtásához egy olyan szempontsort állítottam össze, amely egyaránt értelmezhető meglévő struktúrák értékelésére, vagy egy új létrehozásakor. Valamennyi szempont mögött egy-egy külön vizsgálat végrehajtására, módszertan alkalmazására

4. táblázat: A Szervezetelemzési/ szervezeti képességet elemző módszerválasztás kritériumrendszere (saját szerk.)

Szemponatok	Értelmezési tartomány / példák
Alapvető cél, szervezetelemzési irányok meghatározása	• szervezetelemzési, szervezeti kapcsolatok elemzése, • vállalati struktúrára ható tényezők vizsgálata, • vállalati struktúra és környezet kapcsolatának elemzése, • a szervezet kialakítására ható tényezők s a szervezeti jellemzők vizsgálata • a szervezeti struktúra és a szervezeti teljesítmény közötti kvantitatív tényezők vizsgálata, • stratégia – struktúra – szervezeti teljesítmény és környezet vizsgálata. • szervezeti képességelemzési • megfelelő illeszkedés a verseny alapja, • a felsővezetés által hozzáadott érték, • erőforrás allokálás, • megvalósíthatóság, • jól tervezettség, • problematikus kapcsolatok, • redundáns hierarchia, • elszámoltathatóság, • rugalmasság
Feladat mérete	teljes szervezet / részszerkezet / üzletág / részkapességek / egyéni képességek
Állapot és/vagy működés vizsgálat elhatárolása	állapot / működés
Minősítési rendszer formai megjelenítése	mennyiségi és/vagy minőségi paraméterek
Elemzési paraméter képzési módja	• kritériumonkénti teljesülési mutatók viszonyítása az összes lehetséges pontszámhoz, • funkció / költség hányadosok, • összeg, viszonyszám, preferencia- és diszkvalifikancia mutatók, átlag, gyakoriság értékek, • kapcsolatvizsgálatok, kauzális kapcsolatok
Értékelés módja	• sorrendi skála vagy intervallumskála • asszortációs gráf • szimuláció • normatív és diagnosztikai értékelés
Alkalmazási feltétel	• hierarchikus strukturáltság • tesztek • szöveges szempontok
Felhasználható segédmódszer	NCM, BS, gráf-módszer, előny-hátrány elemzés, kérdőívek, PARETO elemzés, Guilford féle páros összehasonlítás, RADAR, STEEPLE, VVI
Az elemzés résztvevőinek száma	egyéni és/vagy csoportos
A minősítési rendszer tartalmi elemei	erőforrások, centralizáció – decentralizáció, adottságok – eredmények.

kerül sor, amelyek erőssége nem innovatív jellegükben, hanem pontosságukban és teljességükben rejlik. Ebben a megközelítésben minden működési elemnek ugyanazokat az értékeket kell közvetítenie és közelebb kell juttatnia a vállalatot a stratégiai célkitűzé-

sek megvalósításához. S végezetül a szervezetalakítási és képességépítési folyamat másik kritikus fázisának a variációk rangsorolásának módszerválasztási kritérium rendszerét is összeállítottam az eredményes végrehajtáshoz (5. táblázat).

5. táblázat: A szervezetalakítási variációk rangsorolásának módszerválasztási kritériumrendszere (saját szerk.)

Szemponatok	Értelmezési tartomány / példák
Feladat mérete	tetszőleges / variáció számtól függően alsó vagy felső korlátos
A rendezés viszonyításának elve	egymáshoz való viszonyítás, ideálishoz való viszonyítás, legjobbhoz való viszonyítás, leggyorsabbhoz való viszonyítás
A véleményalkotók álláspontjainak rögzítése	• az elérendő célhoz való hozzájárulás mértékének meghatározása, • variációk százalékos értékének meghatározása az ideális-hoz képest, • céltábla analógia felhasználásával konkrét értékek alapján, • variációk minősítése különböző fokozatú skálán, • súlyozott divergencia minimális értékének meghatározása, • véleménycentrumok meghatározása, a véleményegyeztetés szorosságának számszerűsítése, • előrejelzések megbízhatóságának elemzése és értékelése kapcsolatvizsgálat segítségével, • az összes célra vonatkoztatott optimális teljesítési fok meghatározása egyszeri vagy többszöri értékkel
Összehasonlítás dimenzióinak meghatározása	• kvalitatív dimenziók / hatások, • kvantitatív dimenziók / számszerűsíthető konkrét érték, • kvalitatív és kvantitatív dimenziók.
Tulajdonság kifejező kritériumok meghatározása	• segédmódszer segítségével (BS, Delphy, ...), • célok megvalósulását segítő, azokkal logikai összefüggésben álló tényezők gyűjtése, • az alapfunkció megvalósulását befolyásoló funkciók meghatározása, • PARETO elemzés
Véleményalkotók száma	egyéni és/vagy csoportos
Kritériumok súlyozásának módja (kritériumrendszer szerinti értelmezést feltételezve)	• közvetlen becslés, • páros összehasonlítás, • kritériumonkénti fontossági fokozatok meghatározása, • a súlyszámok kritériumonkénti várható értékének és szórásának meghatározása, • félmátrix eljárás, • n számú kritérium esetén $1/n$ relatív súly képzése, • minőségi skála segítségével, • intervallum skálán való megjelenítés – az adott funkció legrosszabb teljesülése hány %-ban gátolja a komplex alap-funkció teljesülését.

Rendezésre szolgáló mérési elv

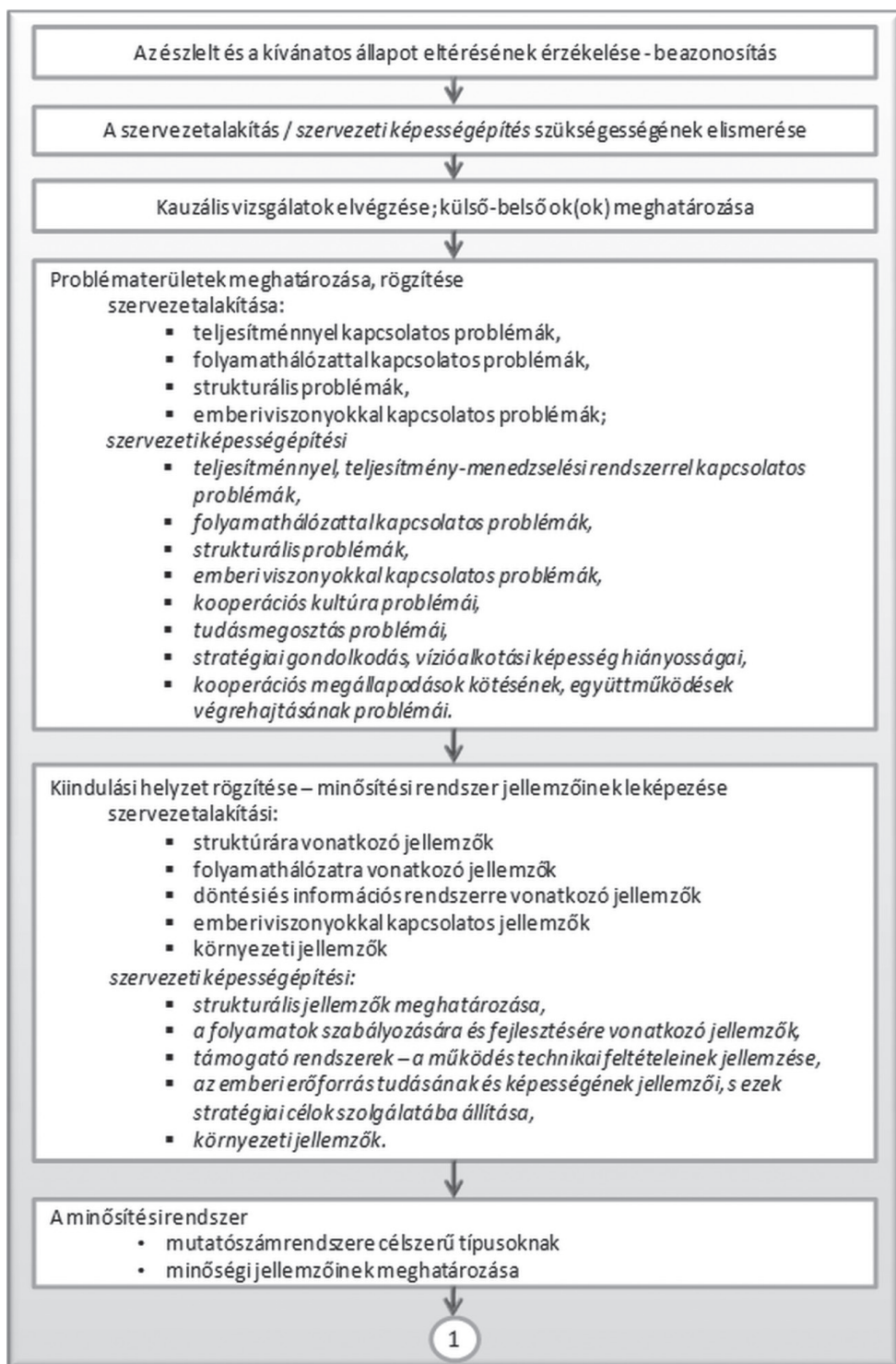
- sorrendi skálán való mérés adatait használja
- Spearmann féle rangkorrelációs együttható
- preferencia sorrend meghatározása preferencia hányados alapján,
- az értékelési tényezők intervallumskálán történő elrendezése
- konzisztencia mátrix,
- relevancia számok,
- relatív fontossági együtthatók,
- összegek különbsége hányadosának meghatározása,
- egyszeres és/vagy többszörös értékelés,
- az összes funkció tényleges gátlási tényezőinek felhasználásával,
- hasznossági függvények;
- távolságértékek meghatározása,
- variációk öt kategóriába sorolása (K-S egymintás szignifikancia tesztje)
- előny-hátrány összehasonlítás,
- kritériumonkénti minősítések követelményekkel való összevetése.

A mérés értékelésének alapja

- súlyozott, összesített formális értékelés,
- hátrányok sorozatának hányadosával,
- egyéni, illetve aggregált preferencia táblázat segítségével,
- rangkorrelációs mátrix segítségével,
- súlyozott összegként meghatározott teljes relevancia számokkal,
- egyszerű összegként meghatározott abszolút fontossági együtthatók segítségével,
- szimulációs lépésenkénti variáció értékek összegzésével,
- súlyozott egyedi értékek szorzata,
- súlyozott távolságértékek konstruálása,
- megvalósulási tényező segítségével (a tényleges gátlási tényező 100-ból történő kivonásával),
- szabályok módszeres alkalmazásával,
- előnyök-hátrányok mérlegelésével történő választás,
- szelektálás szűrési szabály és küszöbérték segítségével,
- összhasznosság segítségével (a hasznosságok és a súlyok szorzatainak összegzése).

Alkalmassági feltételek

- hatások előfeltevéseinek rögzítése,
 - a vizsgált rendszer hierarchikus strukturálhatósága,
 - előzetes szelekció korlátainak meghatározása,
 - homogén rendszerek halmazára korlátozás.
-

1. ábra: Egy klasszikus szervezetalakítási folyamatmodell – szervezeti képességépítési sajátosságokkal kiegészítve (saját szerkesztés)

1. ábra folytatása

Irodalomjegyzék

- Antal-Mokos, Z., Balaton, K., Drótos, Gy., Tari, E. (1997): Stratégia és szervezet. KJK, Budapest.
- Appleby, R. C. (1991): Modern Business Administration. Pitman, London.
- Astley, W. G. (1985): Administrative science as socially constructed truth. In: ASQ 30.
- Awuah G. B.: A firm's competence development through its network of exchange relationships. Journal of Business & Industrial Marketing, 16, 7,
- Bakacsi Gy. (1999): Szervezeti magatartás és vezetés. KJK. Budapest.
- Bakacsi, Gy., Balaton K. – Dobák M. (2005): Változás és vezetés. Aula Kiadó, Budapest
- Banerjee P. (2003): Esource dependence and core competence: insight from Indian softwarte firms. Technovation 23.
- Chandler, A. (1962): Strategy and Structure Anchor Books. Doubleday and Company, Inc. New York
- Chikán, (2006): A vállalati versenyképesség mérése – Egy versenyképességi index és alkalmazása. Pénzügyi Szemle. 1.
- Cole, G. A. (1993): Management Theory and Practice. DP Publications Ltd. London.
- Dilthey, W. (1924): Gesammelte Schriften. Die geistige Welt Einleitung in die Philosophie des Lebens. 5. Bd. Leipzig.
- Dobák, M. (2008): Szervezeti formák és vezetés. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Dobák, M. Veresné Somosi, M. (2010): Szervezet és vezetés. Társzserkesztő: Dobák M. Magyar Könyv- vizsgálói Kamara. 2010.
- Drejer, A. Riis, J. O. (1999): Competence development and technology. How learning and technology can be meaningfully integrated. Tecnovation, 19.
- Frank, B. (1974): Wachstumsziele und Wachstrumsstategien der Unternehmungsführung. Berlin.
- Gaál, Z., Szabó, L., Óvári, N. (2007): Knowledge management from a cultural perspective 2th International Conference on Knowledge Management in Organization 10-11 September
- Gaál, Z.: A globalizáció kihívásai a karbantartási menedzsment számára – In: Felzárkózás, értékrend változás a vállalati és intézményi gyakorlatban. I., p. 19-26.
- Gelei, A., Nagy, I. (2004): Partnerkapcsolatok értéke a hazai autóipari ellátási láncban – fókuszban a beszállító vállalatok. BKÁE Vállalatgazdaságtan tanszék műhelytanulmány.
- Goold, M., Campbell, A. (2003): Megfelelően kialakított szervezettel rendelkezünk-e? Harvard Business Manager, 2003. március-április.
- Goold, M., Campbell, A. (2003): Megfelelően kialakított szervezettel rendelkezünk-e? Harvard Business Manager, március-április
- Hausmann, T. (1991): Erklären und Verstehen. Zur Theorie und Pragmatik der Geschichtswissenschaft Frankfurt.
- Hempel, C. G. (1975): Deduktiv – nomologische Erklärungen. In: Giesen, B. / Schmid, M (Hrsg.). Theorie, Handeln und Geschichte Hamburg
- Hoványi, G. (1999): A vállalati versenyképesség makrogazdasági és globális háttere – M. Porter két modelljének továbbfejlesztése. Közgazdasági Szemle XLVI. évf. november.
- Jenei, I. (2005): Versenyképesség az autóipari ellátási láncban – alapvető képességek az egyes beszállító típusok esetében. Vezetéstudomány, 3. szám.
- Kieser, A. (1995): Szervezetelméletek. Aula.
- Klein, S. (2001): Vezetés- és szerveztpsychológia. SHL Hungary Kft. Szeged.
- Kubiczk, H. (1977): Hauristische Bezugsrahmen und heuristisch angelegte Forschungsdesigns als Elemente einer Konstruktionsstrategie empirischer Forschung. In: Köhler, R. (Hrsg.): Empirische und handlungstheoretische Forschungs konzeptionen in der Betriebswirtschaftslehre. Stuttgart.
- Lau, Ch. (1989): Die Definition gesellschaftlicher Probleme durch die Sozialwissenschaften. In: Beck, U/Bonß, W (Hrsg.): Weder Sozialtechnologie noch Aufklärung? Analysen zur Verwendung sozialwissenschaftlichen Wissens. Frankfurt-
- Lengyel, I. (2000): Porter-rombusz: a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje. Tér és Társadalom, XIV. évf. 4.
- Malecki, E. J. (1997): Technology and Economic Development. The dynamics of local, regional and national competitiveness Edinburgh. Longman.
- March, J. G. (2000): Bevezetés a döntéshozatalba. Panem Kiadó. Budapest
- Marosi, M. (1978): Szervezés – Ösztönzés – Hatékonyság. KJK. Budapest.
- Marosi, M. (1999): A szervezés és irányítás nemzetközi fejlődése – magyar gyakorlata. KJK, Budapest.

- Miller, Friesen (1978): Archetypes of Strategy Formulation. Management Science, May.
- Mintzberg, H. (1978): Pattern in Strategy Formulation Management Science, May.
- Morgan, G. (1986): Images of Organization. Beverly Hills.
- Morgan, G. (1986): Images of Organization. Sage Publications. Inc. Ismerteti: Jávör (1993): A szervezetszociológia gondolati rendszere. ELTE Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Morgan, G. (1998): Images of Organization. Berrett – Kochler Publ. inc. – Sage Publications.
- Porter, M. E. (1990): The Competitive Advantage of Nations. New York. The Free Press.
- Prahalad, C. K., Hamel, G. (1993): A vállalat alapvető képessége. Vezetéstudomány, 1-2 szám.
- Prahalad, C. K., Hamel, G. (1994): Competing for the future. Harvard Business Press, Boston.
- Pugh, (1963): A Conceptual. Schenne for Organizational Analysis Admin. Science Quarterly, dec.-11 Child J., 1973: Predicting and Understanding Organization Structure Admin. Science Quarterly, June.
- Pugh, Heckson, Hinings, Turner (1969): The Contest of Organization Structure Admin. Science Quarterly, March.
- Schmuck, R. (2008): Vállalati versenyképesség mérése; MTA IX. Osztály; Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottság, NFGM, SZTE Gazdaságtudományi Kar, MTA Szegedi Területi Bizottság Gazdaságtudományi Szakbizottság: A gazdasági környezet és a vállalati stratégiák. A IX. Ipar- és Vállalatgazdasági Konferencia. Szeged, október 30-31.
- Seiffert, H. (1983): Einführung in die Wissenschaftstheorie. Bd. I Sprachanalyse, Deduktion, Induktion in Natur- und Sozialwissenschaften. 10 Aufl München.
- Sianesi, B., Van Reenan, J. (2003): The returns to education: Macroeconomics. The Journal of Economic Surveys, 17 (2); 152-200
- Szavcsenko, O. I., Neszterenko, R. A., Veresné Somosi M. (2010): Formirovanie kreativnoj naucsno-tehnicseszkoy sredü pri perehode k innovacionnoj ekonomike (opüt Ukrainü). 173-180. p. In: Goszudarsztvo i Rünok: mehanizmu i metodü regulirovanija v uszlovijah perehoda k innovacionnomu razvitiju. Szankt-Peterburg. 2010. Aszterion. 393 p. ISBN 978-5-94856-744-0. ISBN 978-5-94856-746-4
- Szintay, I. (2005): Minőségmenedzsment I-III. kötet. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Tardos, M. (1980): Vállalati magatartás – Vállalati környezet. KJK Budapest.
- Torma, J., Balaton, K., Dobák, M., Papp, O. (1983): Szervezetelemzés, szervezetfejlesztés. BME Mérnök-továbbképző Intézet, Budapest
- Tóth-Bordásné, M. I. (2010): Felsőoktatási tudásmenedzsment, külső és belső együttműködési sajátosságok. PhD értekezés. SZIE, Győr 84. old.
- Török, Á. (1999): A versenyképesség és a technológiamenedzsment. Megjelent: Inzelt A. (szerk.): Bevezetés az innováció-menedzsmentbe. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Varsányi, J.: Vállalati menedzsment. HEFOP-3.3.1-P-2004-09-0102/1.0 pályázat támogatásával.
- Veresné Somosi, M. (2010. c): Self Evaluation Model of Organizational Behaviour. „COMEC 2010. VI. Conferencia Cientifica Internacional de Ingeniera Mecánica. 2 al 4 noviembre, 2010.” Dado en la Universidad Central „Marta Abreu” de Las Villas Cuba, a los 4 dias del mes de noviembre de 2010. 1-9. p. [CD] ISBN 978-959-250-602-2
- Veresné Somosi, M. (2010. d): Az értékalapú szervezetfejlesztés egy új megközelítése. In: GVV Gazdálkodás Verseny Vezetés, [2. évf.] 2010. 1. sz. 13-21. p. ISSN 2061-3539
- Veresné Somosi, M. (2011.c): Alapvető képesség: a szervezeti és az egyéni képesség fejlesztése. In: Magyar Minőség, XX. évf. 2011. 5. sz. 11-20. p. HU ISSN 1789-5510
- Veresné Somosi, M. (2011.d): Basic skill: The Development of Organizational and Individual Capability. Proceedings of the 11th International Scientific Conference. Management Horizons in Changing Economic Environment. Visions and Challenges. Kaunas, Lithuania, 2011. szeptember 22-24. 541-549. p.
- Vilmányi, M. (2004): Szervezeti tanulás, hálózati kompetencia, bizalom. A szociális identitás, az információ és a piac. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress, Szeged,
- Woodward, J. (1965): Industrial Organization. Oxford University Press, London.
- www.uti.bme.hu/data/segedanyag/123/tanulasaszervezetben_szv_130501.ppt
- www.iqconsulting.hu

Az alternatív turizmus új kihívásai – ötlet, tervezés, megvalósítás

SISKÁNÉ DR. SZILASI Beáta*

Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet,
Társadalomföldrajz Intézeti Tanszék, Miskolc

Acest studiu încearcă să afle dacă locuitorii din comuna Lemnia, din județul Covasna sunt deschiși pentru un eventual parteneriat cu o comunitate elvețiană, iar această idee va fi comunicată din partea autorului lucrării către conducerea localității. Mulți dintre localnici au avut sau au și acum contract de muncă în Elveția. Acest parteneriat se poate oficializa în cadrul programului de cooperare elvețiano-român. Analizez ce efecte observă localnicii și care sunt oportunitățile comunității. Cercetarea s-a efectuat cu ajutorul unor interviuri luate cu antreprenori din comună, agricultori, ONG-uri, liderii asociațiilor din zonă, conducătorii comunității și încă două interviuri cu doi fermieri din Elveția. În lucrare se pot regăsi câteva proiecte care prezintă niște moduri de realizare a dezvoltarea rurală pentru ONG-uri, antreprenori dar și pentru administrația locală. Concluzia cercetării este că localnicii sunt deschiși pentru aceste parteneriate, și pentru realizarea acestei idei avem nevoie de un grup de acțiune locală, care este pregătit să acționeze.

The mass tourism is not a suitable solution to develop such touristic regions, where the capacity and competitiveness is often limited. For these sites the alternative tourism is the suitable option. The aim of this study is to find and compile an applicable touristic program, a concept for the Zempléni-Hegyköz microregion to develop its touristic capabilities. The centre of the area is Pálháza. The settlement is unique from two point of view: on the one hand, this is the smallest town of Hungary (KSH 2011: 1125 inhabitants), on the other hand, the only perlite mine of the country is located in Pálháza. Recent study consists of several parts, the empirical study carried out in 2009 was also taken into account. The statistical evaluation of this empirical study gave the basis for the planning of the new touristic concept. The natural and economical conditions of the region were also taken into account at the development and implementation of this touristic concept.

Bevezetés

Az idegenforgalomban jellemző tömeg-turizmus nem lehet megoldás olyan tájak turisztikai fejlesztéséhez, ahol a fogadóképesség és a versenyképesség is korlátozott. Az ilyen helyek számára a megoldás

az alternatív turizmusban keresendő, a kutatás is azt célozza meg, hogy egy olyan kistáj számára, amilyen a mintaterületnek választott Zempléni-Hegyköz milyen programkínálat jelenthet megoldást a turizmus fejlesztésére.

* ecobea@uni-miskolc.hu

A kutatás több részből áll, aminek egyik része egy 2009-ben végzett empirikus vizsgálat, ami két településen került kiértékelésre, Füžerradványban és Pálházán. A vizsgálat statisztikai kiértékelésének eredményei adták az alapot ahhoz, hogy az ötlettől eljussunk a tervezés szintjére.

A mai kor kihívásainak megfelelően, maximálisan alkalmazkodva a kistáj természet-társadalom- és gazdaságföldrajzi adottságaihoz készítettük el azt a programot, ami a tervezés szintjéről eljuttatott minket a megvalósításig.

A kistáj Borsod-Abaúj-Zemplén megyében fekszik és az egyik legösszetettebb, legváltozatosabb terület, ahol a turisztikai fejlesztéshez minden lehetőség adott (1. ábra). Két szempontból is egyedi a kistáj központját adó Pálháza. Egyrészt Magyarország legkisebb városa (KSH 2011: 1125 fő), másrészt itt üzemel Magyarország egyetlen perlitbányája.

Ötlet és módszer

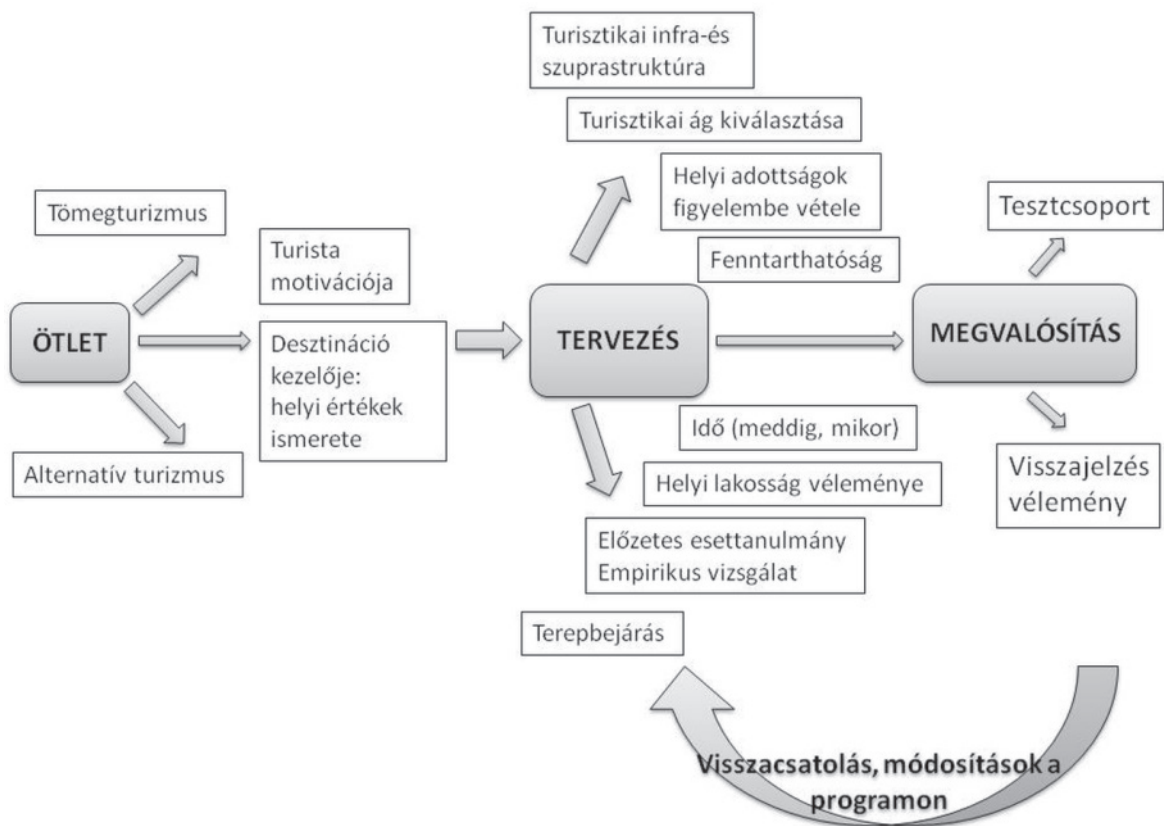
Az eddigi kutatások eredményei alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a kistáj és az itt élők számára a legkedvezőbb út a turizmus intenzívebbé tételéhez az alternatív turizmus, ezen belül pedig a geoturizmus.

Az alternatív turizmus egy összetett fogalom, amit alapvetően számos szinonim fogalommal helyettesítenek, vagy társítanak. Ilyenek például a „felelősségteljes” (responsible), „új” (new), „szelíd” (soft/gentle), „csekély kihatású” (low-impact), „különleges érdeklődésre számot tartó” (special interest), valamint „fenntartható” (sustainable) turizmus (HIGGINS-DESBOLLES, 2006). Ha a turizmus alanya szempontjából vizsgáljuk meg az ötlet/döntés kérdéskört, azt mondhatjuk, hogy

mi azokra a turistákra gondoltunk, akik az alternatív turizmust választják a tömegturizmus helyett.

Motivációik között pedig mindenképp szerepelnek a következők: egyedi élmény iránti vágy, visszatérés a természethez, kitörés a mindennapok megszokott életviteléből. Az ötlet felvetődésekor tudtuk, hogy ahhoz, hogy tervezni lehessen, a másik oldalról, az úgynevezett üzemeltetői oldalról is meg kell vizsgálni a jellemzőket. A turisztikai desztinációk kezelői/beruházói szemszögéből fontos ismerni a helyi értékek jelentőségét a turisztikai hasznosítás szempontjából, amit egy használható adatbázissal tudunk szemléltetni. Ezen túlmenően tisztában kell lenni a helyi infra- és szuprastruktúrával is, főként abból a szempontból, hogy ez rendelkezésre áll-e és működik-e olyan mértékben, hogy a turistákat el tudja látni. Az ötlettől a tervezésen át a megvalósításig vezető utat mutatja be a 2. ábra.

Az előzetes vizsgálatok alapján, amihez a fent említetteken kívül az empirikus kutatási eredményeket is felhasználtuk arra a következtetésre jutottunk, hogy a geoturizmust választjuk, mint ágazatot, a program kialakításánál alapnak. A geoturizmus is egy kevésbé ismert ága az idegenforgalomnak, hiszen az első definíciót THOMAS (1995) adta meg. Nagy-Britanniában alakították ki ezt a turisztikai ágat, és ezt követően ismerték el és terjedt el Európában. Az első definíció még meglehetősen szűken értelmezett volt, hiszen azt mondta ki, hogy a geológiai érdekességek bemutatása és megőrzése a fő célja a geoturizmusnak. SADRY, 2009-ben adott bővebb meghatározást, ami véleményünk szerint jól tükrözi a lényegét ennek a turisztikai ágának. Ebben a definícióban már a geoturizmust úgy említi, mint egy tudásalapú turisztikai formát, ami interdiszciplináris, nemcsak az élettelen termé-

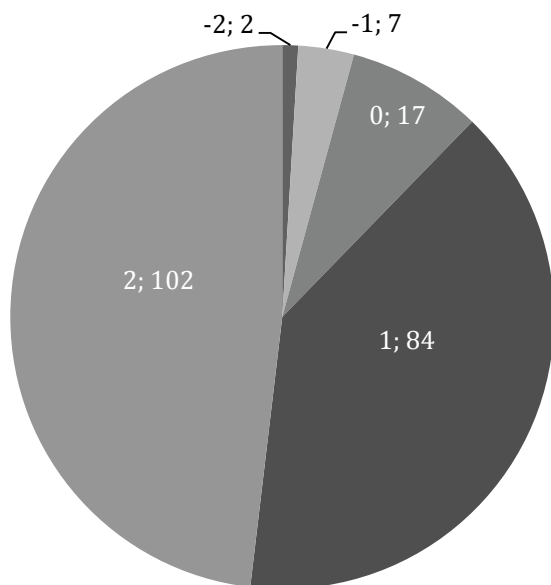
2. ábra: Az „ötlet – tervezés – megvalósítás” folyamatábrája (SISKÁNÉ, 2013)

adottságok figyelembevételével. A tervezés általános céljának azt tekinthetjük, hogy fel tudjunk készülni a várható (valószínűsíthető) igényekre (keresleti tendenciákra) és ezt összehangoljuk a kínálati oldallal (WILLIAMS, 2009). Mivel Williams (2009) azt is írja, hogy lokális szinten különösen fontos a tervezés és a fenntarthatóság közötti kapcsolat, ezért kiemelten figyelembe vettük a tervezésnél a helyi lakosok véleményét, azokét, akik részt vettek az empirikus vizsgálatban.

Az empirikus vizsgálat 212 kérdőívet tartalmaz, melyek Pálházán és Füzérradványban készültek, a mintavétel 10%-os volt és az elemzés során megállapítottuk, hogy a felmérés reprezentatívnak tekint-

hető. A főbb kérdések, melyek a kiértékeléskor megválaszolásra kerültek: Milyen a település és a környék szálláskínálata és bolthálózata? Milyen turisztikai látványosságokat tart a legfontosabbnak és milyen ezek állapota? A válaszokból kiderült, hogy a szállások tekintetében elég változatosak a lehetőségek a területen, és a vendéglátáshoz is minden adott. A turisztikai látványosságok közül az első öt leggyakrabban említett mellett (1. Károlyi kastély, 2. Füzéri vár, 3. Kőkapu, 4. Kisvasút, 5. Hollóháza-porcelán) bekerültek a programba a természetföldrajzi-geológiai érdekességek is. Külön öröm, hogy a válaszadók is látnivalóként említik a tájat és a hegyeket, valamint a perlitbányát és a füzérradványi Károlyi kastély parkját,

az arborétumot. A tapasztalataink alapján úgy gondoltuk, hogy a program csak akkor működhet, ha a helyiekkel közösen tervezzük. A közös programok kidolgozásába így bevontuk a Füzerén működő TDM szervezetet. Az empirikus vizsgálat eredményeként választ kaptunk arra a kérdésre is, hogy mennyire ítélik fontosnak, a jövő szempontjából a turizmust? A 3. ábrán látható, hogy a válaszadók az ötös skálán (-2,-1,0,1,2), ahol a -2 az „egyáltalán nem fontos”, míg a +2 a „nagyon fontos” kategóriát jelentette, átlagosan 1,31 értéket adtak. 48,0% azt mondta, hogy kiemelten fontosnak (2), míg 40,0% fontosnak (1) tartja a turisztikai fejlesztéseket a településeken. Az előzetes tapasztalatok és ötletek alapján tehát érdemesnek tartottuk a program részletes kialakításának megkezdését és a többszöri terepbejárások egyeztetését.

3. ábra: A turisztikai fejlesztések megítélésének megoszlása a jövő szempontjából (SISKÁNÉ, 2013)

A tervezés során elsőként az időtényezőt vettük figyelembe, vagyis azt, hogy a program hány napig tartson? Célunk volt, hogy a kistájon a turisták tartózkodási idejét meghosszabbítsuk, így mindenképp két

éjszakánál többet szerettünk volna itt eltölteni. A programok alapján a 4 nap/3 éjszaka mellett döntöttünk, ami a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében jellemző átlagos tartózkodási időnél (KSH: 2,3 éjszaka) több. A fő cél az volt, hogy olyan útvonalat járjunk be, ami egyrészt tematizált (geológiai érdekességek, várak-kastélyok, ezekhez kapcsolódó mesterségek), másrészt keretbe foglalható (kistáj természeti-, gazdasági-, társadalmi-, kulturális-, történeti jellemzőinek összegzése, az összefüggések bemutatása). A központi település természetesen Pálháza lett, de az útvonalunkra eső látványosságokat is bele tettük a csomagba, figyelembe véve PUCZKÓ-RÁTZ (2011) útmutatását, hogy az elsődleges attrakciók mellett (melyek önmagukban is képesek látogatásra bírni a turistákat) számos másodlagos vonzerő is bemutatatható legyen.

A megvalósítás és gyakorlati tapasztalatok

A programot egy tesztcsoport segítségével próbáltuk ki, mivel a tervezésnél három különböző szintre is készültünk (általános iskolások, középiskolások, egyetemisták/felnőttek) a választásunk a Miskolci Egyetem harmadéves BSc-s geográfus hallgatóira esett.

Első nap az útvonalunk fő tengelye a Miskolc-Szerencs-Sárospatak-Sátoraljaújhely-Pálháza vonal volt, ahol a várak (Szerencs, Tokaj, Sárospatak) mellett a főbb természetföldrajzi- földtani látnivalókat is megtekintettük (Tokaji-hegy; Sárospatak - Megyer-hegy lévő tengerszem – malomkőbánya). A túra során rávilágítottunk a történelmi kapcsolódásokra (Rákóczi család története), a természeti környezet adottságaira (vulkanizmus) és ezek hasznosítására (bányászat, szőlőtermesztés).

Második napunk a természetjárás mellett a vadászati tevékenység és az erdőgazdálkodás bemutatásával telt, az utazás a Pálházi Állami Erdői Vasúton történt. A kisvasúttal Pálházától Kőkapuig utaztunk, ahol a Károlyi család egykori vadászkastélya áll. Innen gyalogtúrával értük el a Sólyom-bérc (546 m) sziklamászó helyet (4. ábra), valamint a Nagy Péter-mennykő (709 m) szép kilátást nyújtó csúcsát, ami része az Országos Kéktúra útvonalnak.

4. ábra: A Sólyom-bérc (546 m) (HEGEDŰS, 2013)

A harmadik napon busszal ellátogattunk Hollóházára, ahol a porcelángyártással ismerkedtünk meg, majd Füzerén a vár megtekintését követően az egykori kismesterségek közül mutattak be néhányat nekünk a helyi TDM szervezésében a füzérik.

A negyedik napon a perlitbányában folytatódott a bányászattörténeti túra, a füzérradványi Károlyi-kastély foglalta

keretbe a helyi birtokosok (Károlyi család) történetét. A hazafelé vezető úton (Pálháza-Telkibánya-Regéc-Miskolc) megnéztük, a bányászati vonatkozások folytatásaként, a telkibányai „Aranyásók Útja” tanösvényt, illetve a vártúra lezárásaként a Regéci várat (Rákóczi család történetének lezárása), amit sajnos az időjárás tréfájának köszönhetően nem igazán láttunk.

A tesztcsoport visszajelzései alapján a programot sikeresnek tekinthetjük, hiszen a tematikájával a látnivalók változatosságával, valamint a kistájon eltöltött idő hosszával is elégedettek voltak a résztvevők.

Összegzés, az alternatív turizmus új kihívásai

Összegzésképpen megállapítható, hogy az alternatív turizmus, ezen belül a geoturizmus, alkalmas a hátrányos (peremi) helyzetben lévő területek népszerűsítésére. Az általunk tervezett programokhoz hasonló kínálattal erősíthető a helyi gazdaság az IFA (Idegenforgalmi adó) és egyéb bevételek növelésével. A változatos, az általános gyakorlattól eltérő szerkezetű programok segítik a turisták tartózkodási idejének meghosszabbítását, valamint a természeti környezethez való visszatérést is. Kiemelten fontos célnak tekintjük azt, hogy összetett (komplex) ismereteket nyújtsunk a kistájról és segítsük a belföldi turizmust. A jövőben lehetőség van még arra is, hogy a programot mind időben, mind térben (határon átnyúló formában) bővítsük.

A megvalósítás során vált igazán érezhetővé, hogy milyen fontos a helyiek bevonása a területen működtetni kívánt turisztikai programokba, valamint elmondhatjuk, hogy végeredményben a várakozásainkat felülmúló, sikeres 4 napot töltöttünk a kistájon.

Irodalomjegyzék

- Higgins-Desbioles, B. F. (2006): Another World is Possible: Tourism, Globalisation and the Responsible Alternative. Flinders University of South Australia, pp: 195-284, <http://theses.flinders.edu.au/uploads/approved/adt-SFU20061218.155946/public/01front.pdf>
- Puczkó, L., Rátz, T. (2011): Az attrakciótól az élményig – A látogatómenedzsment módszerei. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp: 35-39
- Sadry, B. N. (2009): "Fundamentals of Geotourism: with a special emphasis on Iran", Samt Organization publishers, Tehran. 220p. (English Summary available online at: <http://physio-geo.revues.org/3159?file=1>)
- Thomas, A. H. et al. (2012): Defining the Nauter and Purpose of Modern Geotourism with Particular Reference of the United Kingdom and South-East Europe. *Geoheritage* (2012) 4:25-43, Received: 21 January 2011/Accepted: 6. December 2011/
- Published online: 12 January 2012, Springer-Verlag 2012; <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12371-011-0050-0>
- WILLIAMS, S. (2009): Tourism Geography – a new synthesis. Routledge, London and New York. pp: 161-164
- http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oga013.html

Menjek vagy maradjak? Az elvándorlás jelene és jelen-sége Magyarországon

SANSUMNÉ MOLNÁR Judit*

Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet,
Társadalomföldrajz Intézeti Tanszék, Miskolc

Egyre többen döntenek ma úgy Magyarországon, hogy külföldön próbálnak szerencsét. Az ország számára ez nagyon súlyos problémákat okoz, hiszen egyre öregedő népességű hazánknak stratégiai kérdés az, hogy a munkaképes korúakat itthon tudja tartani és itthon foglalkoztassa. Ez a cikk egy most induló OTKA által támogatott kutatás előzményeit és céljait igyekszik bemutatni dióhéjban, amely a legújabb magyarországi kivándorlással és kivándorlókkal foglalkozik. Egy olyan mikroszintű adatbázis összeállításának legfontosabb jellemzőire mutat rá, amely adatbázis segítségével közelebb kerülhetünk majd ahhoz, hogy a nemzetközi vándorláshoz kapcsolódó bonyolult társadalmi folyamatok mikroszintű hátterét megismerhessük, és jobban megérthessük. Ezt a hazai és a külföldi statisztikai adatok tanulmányozása, valamint személyes felvételezés és interjúk által gyűjtött adatok segítségével kívánjuk megadni. Vizsgálatokat tervezünk mind a hazai lakosság, mind a már külföldön élők körében, valamint a visszatérők tapasztalatait is megvizsgáljuk.

More and more citizens decide to leave Hungary and try to get a job abroad. This situation is very disadvantageous for the country due to Hungary's aging population. In addition the country would not only need to keep their people in Hungary but even to attract skilled workers from abroad. This paper briefly represents a project supported by OTKA, it's background and aims focusing on the most resent Hungarian emigration and immigrants. Our purpose is to establish a micro level database about these issues which dataset would help understanding this complex phenomenon. Our target can be achieved by investigating the national and international statistical data; carrying out empirical surveys among Hungarians in Hungary and abroad and also by gathering data about returners.

Bevezetés

Annak ellenére, hogy a nemzetközi vándorlás kutatása nagy jelentőséggel bír a világ szakirodalmában, Magyarországon a szocializmus időszakában kevésbé volt előtérben. Ez valamennyire érthető is, hiszen

a Második Világháborút követő és az 1956 körüli eseményekhez kapcsolódó kivándorlási hullámtól eltekintve, a nemzetközi vándorlásban Magyarországnak, a magyaroknak, kicsiny szerep jutott a határok átjárhatatlansága miatt, annak ellenére, hogy éppen az 1956-os forradalmat követő mene-

* judit.molnar@uni-miskolc.hu

külthullám kezelése az Egyesült Államokban modellként szolgált a későbbi kivándorlások hasonló eseteire (DANIELS, 2004). Ugyanakkor a világ szakirodalmában, különösen az 1965-os Egyesült Államokbeli „Migration Act”-nak és az egyre inkább globalizálódó gazdaságnak és társadalomnak köszönhetően megerősödő földrajzi mobilitás mind nagyobb figyelmet vonzott a nemzetközi migrációs szakirodalom, így mára ez a téma szinte áttekinthetetlenül sok irodalmat ölel fel.

A vándorlási folyamatok egyik sajátossága, hogy nem egyenletes sem térben sem időben. Állandóan változik az intenzitása, a jellege, a térbelisége az idők során. A 2004-es Európai Unió bővülése Magyarország esetében nem indított el azonnal kivándorlási hullámot, míg pl. Lengyelország esetében egészen más volt a helyzet (CASTLES – MILLER, 2009). Ám a 2008-as válság után a kedvezőtlen gazdasági helyzet hazánk esetében is kiváltott egy erőteljes emigrálási folyamatot, amelyben leginkább a fiatalok érintettek. Úgy tűnik, hogy ez a jelenség tendenciává vált és mára már több, mint százezer honfitársunkkal számolnak, akik elhagyták az országot hosszabb rövidebb időre, talán véglegesen is.

Ugyan vannak fellelhető statisztikai adatok a nemzetközi migrációban résztvevők számáról, de ezek többnyire nem mutatják a valós értékeket, illetve nem tudnak választ adni a jelenséget kutatók összes kérdéseire. Éppen ezért a vándorlás kutatásában az empirikus vizsgálatoknak különösen nagy szerep jut. Mindezek figyelembevételével indult el a Miskolci Egyetem Földrajz Intézetében a Társadalomföldrajz Tanszék vezetésével „A legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban” címmel egy átfogó kutatás, amely az OTKA támogatásá-

val valósul meg (OTKA K. 109449 sz. kutatási projekt).

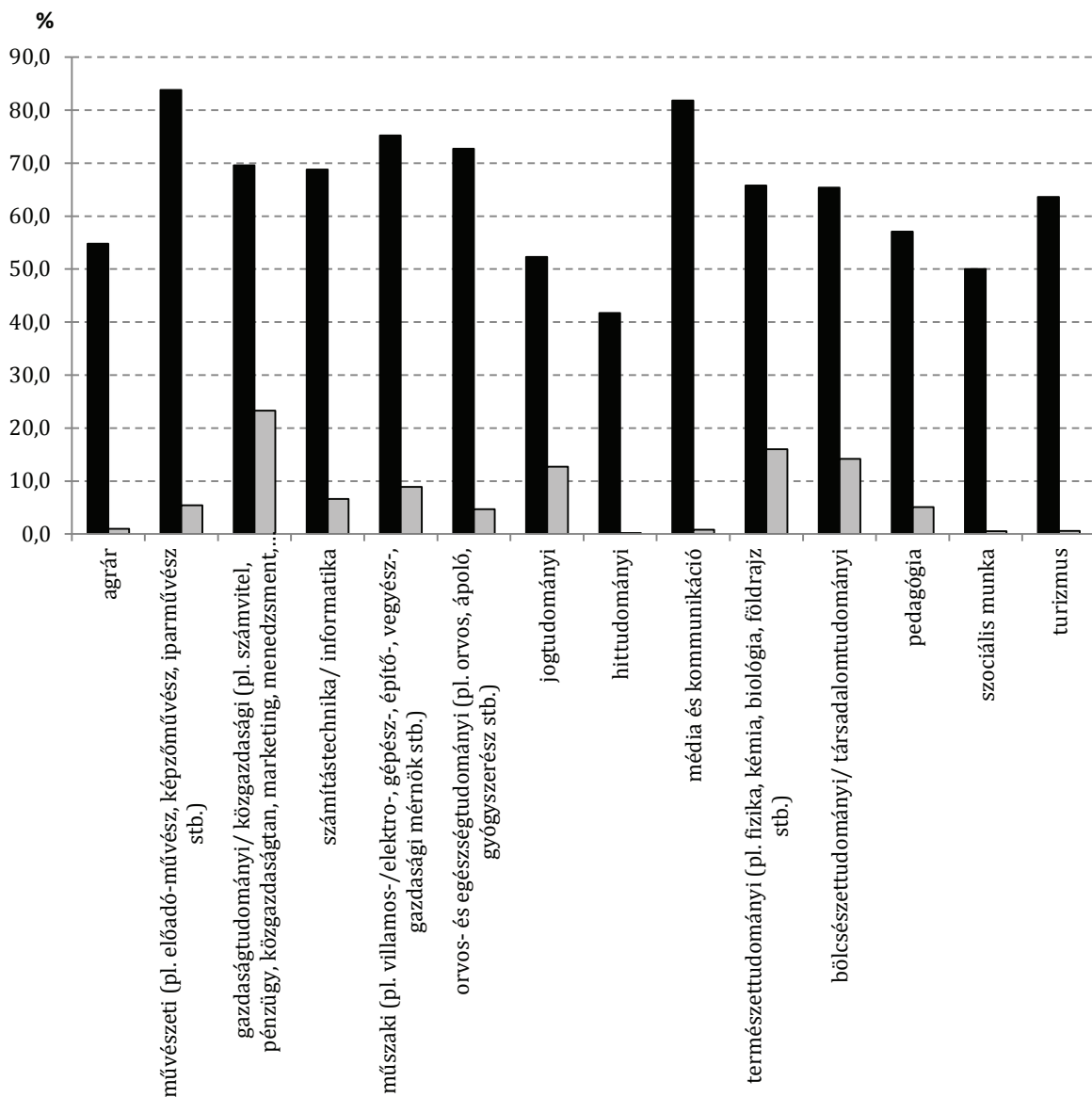
Magyarország népessége előregedő, ami azt jelenti, hogy ahhoz, hogy képes legyen eltartani az egyre növekvő idős korosztályt is, ahhoz inkább arra lenne szüksége az országnak, hogy ide vándoroljanak a fiatalok, munkaképes korúak más országokból, nem arra, hogy a magyar állampolgárok elhagyják az országot. De kik azok, akik elvándorolnak, és miért mennek el? És ha már elmentek, akkor tervezik-e azt, hogy néhány év múlva, amikor tapasztalatot szereztek, nyelvet tanultak, esetleg összegyűjtöttek kisebb-nagyobb pénzösszeget, vagyont, akkor mindezekkel hazánkat gazdagítva itthon kívánnak boldogulni vagy inkább mindezen értékek veszteségeinket fokozzák azáltal, hogy ezek az emberek nem akarnak többé már Magyarországon élni? Milyen feltételek mellett jönnének vissza? Milyen társadalmi következményei lehetnek ennek az új elvándorlási hullámnak? Azaz, a kutatás legfontosabb megválaszolandó kérdése az, hogy vajon kedvező folyamatként könyvelhetjük-e el ezt a kivándorlási jelenséget (amennyiben néhány éven belül haza kívánnak térni az emigráltjaink) vagy inkább egy kedvezőtlen demográfiai helyzetben lévő országnak még súlyosabb társadalmi problémákkal kell hamarosan szembenéznie azáltal, hogy örökre elveszíti az ország ezeket az állampolgárokat. Továbbá fontos kérdés az is, hogy ez a jelenség Magyarország térségeit egyformán érinti vagy vannak-e olyan területei, ahonnan esetleg nagyobb az elvándorlás, és ha vannak, akkor melyek ezek az ország-részek? Hogyan érinti ezeket a városokat, falvakat ez a folyamat? Kapnak-e utánpótlást a belső vándorlás által? Azaz hogyan hat a Magyarországról való kivándorlás a hazai belső vándorlásra, ha egyáltalán kimutat-

ható valamilyen összefüggés? Ezekre a kérdésekre kíván majd választ adni egy 2013. októberében indult kutatás, melynek előzményeiről és terveiről kíván a szerző ebben a cikkben röviden szólni.

A kutatás előzményei és a tervezett vizsgálati módszerek

A szerző 2008 óta foglalkozik nemzetközi vándorlással és dolgozik az ehhez a témához kapcsolódó projekteken. 2008 és 2011

1. ábra: A válaszadók és azok külföldi munkavállalási szándéka a földrajzi megoszlás vonatkozásában

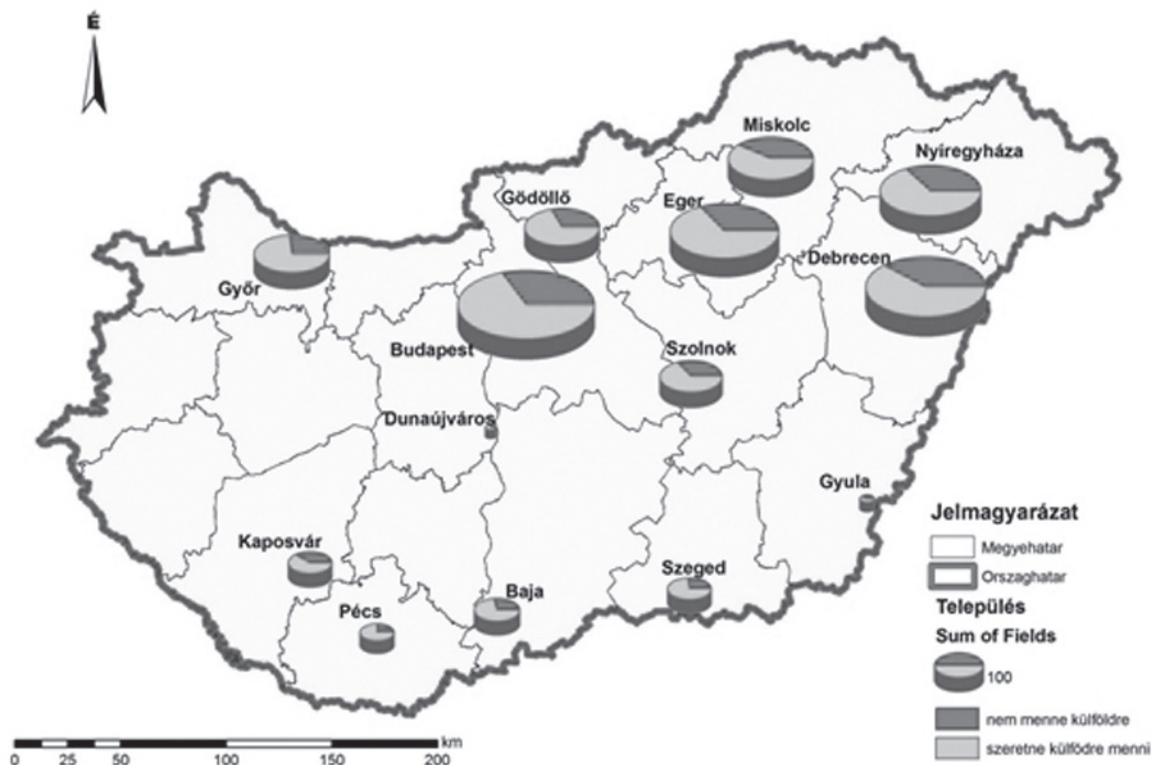

■ keresne munkát külföldön/a szakon belüliek %-ban

között kedvezményezettje volt a “Marie Curie International Outgoing Fellowships for Career development” (Call identifier: FP7 – PEOPLE – 2007–4-1-IOF Proposal N°219671 – SEGREG-INTEGRATION) projekt “Between Segregation and Social Integration: Recent Immigrants and Foreign Workers in the USA and in the UK” címmel folytatott kutatásnak, mint Marie Curie európai ösztöndíjas. A projekt célja egy összehasonlító vizsgálat elvégzése volt a bevándorlók társadalmi beilleszkedésére, melynek során a volt Szovjetunió utódállamaiknak kivándorlóinak integrációját Washington Államban és Skóciában tanulmányozva, empirikus és statisztikai adatokra támaszkodva történtek a nemzetközi vándorláshoz kapcsolódó megállapítások. Ezek természetesen leginkább a vándorlás és a vándorló valamint a fogadó

helyeket figyelembe véve arra irányultak, hogy milyen tényezők hogyan befolyásolják azt a folyamatot, amely során a nemzetközi migrációban résztvevők adaptálni tudják új hazájukat (MOLNÁR, 2013). Nyilvánvalóvá vált, hogy a vándorlásban résztvevők még akkor is nagyon heterogén csoportot képeznek, ha egy időben és ugyanazon országból ugyanarra a helyre érkeznek, és az is, hogy mind magát a kivándorlást, mind a beilleszkedést, soktényezős modellel lehet csak ábrázolni, amelyben minden elemnek hatása lehet ezekre a folyamatokra és alapjaiban meghatározhatják azok kimenetelét. Általában elmondható volt, hogy a volt Szovjetunió utódállamaiból érkező és Washington Államban letelepedett bevándorlók nyitottabb közegre találtak a befogadó országban és körülményeik folytán maguk is eltörek-

2. ábra: A válaszadók és azok külföldi munkavállalási szándéka a földrajzi megoszlás vonatkozásában

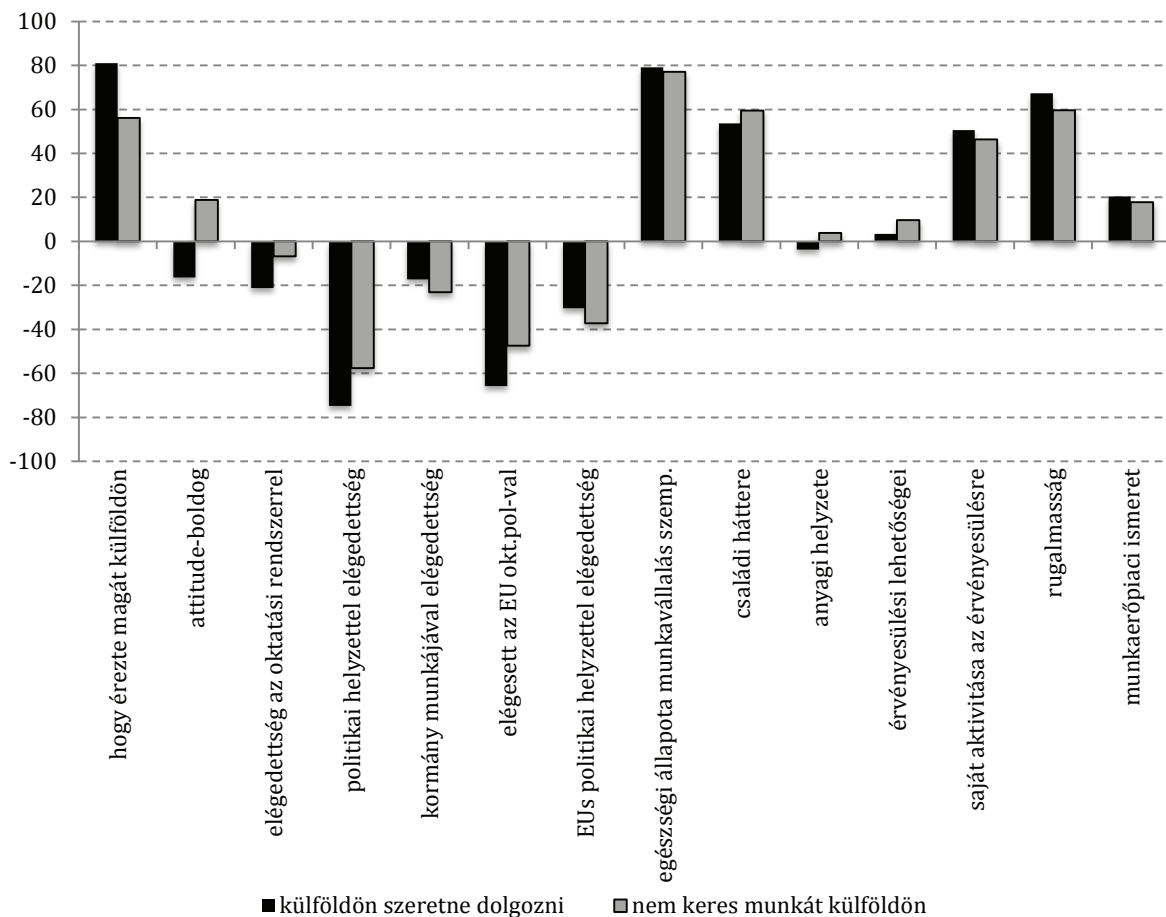
tebbek voltak a döntéseikben, így a volt hazájukkal tartott kapcsolataik valamivel gyengébbnek bizonyultak, mint a Skóciában szerencsét próbáló honfitársaiké. A földrajzi távolságnak is szerepe lehet abban, hogy ez utóbbi csoporthoz tartozók inkább számításba veszik azt, hogy valamikor visszatelepedjenek eredeti hazájukba.

2012-ben már Magyarországon folytatott vizsgálat, egy másik munka kapcsán (Cseke A. diplomaterv dolgozatához gyűjtött adatbázis felhasználásával) már a magyar diákok (3720 válaszadó) kivándorlási szándéka került az érdeklődés középpontjába (CSEKE, 2012; MOLNÁR, 2012). Éppen ezek során

kapott eredmények hívták fel a figyelmet arra, hogy ma Magyarországon a fiatalok körében mindenképpen nagyon magas elvándorlási szándék tapasztalható. Ennek a kutatásnak az eredményei röviden így foglalhatóak össze: Jellemző területi különbségek a diákok tanulmányi helyeit illetően nincsenek abból a szempontból, hogy hány százalékban vállalnának külföldön munkát, de a legtöbben az É-nyugati, a középső területek és a budapesti felsőfokú intézményeinek hallgatói mennének el az országból (1. ábra).

A megkérdezett diákok 65,2%-a gondolkodik a külföldi munkavállaláson, közülük

3. ábra: A külföldi munkavállaláson gondolkodók és a hazai munkaerőpiacon elhelyezkedni kívánók attitűdjei a válaszadók körében

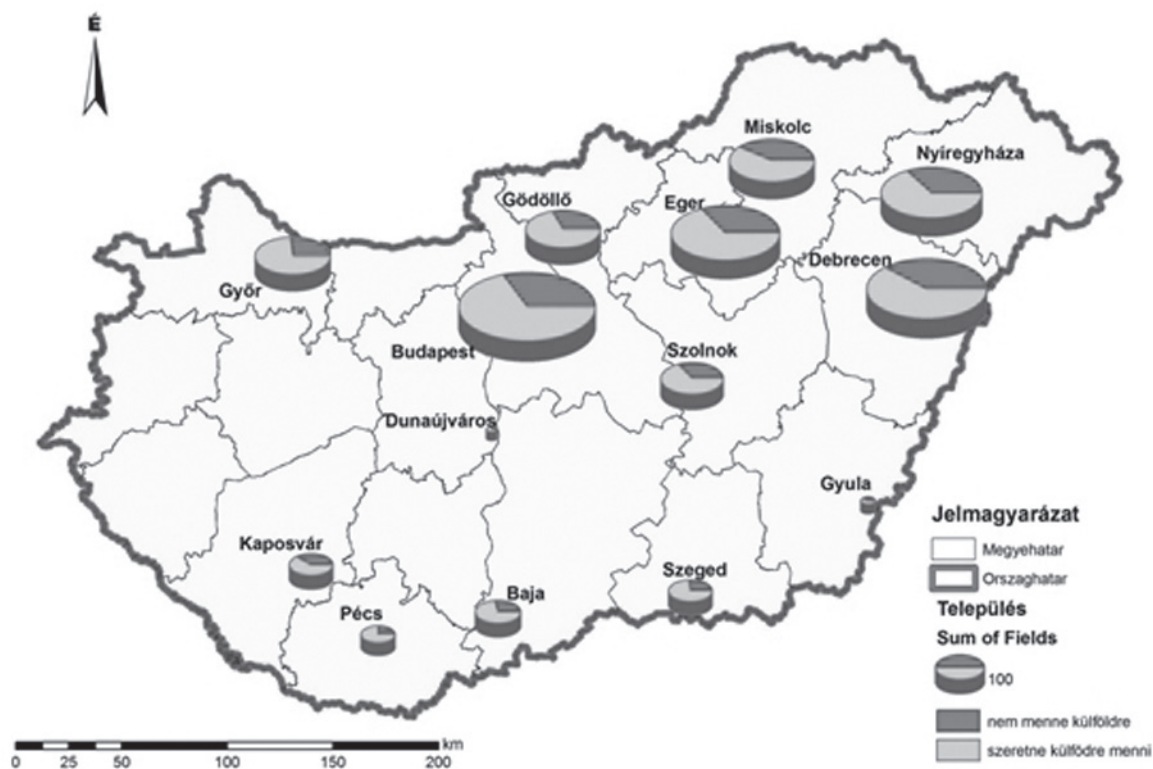
a művészeti, valamint a média szakos hallgatók a legmagasabb arányban. A mintán belüli súlyukhoz képest a közgazdászok, mérnökök és orvosok is a csatlakoznak az előző két szakon tanulókhoz a nagyarányú kivándorlási hajlam tekintetében (2. ábra). Többségük hosszabb időt szeretne külföldön tölteni 39,2%-uk az, akik 3-5 évre vagy akár 10 évre mennének 1,1%-uk véglegesen szeretné elhagyni az országot. Az elmenők és a maradók attitűdjei között nagy különbség nincsen, de azt el tudjuk mondani, hogy azok, akik külföldre szeretnének menni dolgozni, azok kifejezetten boldogtalannak érzik itthon magukat, míg a maradók inkább boldognak. Az elmenők anyagi körülményei inkább kedvezőtlen, míg a maradóké inkább kedvező. A politikai helyzettel, a kormány munkájával és az oktatási rendszerrel sem a

maradók sem az elmenők nem elégedettek, sőt a kormány munkájával a maradók még inkább elégedetlenek (3. ábra).

A nyelvtudás lényeges mértékben nem befolyásolja a külföldi munkavállalásra való hajlandóságot. A leginkább vonzó országok a munkavállalás szempontjából a megkérdezett diákok körében: Egyesült Királyság, Ausztria, Németország és az Egyesült Államok. (4. ábra, MOLNÁR, 2012)

„Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban” projekt

Az előbbieket során említett vizsgálat felkeltette az érdeklődést abba az irányba, hogy fontolóra vegyük egy átfogó kutatás indítását a magyarországi elvándorlás témakörben. A 2013. október 1-én kezdődő

4. ábra: Kivándorlási célszörzrgrók a megjelölések szrzalékában a külföldön munkát vállalni szándékozó válaszadók körében

projekt négy éves időtartama alatt átfogó adatgyűjtésen alapuló vizsgálat indult a Miskolci Egyetem Társadalomföldrajz Tanszékének vezetésével. Ez az alábbi kérdésekre keresi a választ:

1. Milyen tényezők (társadalmi, gazdasági, családi, stb.) állnak e mögött az óriási kivándorlási szándék mögött?
2. Vajon a társadalom mely csoportjait érinti ez a migrációs szándék? Szelektív elvándorlásnak a tanúi lehetünk?
3. Beszélhetünk-e területi különbségekről a tekintetben, hogy hazánk egyes területei mennyiben érintettek az elvándorlásban (nemzetközi vándorlás tekintetében)?
4. A kivándorolni szándékozók mely országokat részesítik előnyben, mint célállomást? Mit mutatnak a statisztikai adatok az ismert magyar bevándorlókról az egyes országokban?
5. Hogyan élnek a hazánkból legújabbán kivándoroltak külföldön, mennyire teljesedtek be elvárásaik, szándékukban áll-e visszatérni Magyarországra, mi jellemzi őket társadalmilag, demográfiailag?
6. Vannak-e nagyobb számban visszatérők az országban és azok, akik visszatelepedtek Magyarországra, azok milyen külföldi és hazai tapasztalatokkal rendelkeznek?

Az első négy kérdéskör a Magyarországon élő magyar állampolgárok kivándorlási szándékait és attitűdjét vizsgálja. Ez a legnagyobb célcsoport, amelynek vizsgálati populációja gyakorlatilag a teljes magyar felnőtt lakosságot jelenti. Az adatgyűjtést itt nehezíti, hogy nem állnak rendelkezésre olyan statisztikai adatok, amelyek a projekt által feltárni kívánt információkat tartalmaznák, éppen ezért ezeknek a kérdésköröknek a kutatása során az empirikus adatgyűjtés kulcsszerepet jelent.

Az ötödik vizsgálati terület a már kivándoroltak helyzetére, motivációira, attitűd-

jére keresi a válaszokat. Elérhető statisztikai adatok ebben az esetben léteznek, de hiányosak, nem megbízhatóak, hiszen nem ismert minden kivándorló. Továbbá ezek a statisztikák többnyire csak a kivándorlók számáról nyújtanak tájékoztatást, így itt is elengedhetetlen az empirikus felvételezés.

Végezetül a migrációs kutatásokban egyre nagyobb szerepet kapó visszatérők is helyet kapnak ebben a vizsgálatban, hiszen az ő tapasztalataik sokban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobban megértsük a jelenleg ható folyamatokat.

A kutatás első két évében történik az adatgyűjtés, mind a statisztikai, mind a terepi felvételezések. Nem valószínűségi, de nagy elemszámú minta alkalmazásával készül a migrációs adatbázis, különösen az első célcsoport esetében, hólabda-módszerrel a már kivándoroltak és a visszatelepedtek esetében. Mind kvantitatív, mind kvalitatív megközelítést is használva, on-line, személyes és telefonos kérdőívezést valamint interjúk készítését alkalmazva. A kutatás második felében történik majd az adatfeldolgozás nagyobb része és az elemzések, tanulmányok készítése.

A vizsgálat segíthet abban, hogy feltárja azokat az egyéni szempontokat is, amelyek tömegeket mozgatnak meg az elvándorlás melletti kérdésben. A migrációs kutatások azt bizonyítják, hogy nem a legszegényebb országokból a legmagasabb az elvándorlás és a kivándorlásban nagyon sok egyéni körülmény is szerepet játszik. Továbbá fontos szerepe lehet a lánc-migrációnak, ami a már külföldön élő migránsokkal való kapcsolattartásból adódóan közvetíti a hazaiaknak a híreket a kinti körülményekről és lehetőségekről, ezáltal kiváltva újabb és újabb kivándorlási eseményeket. Beszélhetünk-e a magyar kivándorlók esetében ilyenről? A külföldre távozók mennyire tartják egymás-

sal és a hazaiakkal a kapcsolatot, azaz mely Berry által leírt akkulturációs stratégiát választják (BERRY, 2011)? Ha jobban megismerjük azokat a jellemzőket, amelyek miatt emigránsaink kivándoroltak, illetve többet tudunk meg arról, hogy szándékoznak-e visszatérni és milyen feltételek, körülmények mellett, akkor ez segíthet abban, hogy sikeres programokat indíthassunk annak érdekében, hogy ne menjenek el honfitársaink, illetve visszajöjjenek a már kivándorlók. Ennek sikeressége Magyarország számára kulcsfontosságú.

Összegzés

Az előregedés a fejlett országok demográfiai sajátossága. Éppen ezért gazdasági és népességi stratégiájukban a bevándorlók vonzása nagy jelentőséggel bír. Ám a volt szocialista európai országok közül, amelyeket ugyanúgy jellemez az alacsony termékenységi ráta és az előregedés, mint a többi fejlett országot, Magyarországot (néhány más kelet-közép európai országgal együtt) sújtja az aktív korú lakosság jelentékeny arányú elvándorlása is. Ezeknek a jelenségeknek együttesen végzetes következményei lehetnek az érintett országokra vonatkozóan. Éppen ezért fontos tudományos megalapozottsággal is megvizsgálni az ide vonatkozó kérdéseket. Az itt röviden részletezett projekt társadalom-földrajzi és szociológiai megközelítéssel, mikroszintű

adatbázis összeállításával kíván hozzájárulni ahhoz, hogy közelebbi és jobb képet kapjunk ennek a problémakörnek a sajátosságairól.

Irodalomjegyzék

- Berry, J. W. (2011): Immigrant Acculturation. Psychological and Social Adaptation. (in) ed. Azzi, A.E, Chryssochoou, X, Klandermans, B, Simon, B: Identity and Participation in Culturally Diverse Societies. A Multidisciplinary Perspective. Wiley-Blackwell 2011, p. 383.
- Castles, S. – Miller, M. J. (2009): The age of migration. The Guilford Press. New York, London, 369 p.
- Cseke, A. (2012): A magyar munkaerő-piac és a felsőoktatásban tanulók nemzetközi migrációs elképzelései. In: (szerk) Nyári D: Kockázat – konfliktus – kihívás. VI. Magyar Földrajzi Konferencia tanulmánykötete. pp. 130-146.
- Daniels, R. (2004): Guarding the Golden Door. American immigration policy and immigrants since 1882. Hill and Wang. New York, 328 p.
- Molnár, J. (2012): A külföldi munkavállalás lehetősége a magyar felsőoktatásban tanulók terveiben. In: (szerk) Nyári D: Kockázat – konfliktus – kihívás. VI. Magyar Földrajzi Konferencia tanulmánykötete. pp. 618-627.
- Molnár, J. (2013): The Integration Process of Immigrants in Scotland, UK and in Washington State, USA. Immigrants from Countries of the Former Soviet Union. in: Mircea Brie, Ioan Horga and Sorin Șipoș (ed.): Ethnicity, confession and intercultural dialogue at the European Union Eastern Border. Cambridge Scholars Publishing. pp. 194-211.

A településhálózat, a közigazgatás és a természeti adottságok kapcsolata Hargita megye délkeleti részében

ELEKES Tibor*

Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet,
Természetföldrajz-Környezettan Tanszék

Relația dintre rețeaua de așezări, unitățile administrative și peisajul natural în partea sudestică a județului Harghita. Formarea, dezvoltarea rețelei de așezări din depresiunile Ciuc, Plăieși și zona Ghimeș este un proces îndelungat de mai multe secole. În cele mai vechi documente din 1332-1337 din cele 152 de parohii plătitoare de taxe menționate în Ținutul Secuiesc 15 sunt identificate în depresiunea Ciuc, 1 în depresiunea Plăieși. Majoritatea actualei rețele de așezări din Ținutul Secuiesc a existat deja în 1567. Pădurile s-au retras paralel cu dezvoltarea rețelei de așezări. În partea a doua a secolului XIX. construirea căilor ferate a contribuit la dezvoltarea socio-economică a regiunii, în special a exploatării și a industriei lemnului. Sistemul administrativ tradițional secuiesc format în conformitate cu condițiile naturale, sistemul bazat pe scaune secuiești a existat de-a lungul secolelor. Reorganizările administrative din secolele XVIII-XX. au fost efectuate sub influența factorilor economici, sociali și politici.

Relation between settlement system, administration and natural environment in the south-eastern part of Harghita (Hargita) county. In Ciuc-(Csík-), Plăieși-(Kászoni-) basin and Ghimeș (Gyimes) region the evolution of settlement system is a centuries-old process. In the first written documents between 1332-1337 from the 152 mentioned taxpayer parishes of Székelyland, 15 has been identified in Ciuc-(Csík-) and 1 in Plăieși-(Kászoni-) basin. Most of the today's settlement system of Székelyland had already existed in 1567. The natural vegetation was receded with the evolution of settlement systems. In the second part of the 19th century the construction of railway had a beneficial effect on the development of the economy, especially on the woodcutting, woodworking (wood-mill) industry. The traditional administration of Székelyland, the system of seats functioning through centuries, had come into being according to natural features. In the 18th-20th centuries the administrative changes were formed according to economic, social and political features.

* ecoeti@uni-miskolc.hu

Bevezetés

A településhálózat kialakulása, fejlődése, eltérő, sajátos vonásokkal rendelkezik a Keleti-Kárpátok hegységközi medencéiben, illetve az Erdélyi-medence dombsági területein. A települések kialakulása, változásainak több évszázados folyamata a természeti, társadalmi és gazdasági tényezők függvényének alakult (GYENIZSE ET AL., 2011). A közigazgatás térbeliségét gyakran politikai szempontok szerint változtatták (ELEKES, 2011; 2013).

Földrajzi helyzet, természeti adottságok

Hargita megye délkeleti része a Keleti-Kárpátok területén, a Hargita valamint a Tarkó, Csíki-havasok és a Nemere-hegység közötti területet foglalja magába. Településhálózata a Csíki- és a Kászoni-medencére, valamint a Tatros felső folyása mentén található Gyimesre terjed ki.

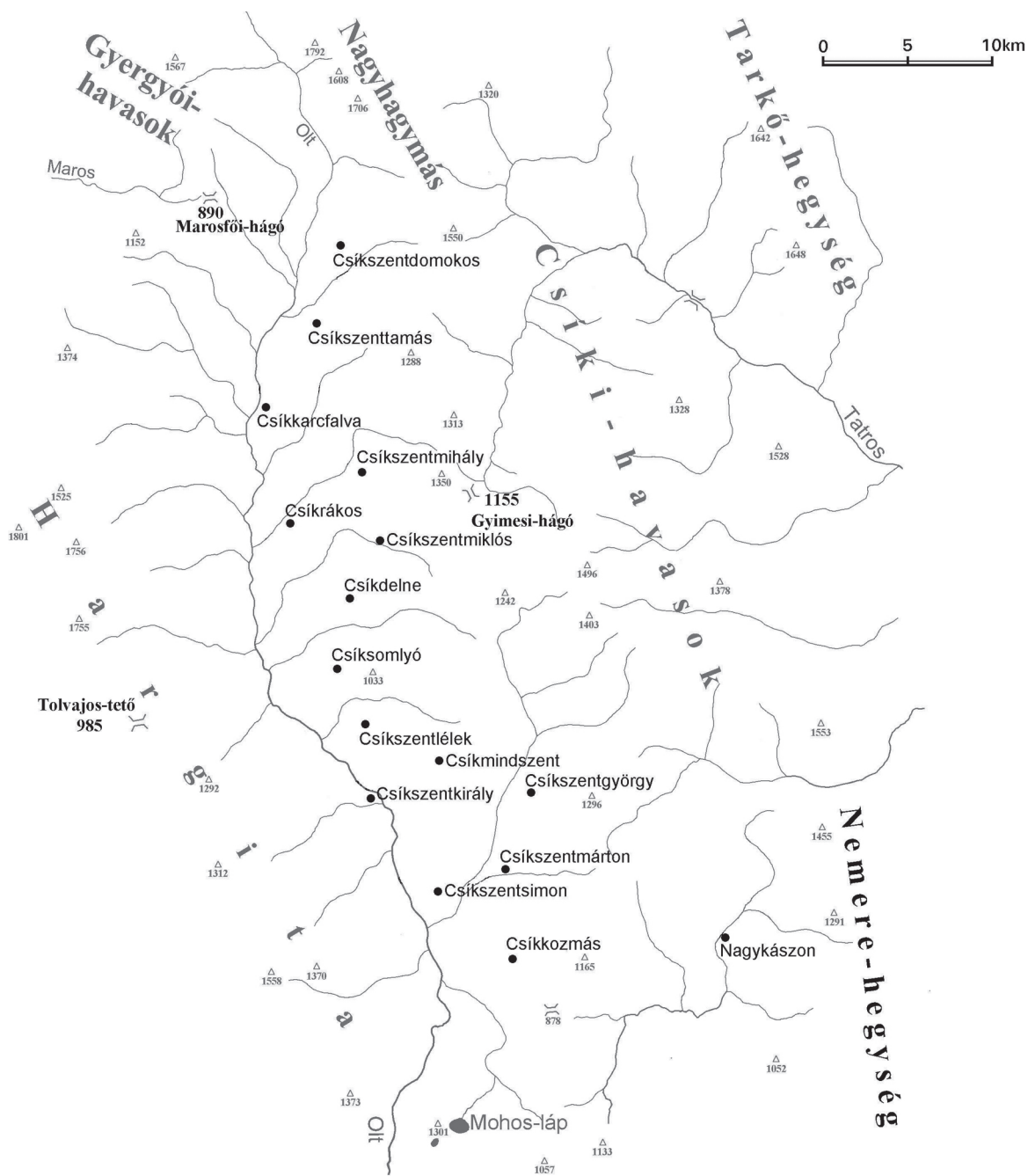
Legnagyobb kiterjedésű tájegysége az Olt folyó által É-D irányba, 50 km hosszúságban átszelt Csíki-medence. Nyugaton az újharmad-negyvedidőszaki vulkáni tevékenység következtében kialakult Hargita hegység szegélyezi. Keleten a középidei kristályos palákból és krétakori flisből, illetve középidei mészkőből fölépülő Csíki-havasok és Nagybagmás övezi (KARÁTSZON, 2002; SZAKÁLL – KRISTÁLY, 2010). Az 1700-1800 m magas hegyekkel szegélyezett hegységközi medence legalacsonyabb része az Olt 640 m tszf.-i magasságban képződött Tusnádszorosa. 890 m fölötti hágókon kapcsolódik a környező tájegységekhez: É-on a Marosfőihágón (890 m) a Gyergyói-medencéhez, a Gyimesi-hágón (1155 m) a Tatros völgyéhez, a Hargita legalacsonyabb részét átszelő Tolvajos-tetőn (985 m) az Erdélyi-medence keleti peremövezetéhez.

700-800 m tszf.-i magasságban települt a Csíki-medence falvainak, városainak döntő többsége. Nagyonbbrészt a medence K-i, nagyobb napsugárzás mennyiségben részesülő, többnyire DNy-i irányba nyitott mellékvölgyekben, valamint az Olt völgyében és négy baloldali teraszfelszínén települtek. A gyakori fordított légrétegződés, a hideg tél ($-7,6^{\circ}\text{C}$ januári középhőmérséklet) alacsony évi átlagos középértéket eredményez: $5,8^{\circ}\text{C}$. A medence évi csapadékmennyisége 600-700 mm (BADEA, 1987). Napjainkig, a medencét övező lejtőket nagy kiterjedésű fenyvesek, kisebbbbrészt legelők, kaszálók borítják.

A Kászon és mellékvizei által szabdalt, 700-750 m magasságban elhelyezkedő Kászoni-medencét az üledékes gyűrt kőzetekből fölépülő Csíki-havasok, Nemere- és Torjai-hegység 1000-1500 m-es vonulatai övezik. A Nyerges-tető, a Kászon és az Úz völgye közlekedési lehetőséget biztosít a környező hegységközi medencék irányába. Évi középhőmérséklete $6-7^{\circ}\text{C}$, a csapadék mennyisége eléri a 700 mm-t évente. A medence felszínének közel 40%-át erdők borítják (BADEA, 1987).

Meredek lejtők által közrezárt völgyet alakított ki forrásvidékétől a Gyimesi-szorosig a Csíki-havasokból eredő Tatros. Bővizű, nagy esésű, hűvös klímájú mellékpatakjai mentén 900-950 m tszf.-i magasságig húzódnak föl a gyimesi csángók falvai.

Jellegetes életföldrajzi övezetek és talajtípusok alakultak ki a domborzat és a magasság függvényében. Évszázadokon át, e terület legfontosabb „természeti erőforrását” és egyik legfontosabb gazdasági tényezőjét, a természetes növényzetet képező lombos-, vegyes- és nagy kiterjedésű fenyőerdők alkották. Gazdasági, társadalmi jelentőségük napjainkig érvényesül.

1.ábra: A Telegdi főesperesség csíki és kászoni falvai 1332-1334-ben

A településhálózat és a közigazgatás tér- és időbeli változásai

Székelyföld hagyományos közigazgatási-katonai térszerveződési egységeit, a székeket nagyjából a hegyvonulatok, a hegységközi medencék, a dombságok vízválasztói és a vízálózat függvényében alakították ki. A természeti környezet alapvetően meghatározta a településhálózat létrejöttét és több évszázados térbeli fejlődését. A Hargita, valamint a Csíki- és Nemere-hegyég között elhelyezkedő hajdani Csíkszék D-i területe nagyjából a mai Hargita megye DK-i részét jelenti (ELEKES, 2011).

Székelyföldi települések legrégibb írásos említése az 1332-1337-es pápai tizedjegyzékben maradt fenn. Az ekkor említett 152 székelyföldi adófizető plébániából 15 a Csíki-, 1 a Kászoni- és 1 a Gyergyói-medencében azonosítható Csík-, Gyergyó- és Kászonszék viszonylatában (DOCUMENTE, 1951-1955; HEGGYI, 2012; EGYED, 2013). Az említett csíki falvak az Olt völgyében, a baloldali teraszfelszíneken és a baloldali mellékpatakok völgyeiben települtek (1. ábra).

Egy korabeli adófizető plébániához több falu is tartozhatott, így valószínű, hogy a tanulmányozott terület településeinek száma a tizedjegyzékben szereplő 16-nál nagyobb lehetett. Évszázadokon át, e hűvös éghajlatú hegyvidéki területen a megélhetést az erdőgazdálkodás, az állattenyésztés és a növénytermesztés biztosította.

Az 1567-es összeírásban 43 település szerepel a Csíki-medencében, a Kászoni-medence mind az 5 jelenlegi faluját említik, Gyimesben még egyetlen állandó településről sem tudunk (SZÉKELY OKLEVÉLTÁR, 1976). A sajátos földrajzi adottságoknak is köszönhető, hogy kevésbé pusztult a fő közlekedési-kereskedelmi, hadi útvonalaktól távolabb elhelyezkedő, évszázadokon át katonáskodó székelyek településhálózata.

Az erdőkivágások és az Olt ártéri mocsarainak lecsapolása a falvak térbeli fejlődését, a településhálózat további sűrűsödését eredményezte az Olt völgyében, baloldali teraszain, a baloldali mellékágak völgyeiben, valamint a Kászoni-medence alacsonyabb térszínein (2. ábra).

Erdély, és ezen belül a Székelyföld első közigazgatási átszervezésére II. József idejében került sor. A megyék-székek-vidékek földrajzi, közigazgatási, közlekedési szempontból bonyolult rendszerét átalakítva, 1784-ben a történelmi Erdélyt 10 kerületre osztották (HAJDÚ, 2001). A túlnyomórészt római-katolikus székelyek által lakott, 1764 után az Erdélyi Határőrvidék részévé vált Csík-, Gyergyó- és Kászonszék falvai egy közigazgatási egységbe kerültek a nagyjából protestáns székelyek lakta, a Határőrvidéken kívül maradt Udvarhelyszékkal. A Hargita két oldalán évszázadok során külön területegységként létezett székely székek történelmük során először kerültek azonos közigazgatási egységbe. Az ekkor létrehozott Udvarhely kerületet 1786-1790 között egy nagyobb, Háromszékkal és Fogarassal összevont területegységben találjuk. Az erősödő összpontosítás jegyében 1786-ban kialakított 3 erdélyi kerület területén II. József halála (1790) után visszaállt az 1783 előtti állapot. Székelyföldön ismét a hagyományos széki térszerveződés működött.

Nagyjából a természetföldrajzi adottságokhoz igazodó 3 járást (Alcsík, Felcsík, Kászoni járás) azonosíthatunk be Csíkszék déli részén Lipszki J. 1806-ban készült térképén (HERNER, 1987). A 3 tanulmányozott tájegység viszonylatában a legkésőbb betelepült Gyimesben 3 falu létezéséről tudunk az 1830-as évek második felében (BENIGNI ET AL., 1837; LENK, 1839).

A politikai elnyomás eszköze volt az 1850-ben bevezetett közigazgatás (HAJDÚ,

2001), a katonai kerület-körzet-járás-település rendszere. Az ekkor létrehozott Udvarhelyi katonai kerület az Aranyosszék nélküli történelmi Székelyföldet foglalta magába. A természetes határokkal körülvett Csíkszék a Gyergyószentmiklósi, Csíkszépvízi és Csíkbánkfalvi alkörzetre tagolt Csíkszeredai körzetet alkotta (SZABÓ, 2003; ELEKES, 2006). 1861-1876 között az osztrák katonai közigazgatást, a korábbi szék-járás-település rendszere váltotta föl.

1876-ban, Magyarország területének közigazgatási egységesítése során Csík megyét a korábbi Csíkszék területén hozták létre. Járásainak kialakításakor a korábbi struktúrákat vették figyelembe. 1900-ban a Csíki-, Kászoni-medence és Gyimes területe Csík megye Felcsíki és Kászonalcsíki járásában szerepel (VÁMSZER, 2000). A fejlődő gazdaság, a megváltozott társadalmi viszonyok és az infrastruktúra kiépítésének hatása nyomon követhető az egyes települések fejlődésében és a közigazgatás térbeli változásaiban (KÖPECZI, 1993).

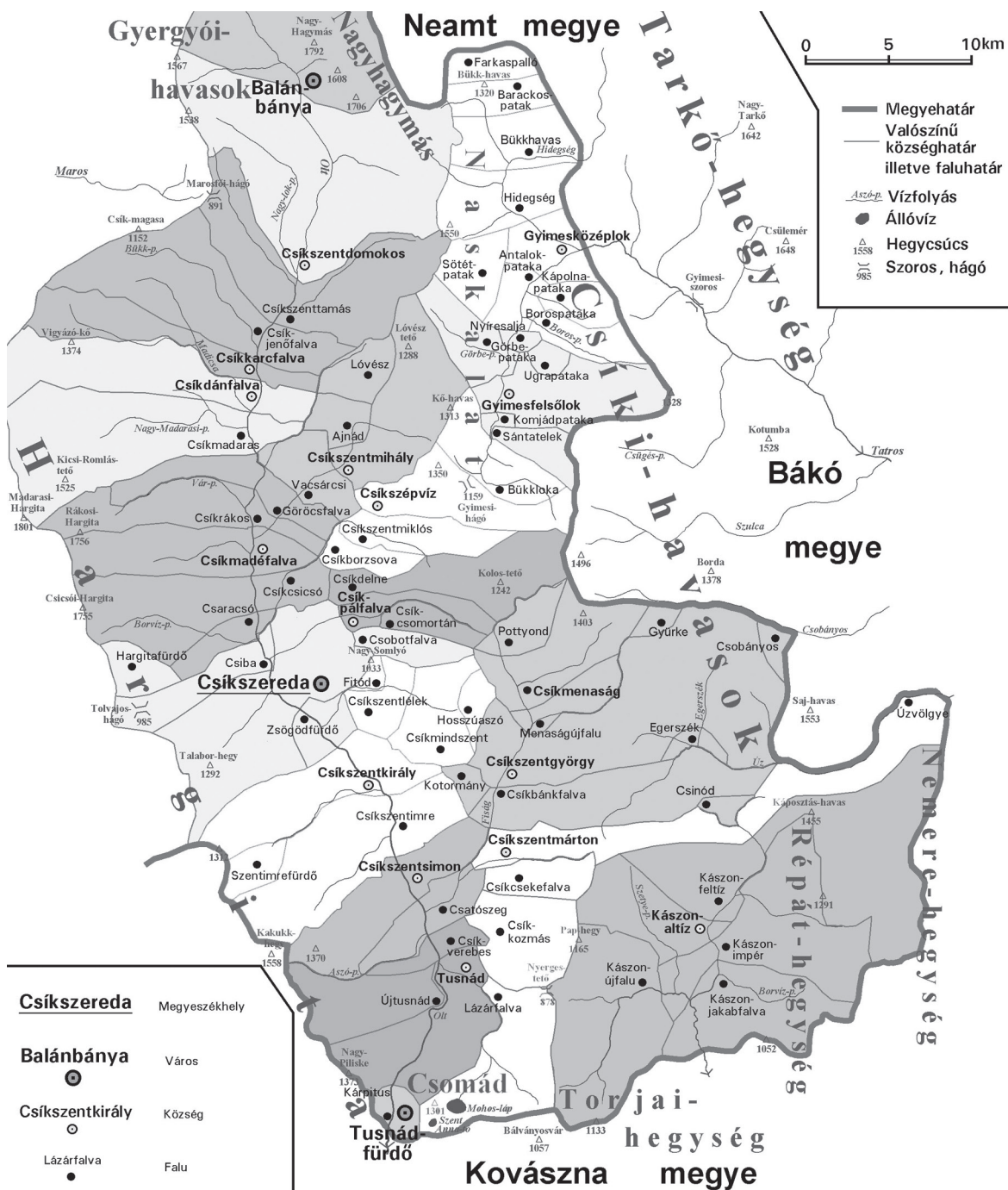
Új, a gazdasági fejlődést is szolgáló lehetőségként jelent meg a Csíki-medencét és a Tatros völgyét átszelő vasút. A XIX. század végétől, a kitermelt fa elszállításának kedvező lehetőségeként jelentkezett e térségben (GIDÓ, 2013). A vasút megépítésének, gazdaságélénkítő szerepének közigazgatási vonatkozása is van. 1910-ben, a korábbiak (Felcsíki, Kászonalcsíki) mellett létrehozták a Gyimest is magába foglaló Szépvízi járást. Az ekkor kialakított térszerveződés Csík megye viszonylatában – kisebb módosításokkal - fennmaradt a két világháború közötti román, a II. világháború alatti magyar, majd a II. világháború utáni román közigazgatás idején. (MARTINOVICI – ISTRATI, 1921; TÖRVÉNY1; GYALAI, 1997).

1950 után Románia területén a szovjet típusú közigazgatási-gazdasági térszemlé-

letet érvényesítette a korabeli hatalom. Az akkori gazdasági körzetelmélet szerint, a gazdaság térszerkezete határozza meg a társadalom területi tagolódását, így a gazdasági körzetek jelenthették azt a térbeli alapot, melyre a közigazgatási beosztás felépíthető. Az új rendszer a tartomány-rajon-község (falucsoportok, társközségek), szintjén valósult meg (TÖRVÉNY2; BOTTONI, 2008). A Csíki-medence és a Gyimesek középső és Ny-i része Csík rajont alkotta. A Kászoni-medence Kézdivásárhely rajonhoz sorolódott, míg a korábbi Csík megye K-i része moldvai tartományokhoz került. Az 1950-es években nyilvánították faluvá a Gyimesek településeinek nagy részét, így kialakult a térség mai településhálózata.

Az 1952-ben létrehozott, a történelmi Székelyföld túlnyomó részét magába foglaló Magyar Autonóm Tartomány (TÖRVÉNY3) csíki rajonja részét képezte a Csíki-medence és a Gyimes túlnyomó része. Az 1960-ban alkalmazott változtatás értelmében a Marosvásárhely központú Maros-Magyar Autonóm Tartomány része a Csíkszereda központú csíki rajon (az újra hozzácsatolt Kászoni-medencével és Gyimes nagyobbik részével), a korábbi Háromszék területén, a Kézdivásárhely és D-i irányba kibővített Sepsiszentgyörgy irányítású két rajont Brassó Tartományba olvasztották (TÖRVÉNY4).

A városok gazdasági és társadalmi szerkezetének átalakulását eredményezte a háború után elkezdődött erőteljes iparosítás. A Máramarosi-, Háromszéki-, Barcasági-, Petrozsényi-medence erőteljesen iparosodó térségeihez hasonlóan, jelentősen változott Csíkszereda és Balánbánya természeti környezete, a két város etnikai és felekezeti szerkezete. A térség városhálózatát gyarapította az idegenforgalmi adottságainak köszönhetően 1968-ban várossá nyilvánított Tusnádfürdő (SZABÓ, 2003). A

falvak túlnyomó többségében továbbra is a megélhetés alapja az állattenyésztés, burgonyatermesztés és az erdőgazdálkodás.

1968-ban vezették be a napjainkban is érvényben levő közigazgatási rendszert. A korábbi tartományokból kisebb egységeket, megyéket hoztak létre. Csík, Gyergyó, Udvarhely és részben a korábbi Maroshévíz rajon a Csíkszereda központú Hargita megyét alkotja (3. ábra). A II. József korában kialakított kerülethez hasonlóan ismét azonos közigazgatási egységhez tartozik a Hargita gerincétől keletre és nyugatra elhelyezkedő, a korábbi Csíkszéket, majd Csík megyét képező Csík, Kászon, Gyergyó és Gyimes térsége, valamint Udvarhelyszék, a későbbi Udvarhely megye (TÖRVÉNY5).

Az 1990-es években tovább erősödtek az 1989 előtti évtizedekben kialakult térszerkezeti sajátosságok: nőtt a városok és falvak, a fő közlekedési vonalak melletti és a távolabbi, nehezebben megközelíthető falvak közti különbségek. Csíkszereda és a szomszédos községek, az idegenforgalmi jelentőségű Tusnádfürdő, a fejlettebb infrastruktúrával, gazdasági lehetőségekkel rendelkező községek helyzete stabilizálódott, több esetben javult. A három város és az iparral rendelkező községek a gazdasági szerkezetátalakítás időszakát élik. A térség tőkebefektetéseinek jelentős része, a beruházások többsége Csíkszeredában összpontosul. Balánbánya város korábbi fejlődését a rézérc bányászat biztosította. Az 1990 utáni bányabezárások gazdasági hanyatlást, drasztikus népességfogyást eredményeztek. A város Románia egyik válságtérsége lett. Tusnádfürdő fejlődését az idegenforgalmi befektetések biztosíthatják.

Napjainkban egy municípium (Csíkszereda megyeszékhely), két város (Balánbánya és Tusnádfürdő), valamint 15 közigazgatási

központoz tartozó 73 falu alkotja Hargita megye délkeleti részének településhálózatát.

Összegzés

A sajátos földtani adottságú hegyvonulatok, a hegységközi medencék, a dombságok és a vízhálózat függvényében alakult a Székelyföld és ezen belül a Csíki- és Kászoni-medence, valamint Gyimes településrendszere, a jellegzetes gazdasági tevékenységek, a közlekedési hálózat és a hagyományos közigazgatás. Hat évszázad alatt a székely székek a társadalmi-gazdasági fejlődés keretét jelentették, e szerves fejlődés eredménye a mai településrendszer. A tanulmányozott terület 14. századi falvainak túlnyomó része a Csíki-medencében azonosítható, 1567-ben a mai településállomány túlnyomó része már létezett.

A fő közlekedési-kereskedelmi és hadi útvonalaktól távolabb elhelyezkedő, a folyamatos katonáskodásnak köszönhetően védelmi képességgel rendelkező Székelyföld, és ezen belül a Csíki-, a Kászoni-medence és Gyimes fejlődése szerényebb volt mint Erdély déli, vagy nyugati területeinek több évszázados gazdasági-társadalmi fejlődése. Ugyanakkor, a fakitermelés és földolgozás, az állattenyésztés és a sajátos éghajlati, talajadottságokhoz igazodó növénytermesztésre berendezkedett területen évszázadok során nem volt jellemző a települések pusztulása. Ugyanaz az etnikum és felekezet, a római-katolikus székelység jelenti e térségben a történelmi, kulturális folytonosságot-folyamatosságot (ELEKES, 2012).

A Habsburg birodalomhoz tartozó Székelyföld területét II. József idején, valamint 1850 után szervezték át rövid időre. 1876-tól a székely székek betagozódtak a megye rendszerbe és kisebb területi változtatásokkal fennmaradtak 1950-ig.

A legtöbb közigazgatási változtatásra 1950-1968 között került sor a tartományrajon-település rendszeren belül. Az 1968-tól napjainkig érvényben levő megye rendszerben a tanulmányozott terület Hargita megye délkeleti részét képezi. Napjainkban nagyon változatos elképzelések, tervek jelentek meg a romániai közigazgatási átszervezéssel kapcsolatban. A 3-4 mai megyére kiterjedő terület egységek kialakítása mellett, a Csíkszék is magába foglaló székelyföldi, - autonómiával is ellátott - közigazgatási egység létrehozásának tervezete is megfogalmazódott (Kocsis, 2013).

A II. József korabeli átszervezés időszakát leszámítva, folyamatos a Csíki-medence központú közigazgatási egység létezése: Csíkszék, Csíkszeredai katonai körzet, Csík megye, Csík rajon, Hargita megye. A fennmaradt írásos emlékek alapján nyomon követhető az egyes történelmi időszakok sajátos térszerveződése függvényében, a természeti adottságokhoz igazodó gazdasági tevékenységet folytató településhálózat több évszázados fejlődésének folyamata.

Irodalomjegyzék

- Badea, L. et. al, (1987): Geografia României. Vol. III. Edit. Academiei, București. 670 p.
- Benigni, I. H., Edl, V., Mildenberg I. H., (1837): Handbuch des statistik und geographie des Grossfürstenthum Siebenbürgen, Hermannstadt.
- Bottoni, S., (2008): Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952-1960). Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 447 p.
- ***Documente privind istoria României. C. Transilvania. 1951-1955. Veacul XI, XII, și XIII. Vol. I (1075-1250), II (1251-1300), Veacul XIV. Vol. I. (1301-1320), II. (1321-1330), III. (1331-1340), IV. (1341-1350). – Editura Academiei RPR, București.
- Egyed, Á., (2013): A székelyek rövid története a meglepedéstől 1989-ig. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. 399p.
- Elekes, T., (2006): Az erdélyi megyék közigazgatási határainak változása a középkortól napjainkig. – Erdélyi Magyar Adatbank, Kolozsvár, <http://elekes.adatbank.transindex.ro>. 135p.
- Elekes, T., (2011): Székelyföld közigazgatás-földrajzi változásai a 13. századtól napjainkig. Földrajzi Közlemények 135. 4, Budapest. pp.415-429.
- Elekes, T., (2012): Lehetne Székelyföld külön közigazgatási-fejlesztési régió? In: Kockázat – konfliktus – kihívás. VI. Magyar Földrajzi Konferencia kötete, Szeged, pp. 1076-1088.
- Elekes, T., (2013): Modificări în geografia administrativă a Ținutului Secuiesc din secolul 13. până în zilele noastre. Noua revistă de drepturile omului. Nr. 1/2013. Editura C.H.Beck, București. pp. 83-96.
- Hajdú, Z., (2001): Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 334 p.
- Hegyi, G., (2012): A pápai tizedjegyzék tévesen azonosított székelyföldi helynevei. In: Sófalvi A.-Visy Zs. (szerk.): Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből. Pro Énlaka Alapítvány – Haáz Rezső Múzeum, Énlaka – Székelyudvarhely. pp. 97-113.
- Herner, J., (szerk.) (1987): Erdély és a Részek térképe és helységnevtára. Készült Lipszky J. 1806-ban megjelent műve alapján, Szeged. 216 p.
- Gidó, Cs., (2013): Vasszekér és mozdonygőz. A székelyföldi vasút története (1868-1915). Pro-Print Kiadó, Csíkszereda. 318p.
- Gyalai, M., (1997): Magyar igazgatástörténeti helységnevélexikon I., Budapest. 350 p.
- Gyenizse, P., Lovász, GY., Tóth J., (2011): A magyar településrendszer. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 192 p.
- Karátson, D., (2002): A Keleti-Kárpátok. In: Karátson D. (szerk.): Magyarország földje. Magyar Könyvklub, Budapest. pp. 417-425.
- Kocsis, K., (2013): Historical predecessors and current geographical possibilities of ethnic based territorial autonomies in the Carpathian Basin. Hungarian Geographical Bulletin, Vol 62., No.1., Budapest, pp. 3-46.
- Köpeczi, B., (szerk.) (1993): Erdély rövid története. Akadémiai Kiadó, Budapest. 684 p.
- Lenk, I., (1839): Siebenbürgens geographisch, topographisch, statistisch, hydrographisch und orographisches Lexikon I-IV., Wien. 392+456+423+478 p.

Martinovici, C., Isrtati, N., (1921): Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite. Editura Ardeal, Cluj. 22 p.

Szabó, M. A., (2003): Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára I-II., Csíkszereda.

Szakáll, S., Kristály F., (szerk.) (2010): Mineralogy of Székelyland, Eastern Transylvania, Romania. – Csík County Nature and Conservation Society. Sfântu Gheorghe–Miercurea-Ciuc–Târgu Mureș. 321 p.

Székely Oklevéltár, (1976): Magyar fordítása Benkő József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Vámszer, G., (2000): Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye településtörténetéhez. Csíkszereda. 167p.

Közigazgatást szabályozó törvények:

Törvény1 – Împărțirea administrativă a României 1926, București. 96. p.

Törvény2 – Legea Nr. 5. privind noua împărțire administrativ-economică a țării în regiuni și raioane. In Buletinul Oficial Nr. 77 din sept. 1950, București.

Törvény3 – Decret 331/27. sept. 1952 privind modificarea Legii 5 din 1950 pentru raionarea administrativ-economică a României.

Törvény4 – Împărțirea administrativă a teritoriului Republica Populare Române. 1960, Anexa la Leg. Nr. 3/1960. București

Törvény5 – Lege pentru modificarea legii Nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România. Buletinul Oficial, 1968, București.

Törvény6 – Legea No. 95 pentru Unificarea Administrativă din 12 iunie 1925. In Ministerul Justiției Colecțiune de Legi și Regulamente (1 ian. 1925-31 dec. 1925) III. 1925, București.

Gazdasági diszparitások Északnyugat-Erdélyben

VERESS Nóra-Csilla*

Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet,
Társadalomföldrajz Intézeti Tanszék, Miskolc

Regional disparities in Romania, like in other states, make up a fundamental feature of the society. Large differences in GDP/inhabitant between NUTS 3 regions within the same NUTS 2 region can be observed. This paper is analyzing the economic disparities in Northwestern Transylvania on two levels: economic disparities between counties, respectively among urban and rural areas.

In the first part, considering the NUTS 3 level, the main indicator is GDP/inhabitant, which values are evaluated in national and European context. The study goes through the dynamic of this indicator in the past 12 years, and questions the degree of the disparities within the region.

In the second part, the urban-rural inequalities will be analyzed by using indirect methods: the correlation between the urbanization rate and GDP, the values of infant mortality, life expectancy and school enrollment are pointing out the economic and life quality disparities.

Regional disparities in Romania, like in other states, make up a fundamental feature of the society. Large differences in GDP/inhabitant between NUTS 3 regions within the same NUTS 2 region can be observed. This paper is analyzing the economic disparities in Northwestern Transylvania on two levels: economic disparities between counties, respectively among urban and rural areas.

In the first part, considering the NUTS 3 level, the main indicator is GDP/inhabitant, which values are evaluated in national and European context. The study goes through the dynamic of this indicator in the past 12 years, and questions the degree of the disparities within the region.

In the second part, the urban-rural inequalities will be analyzed by using indirect methods: the correlation between the urbanization rate and GDP, the values of infant mortality, life expectancy and school enrollment are pointing out the economic and life quality disparities.

Bevezető

Amint azt több szakember kimutatta, Romániában, más államokhoz hasonlóan, a társadalom alapvető jellemzőjét képezik a regionális egyenlőtlenségek, ezeket pedig több tényező együttese befolyásolja, úgy

mint az interregionális diszparitások, illetve az egyes régiók fejlődési pályája és társadalmi-gazdasági helyzete.

Romániát tekintve, míg egy egyértelmű konvergenciafolyamat játszódik le az ország és az Európai Unió között (legalábbis a gazdasági mutatók szerint), NUTS 2 és NUTS 3

* ecobea@uni-miskolc.hu

szinten az egyenlőtlenségek fennálltak vagy növekedtek. Ugyanazon NUTS 3 szinten belül számottevő különbségek figyelhetők meg. Ez a jelenség egy részletesebb regionális elemzést igényel.

Jelen tanulmány az Északnyugati fejlesztési régióra fókuszál; idősoros adatok alapján, 2000-től napjainkig elemzi a gazdasági egyenlőtlenségeket Északnyugat-Erdélyben, két dimenzióban: egyrészt a megyék között, másrészt a városi és vidéki térségek vonatkozásában.

Az első részben, NUTS 3-as bontásban, az alapmutató a GDP, illetve a GDP/fő, a klasszikus gazdasági mutató, melynek értékeit országos és európai kontextusban is célszerű értelmezni. A tanulmány megvizsgálja, hogy mekkora a különbségek mértéke a megyék között, és ez hogyan változott az elmúlt 12 évben. A kérdés releváns a régió összességét tekintve is, hiszen a régió belüli egyenlőtlenségek mértéke növelheti a regionális versenyképességet.

A második részben a város-falu egyenlőtlenségek kerülnek górcső alá. Ilyen jellegű összehasonlítások elvégzésére csak közvetett módszerek állnak rendelkezésre: az urbanizációs ráta és a GDP közötti korreláció a városi és vidéki térségek közötti gazdasági különbségekre mutat rá, míg az átlag élettartam, a csecsemőhalandóság, illetve a beiskolázottak száma az életminőség közötti eltéréseket mutatja.

A regionális diszparitások elméleti alapjai

A regionális növekedés elméletei különbözőképpen látják a regionális diszparitásokat, ezek kiváltó okait, alakulásukat, trendjeiket. Ezt Benedek József több munkájában is

összefoglalta (BENEDEK, 2004; BENEDEK, KURKÓ 2010).

A regionális egyenlőtlenségek fennállnak – a pályafüggőség kontextusában – a reguláció elmélete értelmében. Az új gazdaságföldrajz szerint ezek nemcsak fennállnak, hanem növekednek is. A polarizációs elméletekben a már meglévő előnyök halmozódnak, ennek következtében a különbségek növekednek, ezek sugara pedig attól függ, hogy az illető ország milyen helyet foglal el a globális rendszerben. A növekedés új (endogén) elméleteinek megfelelően az egyes régiókban a különbségek fennállnak vagy növekednek a latens tudás koncentrációjának következtében. A fejlődés dinamikus elméletei szerint még új egyenlőtlenségek is keletkeznek.

A regionális növekedés egy másik csoportja csökkenni látja a regionális diszparitásokat. A növekedés neoklasszikus elméletei egy homogenizációs tendencia mellett érvelnek. A post-keynesi elméletek a diszparitások csökkenését a befektetések többszöri területi hatásaiban látják, míg az exportbázis elmélete ugyanezt az export tevékenységekkel magyarázza. Az evolucionista-történelmi elméletek szerint a diszparitások csökkenése egy egyensúlyállapothoz vezet. Az új regionalizmus a régiók innovációs kapacitásában hisz, ennek köszönhetően a diszparitásoknak szintén csökkenniük kell.

Bár számszerűleg több elmélet érvel amellett, hogy a regionális egyenlőtlenségek csökkennek, globális léptékben a valóság ezt nem igazolja vissza.

Regionális diszparitások a regionális növekedési elméletekben

Megyék közötti gazdasági egyenlőtlenségek

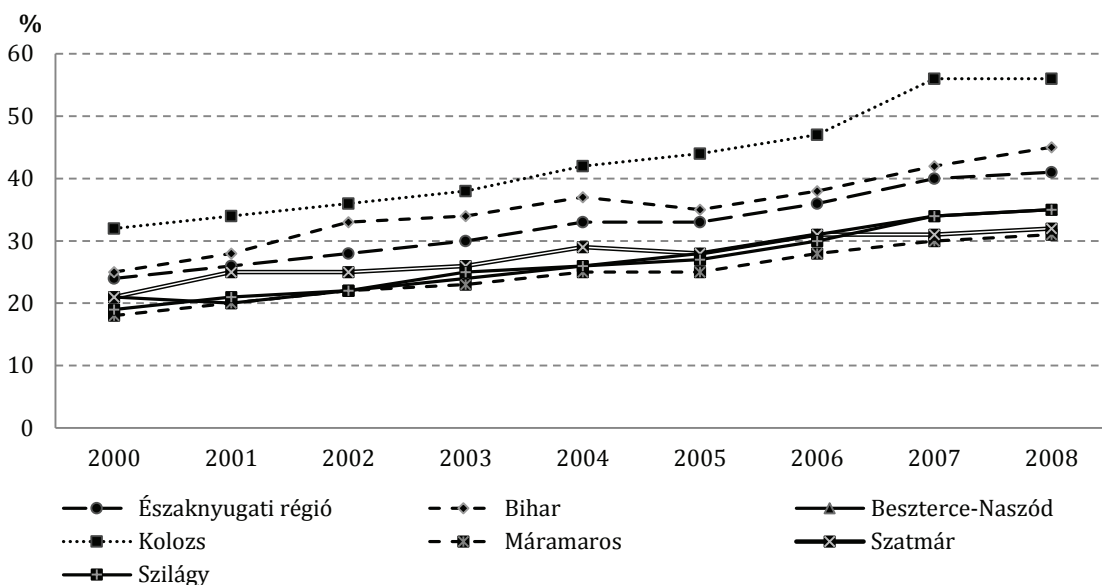
Az Északnyugati fejlesztési régió megyéi közötti egyenlőtlenségek mérésére a klaszikus gazdasági mutatót, a GDP-t, illetve a GDP/fő-t alkalmaztam, megfigyelve annak időbeli változásait a 2000-2010-es időszakban.

Az 1-es ábra azt mutatja, hogyan alakult a GDP/fő a vizsgált periódusban. A megyék közötti gazdasági egyenlőtlenségek, illetve ezek változása jól követhető. A növekedés alapvetően lineáris (némi fluktuációval, pl. Bihar vagy Szatmár megye esetén), de az egymáshoz képesti különbségek, úgy tűnik, hogy állandósultak.

Folyamatos növekedés figyelhető meg mind megyei, mind regionális szinten. 2005 volt valamivel "rosszabb" év az előző évhez képest: kisebb visszaesések azonosíthatók két megye, Bihar és Szatmár esetében, míg a regionális átlag stagnált ebben az időszakban, csakúgy mint Máramaros megye.

A két legfejlettebb megye, Bihar és Kolozs állandó jelleggel a régió átlaga (41%-a az EU-27-nek 2008-ban) felett állt; a legjobban ez utóbbi teljesített (az EU-27 56%-a 2008-ban, a legfrissebb adatok alapján). Kolozs, a régió hajtóereje, meredek fejlődési ütemnek örvendett, a gazdasági válság okozta rövid stagnálási periódust leszámítva (2007-2008, amely egyébként éppen Kolozs esetében a leglátványosabb). Bihar azonban 2005-től kezdődően folyamatosan javította mutatóit, ennek ellenére, mint "örök második" a sorban továbbra is jelentősen lemarad Kolozs mögött.

A másik négy megye nem éri el az északnyugati átlagot, de viszonylag közel áll egymáshoz, az európai átlaghoz viszonyított 31% és 35% közötti GDP/fő-s értékekkel. Beszterce-Naszód és Szilágy kéz a kézben haladt előre a vizsgált időszak alatt, elfoglalva a harmadik helyet. Az elemzett periódus végére Szatmár és Máramaros értékei közelítettek leginkább egymáshoz, bár ketjük útja különbözőképpen alakult: Máramaros nagyjából növekedést tapasztalt, de

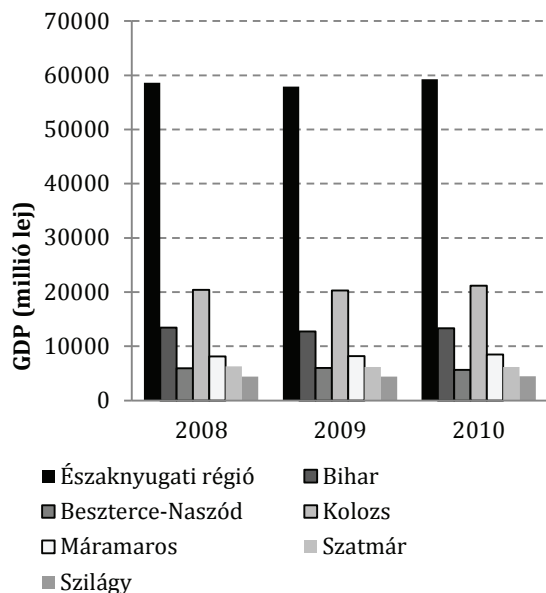

1. ábra GDP/fő az EU-átlag százalékában (Forrás: saját számítás Eurostat adatok alapján)

megmaradt az utolsó helyen, Szatmárban növekedés és hanyatlás váltogatta egymást, míg végül a megye elveszítette harmadik helyét és az utolsó előttire esett vissza.

A GDP/fő-re vonatkozó adatok európai összehasonlításban csak 2008-ig elérhetőek. 2008-ban (tehát a legnaprakészebb adatoknak megfelelően) az EU-átlag felét egyedül Kolozs megye éri el/haladja meg. Ezt követi Bihar 45%-al, meghaladva – Kolozson kívül egyedülként – a régiós átlagot. Minden más megye csak valamivel több, mint 30%-on áll. Ugyanakkor a 2000-2008-as periódusban látványos a fejlődés minden megyében, és a régió egészében is. Romániát tekintve is folyamatos a GDP/fő növekedése 2000-től, ezért az EU és Románia közötti különbségek jelentős csökkenéséről beszélhetünk.

A következő diagram azt mutatja, hogy mi történt 2008 után: 2010-ig követhető a megyék GDP-jének alakulása millió lejben. Nincs ugyan elérhető európai összehasonlítás, de a megyék összteljesítményén is jól látszik, hogy a különbségek konstansak.

2. ábra: Gazdasági növekedés 2008 és 2010 között
(Forrás: saját szerkesztés a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján)

indult 2010-ben. A megyék közötti hierarchiában nem volt változás.

Város-vidék diszparitások

A városi és vidéki élettér közötti diszparitások markánsak, különösen a jövedelem és életszínvonal tekintetében. Ugyanakkor a vidéki térségek fontosak: a lakosság közel fele él vidéken. Az ország urbanizációs rátája jóval az Európai Unió átlag alatt marad, 54,9% (2011-es adat, a Nemzeti Statisztikai Hivatal szerint).

Románia egészéhez igazodik Északnyugat-Erdély is, a vidéki népesség itt is számottevő; a mutató éppen csak átbillen az 50%-on, amint az a következő táblázatból is látszik.

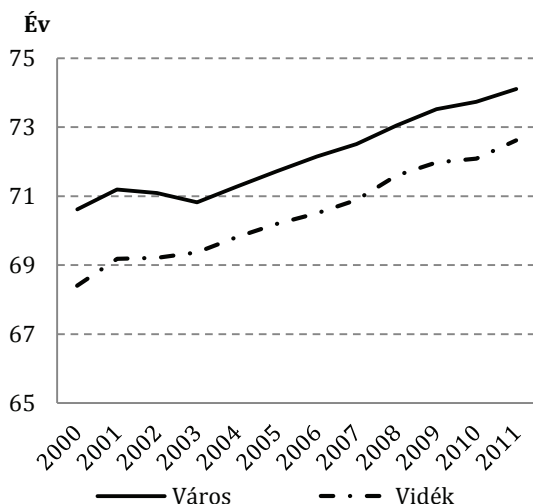
Megyei szinten a kép árnyaltabb: az urbanizációs rátát illetően nagyok a különbségek a megyék között, nagyjából 36%-tól (Beszterce-Naszód), 66%-ig (Kolozs) terjed a skála.

Kolozs erősen urbanizált (65% felett), Bihar és Máramaros középen helyezkedik el (45-65% között), három megye (Szatmár, Szilágy és Beszterce-Naszód) rendelkezik a legalacsonyabb értékekkel (45% alatt). A régió egésze a romániai átlagon áll.

1. táblázat: Urbanizációs ráta az Északnyugati régió megyéiben

Forrás: saját számítás a 2011-es népszámlálási adatok alapján (előzetes adatok)

Megye	Össznépesség (fő)	Városi (fő)	Vidéki (fő)	Urb. ráta
Kolozs	659.370	434.201	225.169	65,85%
Bihar	549.752	266.353	283.399	48,44%
Szatmár	329.079	145.949	183.130	44,35%
Szilágy	217.895	83.775	134.120	38,44%
Máramaros	461.290	261.231	200.059	56,63%
Beszterce-Naszód	277.861	99.386	178.475	35,76%
ÉNy-i régió	2.495.247	1.290.895	1.204.352	51,73%

3. ábra: Születéskor várható átlag élettartam
(Forrás: saját szerkesztés a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján)

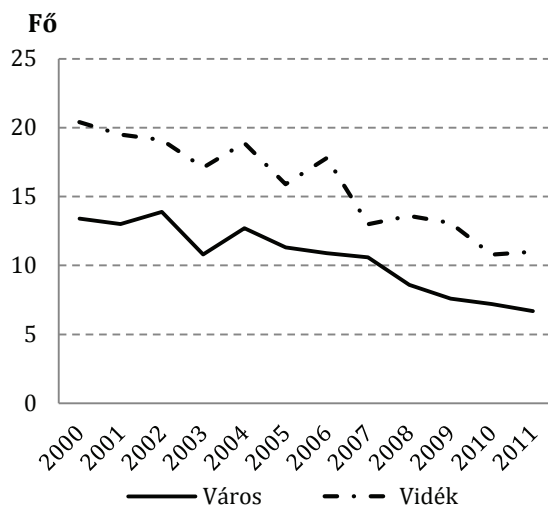
2. táblázat: Az egyes megyék GDP-je, valamint urbanizációs rátája

Megye	GDP (mil. RON, 2010)	Urb. ráta (2011)
Bihar	13345,4	48,44%
Beszterce-Naszód	5644,4	35,76%
Kolozs	21164,4	65,85%
Máramaros	8483,1	56,63%
Szilágy	4468,9	38,44%
Szatmár	6186,3	44,35%

Az alábbi adatok alapján érdemes Pearson-féle korrelációs együtthatót számolni a GDP és az urbanizációs ráta között. Az eredmény ($r = 0,851$) szoros kapcsolatot, egyirányú együttmozgást mutat. Ez azt jelenti, hogy a városiasodottabb megyék jobban teljesítenek gazdaságilag.

Város és vidék összehasonlítására a születéskor várható átlag élettartam és a csecsemőhalandóság értékeit, illetve a beiskolázottak számát célszerű még összevetni.

A következő grafikon a születéskor várható átlag élettartamot mutatja a régió egészében, város-vidék bontásban, 2000 és 2011 között. Ennek értéke összességében

4. ábra: Csecsemőhalandóság az Északnyugati régióban

(Forrás: saját szerkesztés a Nemzeti Statisztikai Hiv.)

javult az említett periódusban. Az időszak vége fele, 2011-ben a különbség valamivel kisebb is 2000-hez képest, de alapvetően állandó.

A legfrissebb, 2011-es adatokat érdemes NUTS 3-as szintre is vetíteni. Megdöbbentő, hogy körül-belül 1,5 évvel élnek többet a városiak, mint a falusiak! Az értékek egyedül Máramarosban fordítottak, ami nem meglepő, figyelembe véve, hogy Nagybánya Kiskapus után a második legszennyezettebb város az országban.

A következő ábra a csecsemőhalandóság értékeit mutatja a fenti logika alapján. A javulás itt is folyamatos, bár kisebb-nagyobb fluktuációkkal. Az eltérés ebben az esetben is kisebb 2011-ben 2000-hez képest, de szintén konstansnak mondható.

Megvizsgálva a legnaprakészebb adatokat megyei bontásban is, óriási különbségek bontakoznak ki. Ez különösen a városi térségekre jellemző: míg például Kolozs megyében 1000 élve születettből 1 éves kor előtt 5-en haltak meg, addig Szilágyban közel 13-an. Vidéken az értékek közelebb állnak

3. táblázat: Születéskor várható átlag élettartam 2011-ben (Forrás: Nemzeti Statisztikai Hivatal)

Megye	Városi	Vidéki
Bihar	73,79	71,93
Beszterce-Naszód	75,22	74,02
Kolozs	75,82	73,97
Máramaros	72,85	73,15
Szatmár	71,61	70,57
Szilágy	74,10	72,62
ÉNy-i régió	74,11	72,62

egymáshoz, de ebben az esetben is 7,3-tól 13,6-ig terjednek az adatok.

Érdekesség, hogy a kevésbé urbanizált megyékben nem olyan szembeötlő az eltérés város és vidék között (Szilágy, Beszterce-Naszód); Kolozsban, Máramarosban viszont már jóval nagyobb. A régió egészében pedig szinte kétszeres a rurál érték az urbánhoz képest!

A város és vidék közötti összehasonlítás következő mutatója a beiskolázottak száma 2000 és 2011 között; ezt ábrázolja a következő grafikon.

A kettő közötti arány nem változott az elmúlt 12 évben; a csökkenő tendencia minden bizonnyal a népesség számbeli csökkenésével áll összefüggésben.

Egy árnyaltabb kép érdekében érdemes a városi/vidéki beiskolázottak számát összevetni a városi/vidéki népesség számával. És mivel – a kezdeti időszakot leszámítva –, a városi, illetve vidéki népesség aránya nem változott, ez tovább erősíti az előző állítást, miszerint ebben a tekintetben nem rosszabbodott, de nem is javult a város és a vidék közötti helyzet. Ehhez hozzá kell tenni ugyanakkor azt is, hogy a beiskolázottak többnyire fiatal korúak, a vidékre viszont jellemzőbb az előregedés, mint a városi térségekre.

4. táblázat: Csecsemőhalandóság 2011-ben (Forrás: Nemzeti Statisztikai Hivatal)

Megye	Városi	Vidéki
Bihar	7,5	13,6
Beszterce-Naszód	8,1	7,4
Kolozs	5	7,3
Máramaros	5,5	11,1
Szatmár	7,2	13,1
Szilágy	12,8	13,2
ÉNy-i régió	6,7	11

A fenti mutatók alakulása összefügg Edward Glaeser Triumph of the City című könyvében tett kijelentésével, amely szerint a város nyújtja a szegénységből a jólétbe vezető a legtisztább utat (GLASER, 2012).

Következtetések

Míg a teljes Románia és az EU között a konvergencia evidens, addig az országon belül a különbségek továbbra is konstansok. Ez igaz az Északnyugati régión belül, NUTS 3-as szinten, és város-vidék összehasonlításban is.

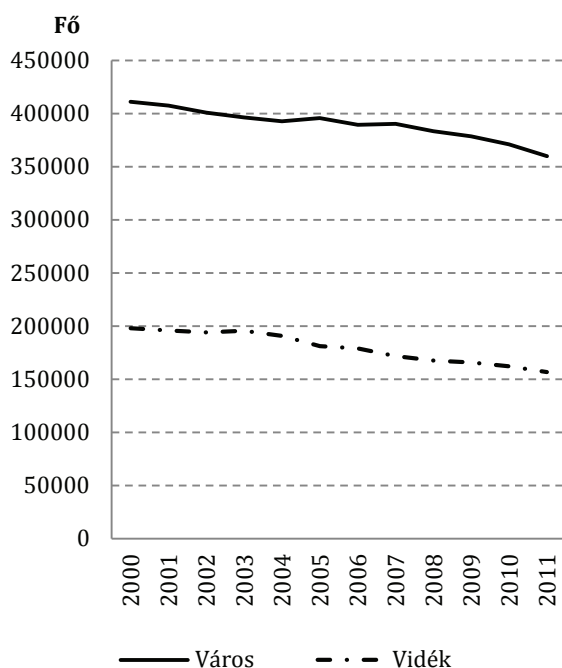
Bár 2000-től kezdve egy többé-kevésbé töretlen gazdasági növekedés figyelhető meg, a megyék közötti egyenlőtlenségek konstansnak mutatkoznak. Konstans a város-vidék dichotómia is, annak ellenére, hogy a vizsgált mutatók nem viselkedtek egyformán az említett időszakban.

Amint az várható volt, az urbanizáltabb megyék gazdasági teljesítménye nagyobb, ezt igazolja a Pearson-féle korrelációs együttható. Ugyanakkor, a kevésbé városiasodott megyék homogénebbek a város és vidék közötti életszínvonalbeli különbségeket tekintve.

Város és vidék között a legnagyobbak a különbségek Kolozs megyében. Bár Kolozs

5. ábra: Beiskolázottak száma az Északnyugati régióban

(Forrás: saját szerkesztés a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján)

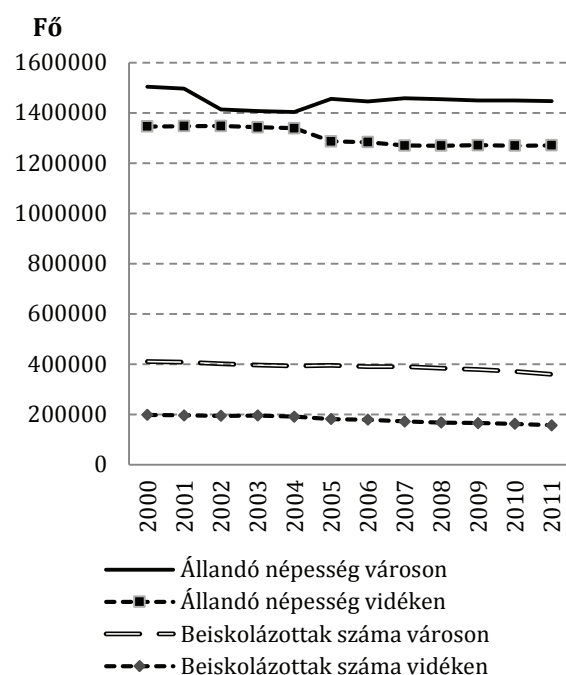

megye a gazdasági mozgatórugója a régiónak, a növekedés a városokra korlátozódik. Ezen belül is leginkább Kolozsvárra: Kolozs megye magas értékű fejlettségi mutatói Kolozsvár városnak köszönhetőek.

Kérdéses, hogy a jelenlegi trend középtávon milyen irányba alakul tovább? A 2011-es népszámlálás előzetes adatai alapján a város a második legnagyobb lett Bukarest után (309.136 lakos). Elképzelhető, hogy további előnyökre tesz szert, „elhúzó”, s ezzel megnöveli a régió belüli diszparitásokat. Hozzá kell tenni azonban, hogy ez a fejlődés nemcsak a gazdasági mutatóknak köszönhető: nem hagyhatók figyelmen kívül a soft tényezők sem. Az egyre nagyobb színvonalat megütő, illetve egyre nagyobb visszhangot keltő kulturális, tudományos és sportesemények továbbgyűrűznek a gazdaságba is.

6. ábra: Népeség és beiskolázottak száma az Északnyugati régióban

(Forrás: saját szerkesztés a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján)

Irodalomjegyzék

Benedek, J. (2004): Amenajarea teritoriului și dezvoltarea regională. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Benedek, J. – Kurkó, I. (2010): Evoluția și caracteristicile disparităților teritoriale din România. In Bakó, M. – Benedek, J. (ed.): Politicile regionale în România. Polirom, Iași, pp. 77-120.

Glaeser, E. (2012): Triumph of the City. How Urban Spaces Make Us Human. Pan Books, London (first published in the United Kingdom 2011 by Macmillan)

Adatok

2011-es népszámlálás, előzetes adatok. <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>. Hozzáférés: 2013. március 30.

Nemzeti Statisztikai Hivatal (Institutul Național de Statistică). www.insse.ro. Hozzáférés: 2013. március 30.

eur-lex.europa.eu. Hozzáférés: 2013. április 05.

A bevásárlóturizmus aktuális tendenciái a román-magyar határ mentén

NAGY Egon*

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Földrajzi Intézet,
Kolozsvár

Studiul de caz prezintă comportamentul consumatorilor de cetățenie română, care efectuează cumpărături pe partea maghiară a regiunii transfrontaliere româno-maghiare. Ca metodă de cercetare am utilizat ancheta prin chestionarea subiecților în centre comerciale din orașele Gyula și Berettyóújfalu. În cazul cumpărătorilor anchetateți motivația principală rămâne în continuare diferența semnificativă în prețuri în favoarea centrelor comerciale din Ungaria, în speță în cazul alimentelor și a bunurilor de consum de lungă durată. Față de prima jumătate a anilor nouăzeci se semnalează o schimbare profundă în ceea ce privește destinația bunurilor procurate, ele servind în mai mare măsură la satisfacerea nevoilor de consum a cumpărătorilor, nefiind revândute pe piețele secundare românești cu scop egzistențial. Tendințele de scădere a cursului de schimb în detrimentul forintului maghiar, amplificate după 2010 întărește voința cumpărătorilor români să-și procure bunuri, mai ieftine în Ungaria, datorită și nivelului mai redus al volatilității leului.

This paper is revealing the consumer-attitude of the Romanian shopping-tourists, who make their shopping on the Hungarian border strip of the common border. Using a survey-methodology we chose the two Hungarian small border-towns, namely Gyula and Berettyóújfalu, as case study. The main motivation for such a travel is the still persisting significant price margin in the benefit of Hungarian side which is peculiar primarily for foods and durable goods. In contrast with the mid-nineties nowadays the shoppers are buying goods for self-consume instead of reselling them. The even worst exchange rate of the HUF, and the lower exposure to volatility of RON are further incentives for Romanian shoppers for buying in Hungary.

Bevezető

A bevásárlóturizmus korunk turizmusának egyik legdinamikusabb válfaja, mely a turizmus és kereskedelem egy furcsa ötvözeteként nyilvánul meg. Leginkább kiskereskedelmi formákat érint, de előfordul, hogy a bevásárlóturizmusban résztvevők nagyke-

reskedelmi egységeket is igénybe vesznek a vásárlások folyamán, főképp akkor, ha létfontartási, egzisztenciális érdekük kapcsolódik a bevásárlóturizmushoz.

Maga a jelenség a rendszerváltás után erősödött fel Kelet-Európában, mikor az utazási szabadság hirtelen kitágult, ezért a szakirodalmi háttér sem túlzottan bő

* negon1@yahoo.com

még a jelenben, de szaporodnak azok a szociológiai, társadalomföldrajzi adatfelvételek, melyek igyekeznek megérteni ezt a turizmusformát.

A magyar nyelvű szakirodalomban Michalkó Gábor eddigi eredményei érdemelnek említést, amelyek igyekeztek rendszerezni a bevásárlóturizmus Magyarországon fellelhető formáit. Eszerint megkülönböztethetünk üzleti célú vásárlást, szolgáltatás-vásárlást, szabadidős vásárlást és spontán vásárlást (MICHALKÓ, 2001; 2004).

Az üzleti célú vásárlások esetében üzletszerűen, viszonteladóként értékesíti a hazai piacon a vásárló a külföldön megszerzett árut, vagy az áruhiány, illetve a nagyobb áruválaszték motiválja beszerzésre. Szintén üzleti célú a vásárlás, amikor jelentős árkülönbség áll a háttérben a hazai és külföldi piacok között.

Sok esetben a turista nem materializált áruért, hanem szolgáltatásokért utazik külföldre. Ezek a szolgáltatástípusok magyar-román relációban elsősorban az egészségügyi és az áruszervíz-jellegű szolgáltatások.

Amikor a vásárlás csupán másodlagos tevékenység, akkor szabadidős vásárlásról beszélünk. Ezeket a román-magyar határ mentén elsősorban a Magyarországra fűrdőzni járó román turisták végzik szabadidejükben, hobbiszerűen.

A spontán vásárlások az elveszett, elmulasztott, otthon felejtett vagy használhatatlanná vált áruk beszerzését jelenti.

Az államhatár és a bevásárlóturizmus kapcsolata a román-magyar határszakaszon

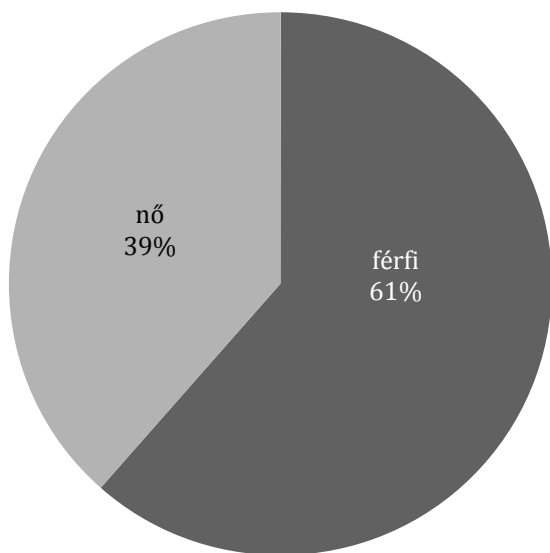
A főnti kategóriák közül a magyar-román határszakaszon az üzleti, szabadidős és szolgáltatás-vásárlás van jelen jellemzően. A bevásárlóturizmusnak különösen kedvez az államhatár jelenléte, mely általánosságban érvényes jelenség, nemcsak a román-magyar határ sajátja. Az államhatár általában egy-

séges belső piacokat szabadon ketté ezért az áruellátás-áruválaszték tekintetében, az árukategóriák árképzésében, a vásárlás miliójében, a vásárlási szokásokban komoly térbeli aszimmetriákat képes előállítani. Még az olyan területi integrációk, mint az Európai Unió is képes jelentős eltéréseket produkálni a tagállamok határai mentén a fönnjelzett választóvonalak mentén. Ezek a különbségek a román-magyar határ mentén azért is maradhattak fenn, mert egyik állam sem tagja a monetáris uniónak, a teljes EU szintjén nem valósult meg még a fiskális unió, illetve egyéb, a gazdaság és kereskedelempolitikával összefüggő komparatív előnyök vagy hátrányok is szerepet játszanak az árak különbségében, az áruválaszték alakulásában.

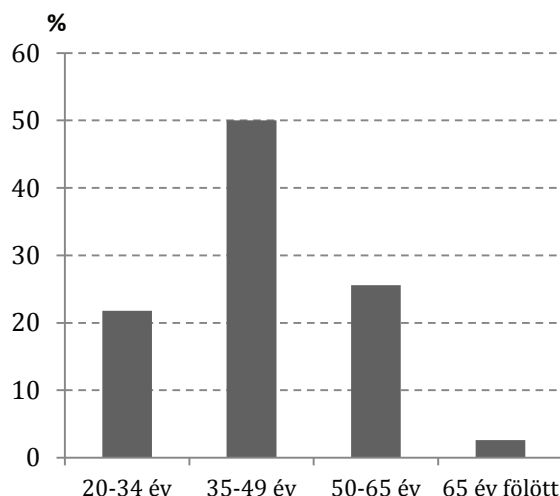
Jelen tanulmány a román-magyar határ mentén elsősorban a romániai bevásárlóturisták fogyasztói magatartását kívánja feltérképezni és a motivációs hátterük feltárása révén kívánjuk jobban megérteni a román-magyar határ menti egyenlőtlenségeket, ahogyan azok a kiskereskedelem területén megnyilvánulnak.

Módszerűen a kérdőíves felmérést választottuk, melynek célcsoportja a szupermarketek és hipermarketek romániai vásárlóközönsége volt, akiket e közös ismérven túl véletlenszerűen válogattunk ki.

Két helyszínen, Gyulán és Berettyóújfalun folyt az adatfelvétel, ahol összesen 78 kérdőívet töltöttünk ki a válaszadókkal, melyből 31 kérdőívet a Berettyóújfaluban vásárlók töltötték ki. Azért esett a választás ezekre a településekre, mert mindkét kisváros a határsávban hozzávetőlegesen azonos távolságra esik a román oldal két jelentős regionális centrumától, Aradtól és Nagyváradtól, ahonnan a potenciális vásárlók a legnagyobb számban jöhetnek, és kiskereskedelmi ellátottságuk is megegyezik

1. ábra: A válaszadó neme

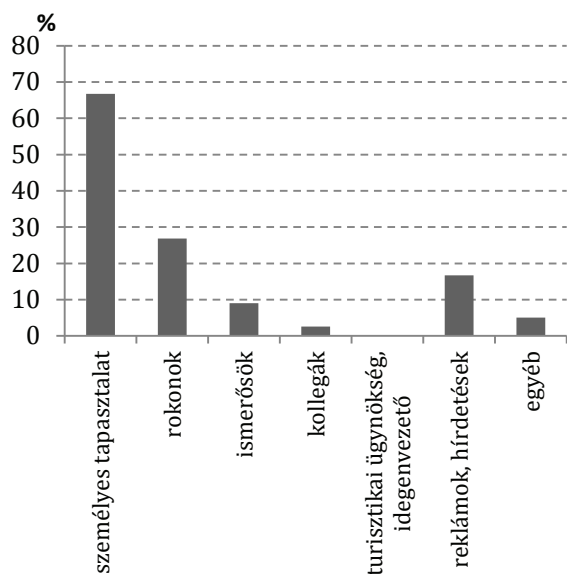
2. ábra: A válaszadó kora

arányaikban. Ugyanakkor ezek a települések a határ mentén újraformálódó vonzáskörzetek olyan alközpontjai, ahol a bevásárló funkciók jellegzetesen koncentrálnak jobb kiskereskedelmi ellátottságuk folytán. Az Aradról és Nagyváradról a magyarországi határ menti kistelepülésekre kiköltöző, ott lakóingatlanokat vásárló román állampolgárok lakhelyválasztásukkal és bevásárlásukkal is hozzájárulnak azokhoz a térbeli kapcsolatrendszereknek az újraképződéséhez, mely a határ megvonása előtt a két említett nagyváros vonzáskörzetét kijelölték. Ugyanakkor azt is feltételeztük, hogy a bevásárlóturizmus a vásárlás rentabilitása érdekében nem hatolhat 30-40 kilométernél mélyebben a szomszédos állam területébe, hiszen a 2010 óta meredeken emelkedő üzemanyagárak költségét is beleszámítva a összkiadások mérlegébe, ezen a távon túl már nem lenne kifizetődő a külföldi vásárlás és az idővesztés is tetemesebb lenne.

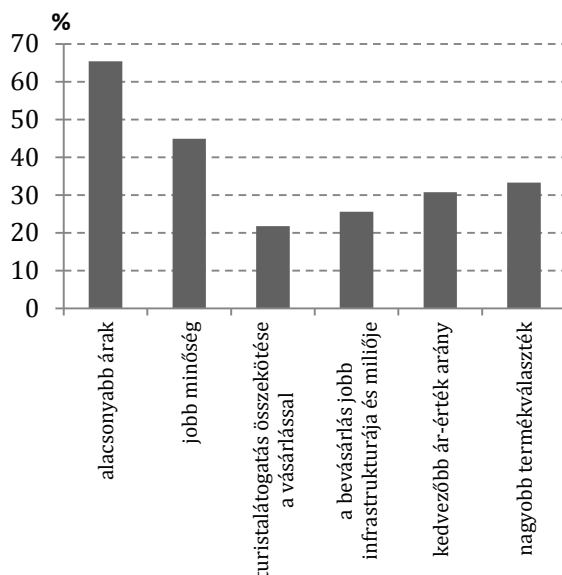
A minta főbb demográfiai, identifikációs paramétereit illetően a kor- és nemek szerinti összetételre kérdeztünk rá (1. és 2.

ábrák). A válaszolók 3/5-e férfi volt, míg korosztály tekintetében a legkonszolidáltabb jövedelmi kategóriába tartozó 35-49-es korosztály volt 50%-os arányban reprezentálva. Ezek az adatok egyszersmind tükrözik azt a piaci törvényszerűséget, hogy a középkorú családok messze a legaktívabb fogyasztók a kiskereskedelmi piacon. A kérdőív nem tartalmazott kérdést az alanyok családi állapotára nézve, de szubjektív megfigyelésünk alapján ők többségben voltak a válaszadók között. A válaszadók férfitöbbsége is úgy jött ki, hogy egyfajta tradicionalista családfőszemléletet megtestesítve a párban vásárlók közül is jószerével a férfiak igyekeztek magukat előtérbe helyezni és kisajátítani a válaszolói szerepkört.

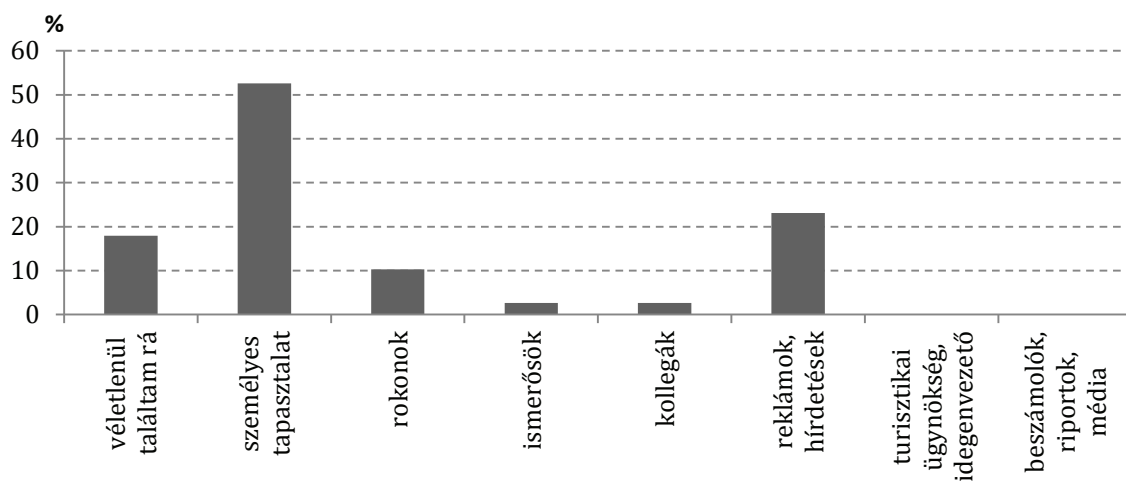
Ugyanígy nem tettünk fel kérdéseket a nemzetiségre vonatkozóan, ugyanis ez korábbi tapasztalatok alapján csökkentette volna a válaszadási hajlandóságot. Mindazonáltal szubjektív értékítéletünk alapján egy enyhe román nemzetiségű többséget érzekeltünk, ami mindenképp arra utalhat, hogy etnikai előítéletek nem játszanak sze-

3. ábra: A magyarországi bevásárlási lehetőségről való információ forrása

5. ábra: A vásárlás motivációja

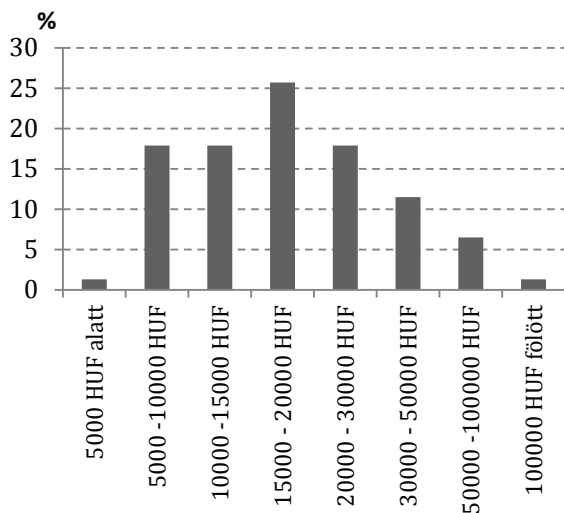
4. ábra: A bevásárlóközpontról való információ forrása

repet a fogyasztói döntésben, csupán utilitarista megfontolások.

Fontos volt feltérképeznünk, milyen információs csatornákon terjednek a határ túloldalán rendelkezésre álló kedvezőbb bevásárlási lehetőségekről az információk (3. ábra). A válaszadók itt több válaszlehetőséget is megnevezhettek, de láthatóan a személyes, utazások során szerzett

tapasztalataik játsszák a fő szerepet és csak másodsorban a rokonságon belüli közvetlen információközlés. A bevásárlási lehetőség híre csak harmadsorban jut el célzott reklámok útján, ami arra utal, hogy a határmenti kiskereskedelmi egységek kisebb fokú marketinggel is megélnek.

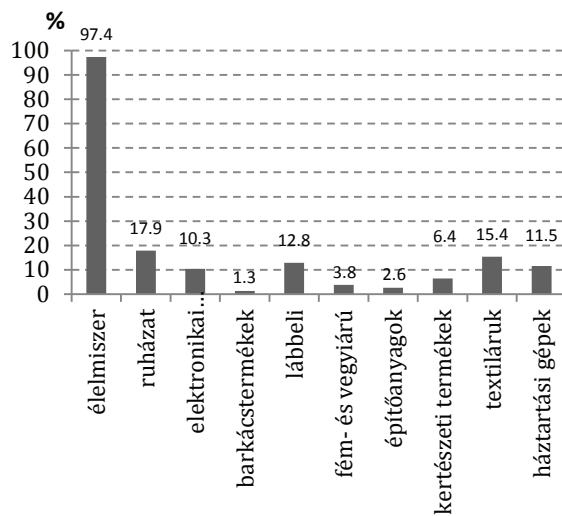
Magáról a bevásárlóközpontról is hasonló arányban értesültek a már említett

6. ábra: A vásárlás során elköltött pénzösszeg

információforrásokból a vásárlók (4. ábra). Itt valamivel nagyobb arányban jelenik meg a célzott hirdetés, ami arra a kommunikációs törvényszerűségekre utal, hogy a válaszolók a bevásárlóközpontot, mint márkanévet könnyebben kötik a marketinghez.

A vásárlási motiváció ebben az esetben a legrelevánsabb kulcskérdés, hiszen ez a fő mozgatórugója az ilyen jellegű utazásoknak és határ menti interakcióknak. A feltett kérdésre a válaszadóknak egyszerre több feleletet is meg lehetett nevezniük, de döntő többségben egyértelműen a kedvezőbb árfekvést jelölték meg (háromötöd arányban). Jelentős számú vásárló ezt a tényezőt olymértékben egyeduralkodónak tartja, hogy hangot is adott csodálkozásának, hogy egyáltalán létezhet-e még egyéb motiváció. Sokan megjelölték a jobb minőséget és a nagyobb választékot, melyek a krónikusan áruhiányos Ceaușescu-éra óta kísérő sztereotípiái a magyarországi kiskereskedelem uralkodó viszonyoknak. A kedvezőbb ár-érték arány esetében elsősorban az elektronikai termékeket említették meg. Sokuk számára fontos tényező a vásárlás körül-

7. ábra: A leggyakrabban keresett főbb árucsoportok

ménye, atmoszférája, melyet a családiasabb miliő jellemez. Ez utóbbihoz olyan képzetek társulnak, mint a bevásárlóközpontok jobb felszereltsége, áruválasztéka valamint a szakszerűbb, kedvesebb kiszolgálás (5. ábra).

Az átlagos költség tekintetében (6. ábra) felmérésünk eredménye igazodik az ezredforduló utáni első évtized átlagos költési szintjéhez, melyet a magyar hivatalos statisztikák a bevásárló turizmus kapcsán mértek (17 ezer forint). Mindez azt jelenti, hogy válaszadóink többsége (negyede) a 15-20 ezer forint közötti értéktartományt nevezte meg, míg jelentősebb összegeket csupán elenyészőbb arányban költenek (50-100 ezer forint között 6,5%, 100 ezer forint felett 1,3%). Ezzel együtt a rövidebb tartózkodás, az egyéb fogyasztás és kiegészítő szolgáltatások szerényebb igénybevétele miatt ez a turizmusforma lényegesen kisebb bevételt eredményez fajlagosan a szabadidő-turistákhoz mérten (44 ezer forint), kisebb mértékű a multiplikátor hatása (MICHALKÓ, 2007).

1. táblázat: A válaszadók kora és a vásárláskor elköltött összeg közötti összefüggés

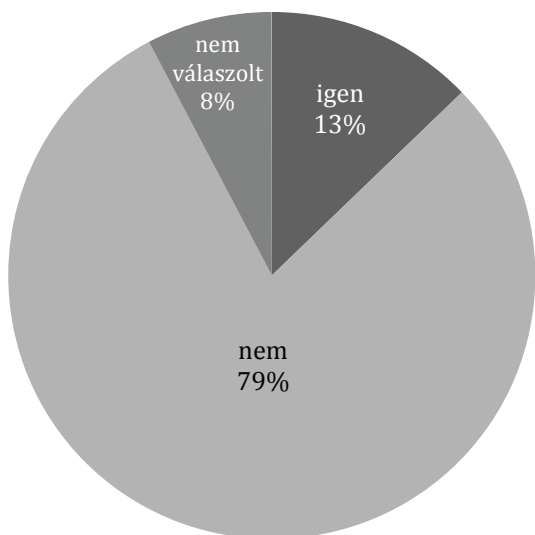
Válasz- adók életkora	a vásárlás során elköltött összeg								Összesen
	5000 HUF alatt	5000- 10000 HUF	10000- 15000 HUF	15000- 20000 HUF	20000- 30000 HUF	30000- 50000 HUF	50000- 100000 HUF	100000 HUF fölött	
20-34 év	0,0%	7,7%	5,1%	2,6%	3,8%	1,3%	1,3%	0,0%	21,8%
35-49 év	0,0%	3,8%	10,3%	12,8%	11,5%	5,1%	5,1%	1,3%	50,0%
50-65 év	1,3%	6,4%	2,6%	9,0%	2,6%	3,8%	0,0%	0,0%	25,6%
65 év fölött	0,0%	0,0%	0,0%	1,3%	0,0%	1,3%	0,0%	0,0%	2,6%
Összesen	1,3%	17,9%	17,9%	25,6%	17,9%	11,5%	6,4%	1,3%	100%

A kereszttábla (1. táblázat) hangsúlyosan rámutat a legaktívabb 35-49 éves korosztály kiemelkedő vásárlóerejére, amely az átlagköltségek tartománya mellett a legmagasabb költési kategóriákban is domináns reprezentációval bír.

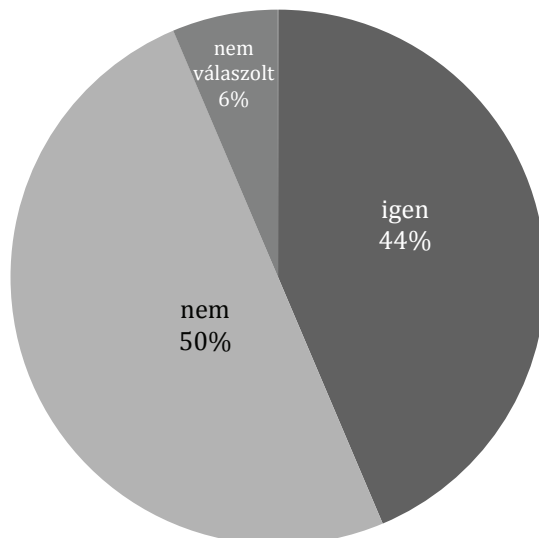
A keresett árucsoportok tekintetében szintén egyszerre több kategóriát is meg lehetett jelölni. Döntően élelmiszer beszerzésről beszélhetünk, szinte mindegyik utazás alkalmával ez a kitüntetetten keresett árucsoport. Ez a magyarországi kereskedelem és élelmiszertermelés fokozott versenyelőnyét emeli ki a romániaiak szemben. Meglepő a ruházati termékek, lábbelik és textilárak magas aránya, hiszen ezekhez a kedvezőbb romániai árfekvés képzete társult a korábban virágzó romániai textilipari és általában könnyűipari bér munka miatt is. Sorrendben a következő kategória az elektromos gépek csoportja – vagyis az elektronikai termékek és háztartási gépek (7. ábra).

A rendszerváltás éveivel mérten feltételeztük, hogy a gazdasági átmenet és az ehhez kapcsolódó transzformációs válság elülté-

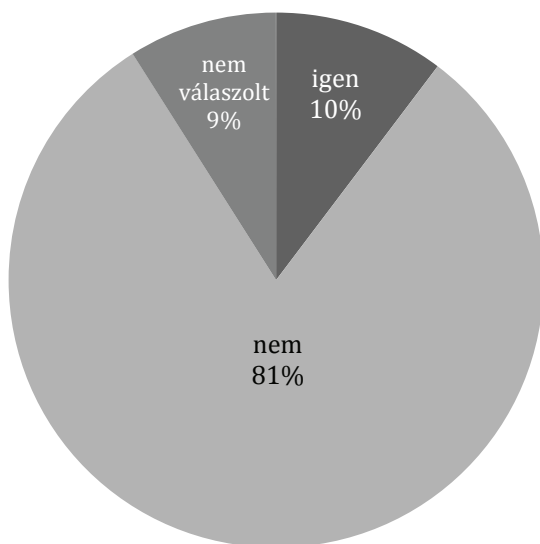
vel főként Romániában konszolidálódott annyira a helyzet, hogy a bevásárlóturisták nem túlnyomórészt üzletszerű („csencselő”) beszerzéseket végeznek külföldön, amihez létfenntartásukat kötik, csupán döntően megtakarítási szándékkal biztosítják maguknak az önellátást a vásárlás révén. Ahhoz, hogy a viszonteladás mértékét pontosabban fel lehessen becsléni, először a nagybani kereskedések igénybevételére kérdeztünk rá, hiszen ezek a kereskedelmi egységek láthatják el elsődlegesen a viszonteladókat. Ebből a szempontból a feltételezésünk beigazolódott, hiszen a vásárlók alig ötöde keresi fel a nagybani eladásban érdekelt raktáráruházakat. Mindezek ellenére kétötödük viszonteladóként jelenik meg a romániai piacokon, ami arra utal, hogy mégsem konszolidálódott oly mértékben egzisztenciálisan az átlag romániai bevásárlóturista helyzete, mint ahogyan azt mi véltük. Ugyanakkor az eredmények arra is rámutatnak, hogy nincs föltétlen kapcsolat a viszonteladás és a nagybani árubeszerzés között.

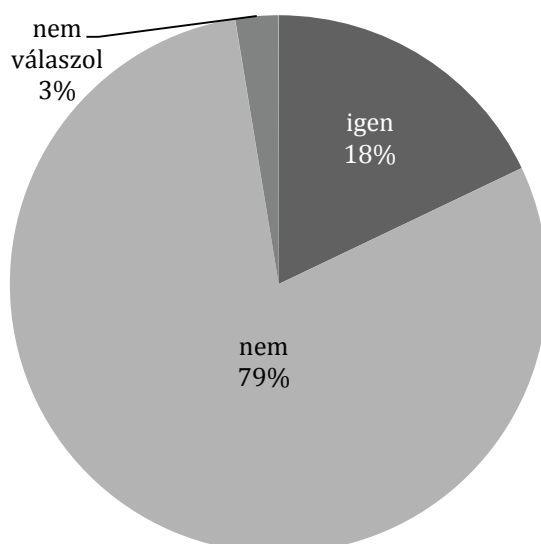
8. ábra: Tervez-e nagybani árubeszerzést Magyarországon?

9. ábra: Foglalkozik-e a Magyarországon vásárolt áruk romániai viszonteladásával megélhetési célból?

10. ábra: Tervez-e nagyértékű tartós fogyasztási cikkek beszerzését Magyarországon?

11. ábra: Tervez-e ingatlanvásárlást Magyarországon?

Kiindulva abból a feltételezésből, hogy a középkorú korosztály általános gazdasági aktivitása a legnagyobb, választ kerestünk arra a kérdésre is, hogyan függ össze a korosztályi hovatartozás az üzletszerű, határon átnyúló magán kiskereskedelemmel. A 35-49 éves korosztály soraiból kerül

ki a legtöbb viszonteladó és egyidejűleg ők azok, akik legnagyobb arányban mondtak nemet erre a kérdésre (2. táblázat). Tehát egyfelől igaz az, hogy ennek a korosztálynak a legnagyobb a vállalkozó kedve, másfelől egyidejűleg az ő sorukban a legnagyobb a

2. táblázat: A korcsoportok megoszlása a viszonteladó bevásárlóturisták között

			Foglalkozik-e Romániában a Magyarországon vásárolt áruk viszonteladásával megélhetési célból?		Összesen
			Igen	Nem	
válaszadó kora	20-34 év	Abszolút érték	8	9	17
		%	11,0%	12,3%	23,3%
	35-49 év	Abszolút érték	14	21	35
		%	19,2%	28,8%	47,9%
	50-65 év	Abszolút érték	10	9	19
		%	13,7%	12,3%	26,0%
	65 év fölött	Abszolút érték	2	0	2
		%	2,7%	0,0%	2,7%
	Összesen	Abszolút érték	34	39	73
		%	46,6%	53,4%	100,0%

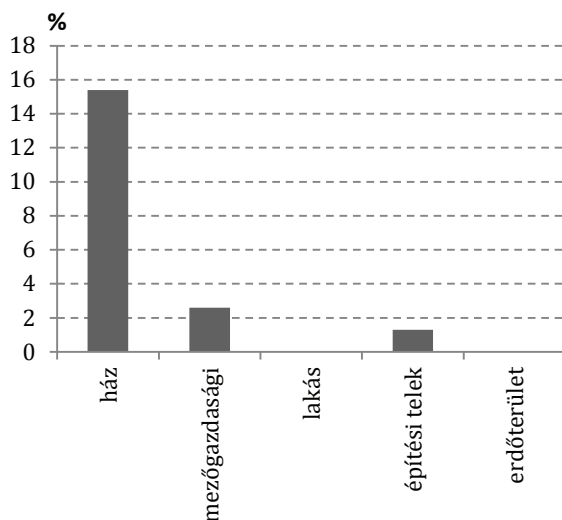
foglalkoztatottság, magyarán nem kényszerülnek rá erre a jövedelemforrásra.

A nagyértékű tartós fogyasztási cikkek korábban slágertermékei voltak a Magyarországra irányuló romániai bevásárlóturizmusnak. Az utóbbi években bár az árak nivellálódtak, még mindig érdemes Magyarországról beszerezni ezeket a termékeket, de alternatívaként megjelent a még olcsóbb Németország, sőt Egyesült Államok, mint beszerzési helyek, azoknak akik ott vállalnak munkát és a hozzátartozókat, ismerősöket is ellátják tartós fogyasztási cikkekkel. Itt elsősorban szórakoztató-elektronikai, optikai, háztartási-elektromos cikkekre kell gondolnunk, de volt periódus a rendszerváltás majd az ezredforduló után, mikor az autóvásárlás (használt és új autó) is bekerült ebbe a csoportba.

Bár nem tartozik szorosan a kiskereskedelem és a bevásárlóturizmus problémaköréhez, mégis kihasználtuk az alkalmat arra,

hogy rákérdezzünk alanyaink Magyarországon való ingatlanvásárlási szándékaira. Egyrészt a román állampolgárok megnövekedett magyarországi ingatlankeresletéről szóló számos piaci pletykát próbáltuk így valamelyest tesztelni, másrészt az ingatlannal rendelkező szomszédos országbeli állampolgárok mindenképp megsokszorozzák a határmenti kölcsönkapcsolatokat és vásárlásaikkal pozitív hatással vannak a befogadó állam kiskereskedelmére is, tehát kellő relevanciával bír a kérdés. Látható, hogy a bevásárlóturisták alig ötöde gondolkodik ebben a lehetőségben, ami ezzel együtt elég jelentős számnak mondható, tekintve, hogy az ingatlanvásárlás egy komplexebb befektetési döntés (11. ábra).

A keresett ingatlantípusok tekintetében az érvényes választ adók legnagyobb arányban ház-típusú ingatlant vásárolnának (15,4% a teljes minta arányában). Ezt a kategóriát követi a mezőgazdasági ingatlan,

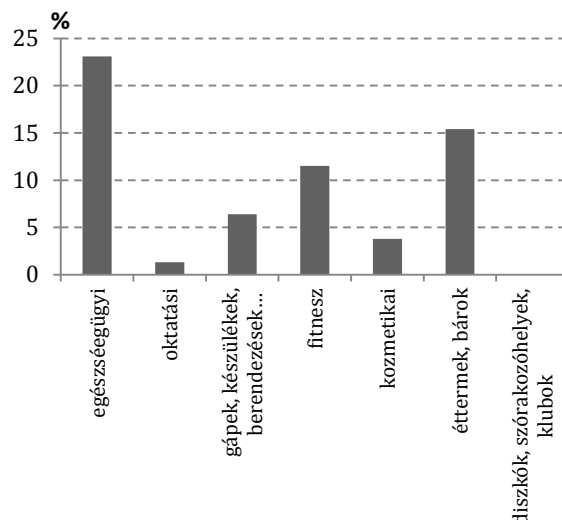

12. ábra: A leggyakrabban keresett főbb ingatlantípusok

majd az építési telek. Lakást és erdőterületet az általunk megkérdezettek közül senki nem vásárolna Magyarországon (12. ábra). Mindez rávilágít arra, hogy a szuburbanizációs vagy hétvégi ház-as lakhatási típusnak jobban megfelelő ház-típusú ingatlan iránti nagyobb kereslet a romániai határ közeli nagyvárosok korábbi vonzáskörzetének újraformálódása irányába hat.

A korosztályos megoszlással összefüggésbe hozva az ingatlankeresletet megállapítható, hogy a konszolidáltabb anyagi háttérrel és ezért nagyobb vásárlóerővel rendelkező középkorosztály érdeklődik leginkább az ingatlanok iránt. Valószínűleg abból kifolyólag, hogy ugyancsak ők rendelkeznek biztos lakhatási háttérrel Romániában, illetve a minta létszámának felét adják, ugyanez a korosztály mutatkozik legnagyobb számban közömbösnek a magyarországi ingatlanvásárlás iránt (3. táblázat).

A bevásárlóturizmus külön válfaja a szolgáltatás-vásárlás. A nem fizikai áruk vonatkozásában egész sor termék bír jelentős komparatív előnyökkel a közös román-

13. ábra: Milyen szolgáltatásokat vesz igénybe Magyarországon?

magyar határ magyar oldalon s ez élénk keresletet vált ki a román oldalon.

A legjelentősebb aszimmetriák az egészségügy terén bontakoznak ki, mivel a magyarországi ellátás megannyi problémájával együtt jobb teljesítményre képes a romániaiaknál és emiatt igen keresettek a magyar közegészségügyi intézmények, ami ezúttal már az egészségturizmusnak ad lendületet. Második helyen vendéglátó-ipari egységek szerepelnek, míg a harmadikon a fitnesz szolgáltatások. Kisebb mértékben folyamodnak a szervizelési és a szintén wellness kategóriába sorolható kozmetikai szolgáltatások igénybevételére (13. ábra).

A felmérés végkicsengése mindenképp pozitív ugyanis a megkérdezettek túlnyomó többsége a jövőben is folytatni kívánja a magyarországi bevásárlásokat a közös határszakasz mentén. Csak nagyon kevesen gondolják, hogy rövid távon romlani fog a helyzet olymértékben, hogy elriassza őket a vásárlásoktól és ennek minden bizonnyal az áll a háttérben, hogy az utóbbi lassan fél évtizedben megsaporodtak a negatív hírek a magyar gazdasággal kapcsolatban és ez

3. táblázat: A válaszadók korosztályi hovatartozása és magyarországi ingatlanvásárlási szándéka közti összefüggés

			Tervezi-e magyarországi ingatlan vásárlását?		Összesen
			Igen	Nem	
Válaszadó kora	20-34 év	Abszolút érték	4	13	17
		%	5,3%	17,1%	22,4%
	35-49 év	Abszolút érték	8	29	37
		%	10,5%	38,2%	48,7%
	50-65 év	Abszolút érték	2	18	20
		%	2,6%	23,7%	26,3%
	65 év fölött	Abszolút érték	0	2	2
		%	0,0%	2,6%	2,6%
	Összesen	Abszolút érték	14	62	76
		%	18,4%	81,6%	100%

okozhat némi bizonytalanságot (4. táblázat). Bár a lehetséges elrettentő tényezőkre külön nem kérdeztünk rá, feltételezzük, hogy a folyamatosan növekvő üzemanyagárak is szerepet játszhatnak abban, hogy a vásárlásból adódó megtakarítás a növekvő utazási költség miatt folyamatosan „elolvad”.

Érdekes azt is röviden szemrevételeznünk, hogy a magyar bevásárlóturisták „ellentételezésként” milyen árucsoportokban érdekeltek a határsáv román oldalán.

Erre azok a sajtóértesülések szolgálnak forrásul, melyek a közvéleményt is élénken foglalkoztató rendkívül dinamikus bevásárlóturizmusról időközönként beszámolnak.

A magyar bevásárlók nagyobb hullámban először 2004-ben özönlötték el a román határsávot, amikor az EU csatlakozás évében hirtelen áremelkedés köszöntött be a magyar kiskereskedelemben. Azokban az években a slágertermékek a szinte állandóan „dobogós” üzemanyag mellett a kris-

tálycukor, a lábbeli és a flakonos sör voltak. Noha a következő években jelentősen csillapodott a magyarországi bevásárlóturisták kereslete, főként az üzemanyag árreése továbbra is vásárlásra ösztönzött a román oldalon, annak ellenére, hogy a román EU-s csatlakozást követően, 2007-től jelentősen nivellálódtak az árak. A román üzemanyagárakat az teszi még mindig vonzóvá, hogy a magyar viszonyokhoz képest alacsonyabb az adóteremtésük.

2010 első felében a „168 óra” hetilap internetes kiadása közölt cikksorozatot a magyar-román határszakaszon a bevásárlóturizmusról. Esettanulmányként utaltak a romániai Varsánd községre, ahol a helyi igényeket többszörösen felülmúló módon telepedtek meg a magán-benzinkutak, ami mindenképp külső, magyarországi keresletre utalt. 2010-ben az üzemanyagban az árrés 42 forint volt a román oldal javára, ez 2012 júliusában átmeneti jelentősebb csökkenés után 37 forint lett, a számottevő

4. táblázat: A magyarországi vásárlások jövőbeni alakulásával kapcsolatos várakozások

Megállapítás	%
továbbra is Magyarországon fogok vásárolni, mert a vonzótényezők nem változnak	92,3
lemondok a magyarországi vásárlásról, mert a vonzótényezők gyengülnek rövid távon	3,8
lemondok a magyarországi vásárlásról, mert a vonzótényezők gyengülnek hosszú távon	0
a jelenlegi vásárlás véletlenszerű, nem vásárolok többet Magyarországon	2,6
a jelenlegi vásárlás az első és meggyőzőtt, hogy továbbra is Magyarországon vásároljak	1,3

forinterősödés következtében. A magyar bevásárlók a tankolással egyidejűleg általában sokkal kedvezőbb árban gázpalackot is cserélnek, és nagyobb mennyiségben vásárolnak étcokoládét, illetve flakonos sört, de cigarettát továbbra sem éri meg Romániában vásárolni. A 2010-es romániai válságkezelő intézkedések keretében emelték meg az ÁFÁ-t 19%-ról 24%-ra, ez azonban csak kis mértékben vetette vissza a határ menti magyar üzemanyag-keresletet.

A hvg.hu beszámolója szerint 2012-ben csökkentek a román állampolgárok bevásárlási célú utazásai a határ menti megyékbe, és a bevásárlás helyett inkább a termálfürdők szolgáltatásait helyezik előtérbe. Ugyanakkor kiemelik azt is, hogy a kilencvenes évekkel ellentétben ma már nem annyira piacokon, mint inkább bevásárlóközpontokban vásárolnak.

A kronika.ro erdélyi közéleti napilap portálja kiemeli, hogy a magyar határ menti romániai városokban sorra nyílnak meg a magyar élelmiszereket és háztartási vegyi árukat forgalmazó boltok, illetve diszkont áruházak. Ezek könnyebb hozzájutást biztosítanak a kedvelt magyar termékekhez, hozzáférést jelentenek azok számára is, akik nem rendelkeznek gépkocsival és így mintegy kiváltható a bevásárlóturizmust.

Következtetések

A bevásárlóturizmus hullámzó tendenciája ellenére élénk eleme a magyar-román határmenti spontán kapcsolatoknak, ahol a piaci viszonyoknak megfelelően, a kölcsönös érdekek mentén találkozik a kereslet a kínálattal.

Felmérésünkéből láthattuk, hogy az üzleti jellegű bevásárlóturizmus még mindig vezető válfaj, de a szolgáltatásvásárlás felé a hangsúlyeltolódás kifejezetten érzékelhető. A romániai turisták a határ menti magyar megyékben továbbra is elsősorban az élelmiszereket és az elektronikai, háztartási elektromos termékeket keresik. A kedvezőbb ár és áruválaszték mellett a bevásárlás körülményeit meghatározó millió sem elhanyagolható motivációs tényező számukra, azaz figyelnek a bevásárlási infrastruktúra fejlettségére, a kiszolgálás minőségére is.

Az ilyen jellegű bevásárlások fontos bevételt jelentenek a magyar kiskereskedelmi ágazatnak, amely a 2008-as globális pénzügyi válság nyomán megroggyant magyar vásárlóerő miatt példátlan krízishelyzetbe került. A bevásárlóturizmust elősegítő tényezők ellentmondásosan és a kompenzáció elvének megfelelően hatnak. Míg a forintgyengülés tovább csökkenti a magyarok vásárlóerejét, különösen az importáruk iránt csökkenő kereslet révén,

addig a jó cserearányok miatt a szomszédos országok lakói valósággal megrohamozzák a határ menti bevásárlóközpontokat. A 2012. évközepi forinterősödés ezért valószínűleg visszaveti a bevásárlóturizmust, mint ahogy az ÁFA-emelés és a jövedéki termékekre kirótt adóemelés is visszafogó hatással bír. Nem szeretnénk jóslatokba bocsátkozni a bevásárlóturizmus jövőbeni alakulását illetően, de minden bizonnyal kedvezőtlenül hat a 2012-ben bevezetett „plázastopp” is, mert míg a környező államokban az áruházlancok szabadon terjeszkedhetnek és a többszereplős kínálat valódi árversenyt idéz elő, addig a magyar piacon az előbbivel ellentétes folyamatok fognak játszódni.

Irodalomjegyzék

- Michalkó, G. (2000): A turizmus és kiskereskedelem kapcsolata a dél-alföldi régióban, *Turizmus Bulletin*, 4. 4. pp. 33-37
- Michalkó, G. (2001): A magyarországi bevásárlóturizmus szociálgeográfiai vonatkozásai, *Földrajzi Értesítő* 50. 1-4. pp. 255-270.
- Michalkó, G. (2003): Az idegenforgalom kiskereskedelmi vonatkozásai a magyarországi települések életében, *Comitatus*, pp. 44-51.
- Michalkó, G. (2004): A bevásárlóturizmus, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 104p.
- Michalkó, G. (2007): Magyarország modern turizmus-földrajza, Dialóg-Campus, Budapest-Pécs.
- ***Virágzik a benzinturizmus a magyar-román határon. Tömegével töltik tele a tankot, www.168ora.hu, 2010 február 12
- ***Élénk bevásárlóturizmus a határmentén, www.kronika.ro, 2011 április 22
- ***Bevásárló-turizmus a határ menti megyékben, www.hvg.hu, 2012 január 22, MTI hír

A vidékfejlesztés alternatívái: svájci kapcsolatok, helyi eredmények

SEBESTYÉN Tihamér*

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Földrajzi Intézet,
Kolozsvár

Acest studiu încearcă să afle dacă locuitorii din comuna Lemnia, din județul Covasna sunt deschiși pentru un eventual parteneriat cu o comunitate elvețiană, iar această idee va fi comunicată din partea autorului lucrării către conducerea localității. Mulți dintre localnici au avut sau au și acum contract de muncă în Elveția. Acest parteneriat se poate oficializa în cadrul programului de cooperare elvețiano-român. Analizez ce efecte observă localnicii și care sunt oportunitățile comunității. Cercetarea s-a efectuat cu ajutorul unor interviuri luate cu antreprenori din comună, agricultori, ONG-uri, liderii asociațiilor din zonă, conducătorii comunității și încă două interviuri cu doi fermieri din Elveția. În lucrare se pot regăsi câteva proiecte care prezintă niște moduri de realizare a dezvoltarea rurală pentru ONG-uri, antreprenori dar și pentru administrația locală. Concluzia cercetării este că localnicii sunt deschiși pentru aceste parteneriate, și pentru realizarea acestei idei avem nevoie de un grup de acțiune locală, care este pregătit să acționeze.

This study is trying to show if the population of Lemnia from the county of Covasna is open for a partnership with a Swiss community, and this idea is going to be transmitted to the local authorities by the study's author. Many of the locals had or are still having work contracts in Switzerland. This partnership can be officialized within the cooperating program between Swiss and Romanian people. I evaluate the effects noticed by the locals and the opportunities of the community. The research was based on some interviews with some entrepreneurs from the village, farmers, Non-Governmental Organizations, local associations leaders, the community's authorities and two farmers from Switzerland. Within the paper there can be found ways to develop Non-Governmental Organisations, entrepreneurs in the rural area and for the local authorities also. In conclusion the locals are open-minded to such partnerships and to accomplish this idea, a local group ready to take actions is needed.

Bevezető

Lemhény (románul Lemnia) Kovászna megye északkeleti részén található. A település a Nemere-hegység és a felsőháromszéki-medence kontaktzónájában terül el. A település hegyes, dombos vidéken való

elhelyezkedése és ezen jellemzőknek köszönhetően a település a hátrányos helyzetű hegyvidéki települések sorába tartozik a 2007-2013-as Nemzeti Fejlesztési Terv szerint.

A település fejlesztési stratégiáját 2008-ban fogadták el (STELA, 2008), ezt közvéle-

* sebestyen.tihamer@yahoo.com

mény kutatás előzte meg, ettől a kiinduló ponttól tovább haladva összesen 16 interjút készítettem a községben. Az interjú alanyok köre három megközelítésből lettek kiválasztva. Első körben a közösség vezetőivel: a polgármesterrel, a szociális iroda vezetőjével valamint a mezőgazdasági iroda vezetőjével készítettem interjút, ezt követően a községben található Lemhényi Gazdakör Egyesület vezetőjével, a Kézdiszéki Ifjúsági Szervezet (a továbbiakban KISZ) elnökével, valamint a Szarvasmarhatartó Gazdák Egyesületének tagjaival találkoztam (összesen 6 személy). Itt meg kell jegyezzem, hogy a KISZ 16 fiatal tagjával külön felmérést készítettem egy csapatösszerázó hétvégén, keresve arra a választ, hogy milyen gondokkal küszködik a szervezet, milyen problémákkal szembesülnek a fiatalok és végül, hogy milyen megoldásra várnak. Mivel 2007 óta én is tagja vagyok a civil szervezetnek, ismerem a problémák tárgyát.

A második megközelítés a község vállalkozóit érintette, így került sor a Torro Impex és a Rotrans vezetőivel való beszélgetésre. Harmadik körben pedig olyan mezőgazdaságban dolgozó fiatal gazdákat (25-35 év közöttieket) kerestem meg, akik földműveléssel (nyugat-európai, főképp svájci tapasztalatok alapján) illetve állattenyésztésre szakosodtak (összesen 4 fő). Ezt még kiegészítette olyan fiatalok megkérdezése (összesen 4 fő), akik jelenleg is Svájcban dolgoznak, online beszélgetésen keresztül. Svájcban szintén készítettem két interjút két tehéntenyésztéssel foglalkozó gazdával. Ezen kívül a saját megfigyeléseim, tapasztalataim közel harmadik éve arra bátorítanak, hogy elemezzem a svájci és a hazai vidéki települések fejlődését.

A megkérdezettek válaszaira alapozva egyértelműen elmondható, hogy az itt lakók nyitottak olyan projektekből való együtt-

működésre, amelyek a község fejlesztését szolgálják. A helyi lakosok minden olyan befektetést üdvözlnek, amely esetlegesen alternatív jövedelmet vagy fejlődési lehetőséget jelent számukra, ezen túlmenően legtöbbször a farmgazdaságok és mezőgazdasági vállalkozások fejlődését tartják legmegalapozottabbnak. Ezen kívül az erdőgazdálkodást és fakitermelést említik még a helyiek. A természeti adottságok is legfőképpen a agrár-élelmiszerek előállítását teszik lehetővé.

A település fejlődését fékező problémák közül döntően a következőket sorolhatjuk fel: kevés munkahely, kevés aktív dolgozó, nehéz a mezőgazdasági termékek értékesítése, erőteljesen fragmentáltak a mezőgazdasági termőterületek, tisztázatlanok a tulajdonviszonyok, emiatt a földek tagosítása is nehézkes, gyenge a természeti kockázatok elleni összehangolt védekezés a mezőgazdasági területeken, hiányzik egy közös stratégia a település mezőgazdasági között.

Szociális téren csökkenő a település kulturális élete, egyre kevesebb a közösségi rendezvény, negatív a község migrációs egyenlege valamint a roma kisebbség integrációs problémája naponta ismétlődő kérdés. Főképp az magasan képzett humán erőforrás szezonális vagy végleges elköltözése figyelhető meg a nagyvárosok, illetve külföld irányába. Csökken a szakmákban jártas, a „know-how”-al rendelkezők jelenléte. Ezen felül a településen és határában az utak állapota elhasznált, a közinfrastruktúra elemei előregedett állapotban vannak, rossz állapotba került több olyan középület, amit már nem használnak.

Ugyanakkor a település néhány sikeres vállalkozással is büszkélkedik, a svájci tapasztalatok hazai átültetésének köszönhetően. A mezőgazdasági „know-how”

átadás révén új, eddig nem alkalmazott módszereket és technológiai felszereltséget szerzett a helyi közösség. A település alternatív fejlődési útjának számítana a már meglévő személyes kapcsolatok hivatalossá tétele egy svájci közösséggel, ennek kihatása pedig az egész községre jó hatással járna. A testvér települési kapcsolat alapja a kommunikáció, mivel Lemhényben minden utcában található valaki, aki már vagy éppen most dolgozik Svájcban és a nyelvi akadályok nem átjárhatatlanok. A civil szervezetek, sport klubok, iskolai vagy önkormányzati szervek szintén közös programokkal, egymás országát látogatva könnyedén tartós kapcsolatot létesíthetnek.

Más, főképp gazdasági együttműködés farmerokkal, vállalkozókkal import-export lehetőséget jelent. A már valamelyest kiépült kapcsolatok kezdeti stádiumban is tartalmaznak: használt vagy új szerszámgépek és munkagépek érkeznek miközben mezőgazdasági takarmányokat, fa és más feldolgozott anyagokat küldenek hazánkból. Ezen lehetőség kiegészítheti a kis gazdaságok fejlesztését, valamint a most induló vagy már meglévő vállalkozások fejlesztését. Lemhényben ugyanis több olyan vállalkozás működik, ami pozitív perspektívával rendelkezik a munkahely-teremtést, a mezőgazdasági termelés diverzifikációját tekintve. Ezen fejlesztések realizálása nem csupán a gazdasági életre hatnak serkentő módon, de a közösség egészére jó hatással vannak, nem beszélve a népességmegtartó erejükről.

Lemhény község példaként mutatja be azokat a lehetőségeket, amelyek elsősorban a „know-how” átadása a személyes bizalmi kapcsolatokon alapul. Ezen fejlesztések olyan pozitív hatással bírnak, amely nem csak az érintett közösségre hatnak, hanem a környező településekre is kifejti termékeny, multiplikatív hatásukat.

Múlt, jelen, jövő: fejlesztés

A település fejlesztése alapján véve a jól működő gazdasági és közösségi élettől függő. A kommunista rendszert megelőzően a település nagy része hagyományosan kialakult magán gazdaságokból épült fel. A kisméretű vállalkozások (vízimalmok, különböző műhelyek) főképp a mezőgazdasági termények feldolgozására épültek, amelyek a 20. század közepén egyik napról a másikra eltűntek. A szocialista rendszer kudarca után az itt lakók visszaállították a korábban jól bevált magángazdaságokat. Tény viszont az, hogy nem számítottak a Romániában megjelenő új, piacgazdasági feltételekre. Ezen körülmények közt a helyi gazdálkodóknak több mint két évtizedre volt szükségük, hogy megértsék azt, hogy a régi szerveződések és munkarendszerek nem tudnak kielégítően válaszolni az aktuális piacorientált elvárásokra. Az utóbbi húsz év alatt a mezőgazdaság több átalakuláson ment keresztül. A rendszerváltást követően ugyanis kialakult egy monokultúra termelésre: a burgonyatermelésre fókuszáló mezőgazdaság. Viszont az utóbbi évtizedben egyre dinamikusabban indult be a diverzifikációs folyamat úgy a növénytermesztésben, mint az állattenyésztésben. Közben a kis háztáji gazdaságok egyre inkább eltűnnek, miközben ezek a gazdák a földeket bérbe adják kimondottan szakosodó termelőknek. Közel tíz fiatal farmer egy svájci tapasztalat- és anyagi tőkeszerzés után, megpróbál modern gépparkkal és mai technológiai felszereltséggel egy versenyképes mezőgazdasági termelést beindítani. Ezek a fiatal gazdák felhagytak az elavult hazai technológiákkal, jelenleg a piacorientált, iparosított mezőgazdaság egy-egy szegmensébe specializálódva vállalkoznak. Korábban a legtöbb esetben ugyanis a farmok felújítása

és modernizálása volt elhanyagolva, ahol a szülők által elkezdett gazdaságokat folytatták a fiatalok.

Mezőgazdasági farmok és vállalkozások piacororientált szegmense

1992-vel kezdődően néhány fiatalnak a településről lehetősége volt kapcsolatot kialakítani mezőgazdasági üzemekkel Svájc és Németország területén, ahol megismerkedtek a modern farmok és technológiák működésével. Ez a lehetőség a LAM Alapítvány által szervezett felnőtt oktatási programja alapján adódott, majd egy újabb lehetőség a gyulafehérvári székhelyű Caritas mezőgazdasági osztályán szervezett képzés volt.

Azok, akik ezen a programon részt vettek, tapasztalataik alapján úgy gondolják, hogy ahhoz, hogy valaki egy modern mezőgazdasági vállalkozást indítson nagymértékű saját tőkére van szüksége. A tényleges hazai mezőgazdasági berendezkedések nem a költséghatékonyság és a méretgazdaságosság elvén működnek, szükség van magasan mechanizált farmok kialakítására. Így érhető el magasabb profit kevesebb erőfeszítéssel, valamint fontos, hogy mindig a piac igényeihez adaptálódjon a termelés. A korszerű mezőgazdasági termelés sok odafigyelést és folyamatos, tudatos tevékenységet igényel. A szakértelem, a tapasztalat és a megfelelő előrelátás elengedhetetlen előfeltételei a vállalkozásnak – mutatnak rá a fiatal helyi mezőgazdászok. A fiatalok (zömében férfiak) hazatérve magas motivációval rendelkeznek, hogy elinduljanak a saját gazdaságuk felépítésében és alkalmazzassák a külföldön felgyülemlett tudásukat és tapasztalataikat. Így a településen megindult az új-generációs mezőgazdasági termelés. Több szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkozó fiatal gazda tejtermelésre fókuszált, valamint korábban

nem tapasztalt kecske-tartó gazda is megjelent Lemhényben. Megfigyelhető az, hogy a fiatal gazdák, akik egy-egy bizonyos profilú farmon dolgoztak, itthon az ott szerzett tapasztalataikra alapozva szintén hasonló specializálódásba kezdenek. Jó példa erre a 2009-ben indult cukorrépa termelő gazda története, aki korábban egy bajor farmon szintén cukorrépa termeléssel foglalkozott, jelenleg már a kistérség egyik legnagyobb cukorrépa termelőjévé növekedett. Tény ugyanis az, hogy Lemhény mikroklímája ideális feltételt nyújt a cukorrépa termelésre és a megtermelt répát előszerződéssel értékesíteni tudja a cukorgyárakban. Ezen felül a román állam támogatásban részesíti ezen kultúrát termelő gazdákat. Kezdetben a bajor termelő segítségével sikerült megvásárolni traktorokat és ehhez tartozó gépparkot is, így az kezdeti tőkehiány kiküszöbölődött.

Lemhény kiterjedt hegyi és dombos füves legelőkkel rendelkezik, ez lehetőséget ad nagyszámú haszonállat tartására. Pár éves svájci tapasztalat és anyagi tőke kovácsolás után néhány fiatal szarvasmarha-tartásba kezdett, követve az alpesi ország mintáját, itthon újszerű eljárásokat kezdeményezett. Például egyik közülük 2006-ban a Simmental szarvasmarha-fajta mellett döntött, tejtermelés célzattal, azóta folyamatosan növelte állományát, közben 2010-ben 42 fejőstehén befogadására képes új istállót épített. Emellett több tíz hektár földet bérel sajátja mellett takarmánytermelés céljából. Szerződéses kapcsolatban áll a megye legnagyobb, sepsiszentgyörgyi tejfeldolgozó cégével.

A gazdálkodók elmondása szerint a legnagyobb probléma a tőkeigényes modern technológiához való nehéz hozzáférés. Az investícióhoz szükséges anyagi forráshiány sok esetben nem oldódik meg a hazai vagy közösségi vidék- vagy mezőgazdasági

fejlesztésekre irányuló támogatásokkal. Ugyanis a gazdálkodók sok esetben az önrésszel sem rendelkeznek, mivel a legtöbb program utófinanszírozásos, közel lehetetlen kivitelezni egy kezdő farmernek a pályázati programot. A banki kölcsönöktől félnek még a vállalkozó kedvű fiatalok is, a gazdasági instabilitásra hivatkozva. Emiatt sokan inkább úgy gondolják, hogy a külföldi farmerokkal való együttműködéssel lehet a hiányzó kezdőtőkét megteremteni.

Az együttműködés pedig különböző módon jöhet létre: kedvező áron lehet Romániában földterületeket venni a nyugat-európai árakhoz képest, földvásárlásban segítséget nyújt a külföldi gazda, amit később személyes megállapodás alapján törleszt a hazai farmer. A másik megoldást az jelenti, hogy a külföldi befektető által felvásárolt földterületeket kibérel a helyi gazda. Viszont ez a lehetőség nem igazán vonzza a helyieket, ugyanis a hazai földek áruba bocsátását nem tartják derekas cselekedetnek. Az igazán ideális együttműködés sokkal találékonyabb megoldást tartalmaz: Svájc mezőgazdasági importjának 50%-a növény eredetű nyersanyag, főképp azok, amelyek az élelmiszertermeléshez szükségesek: búza, szója, kukorica, szálas takarmány vagy növendék állatok. Vannak olyan svájci gazdák, akik szívesebben importálnának takarmányt közelebbi importforrásokból (szója, széna, szalma, más gabonaféléket) a saját állatállományuk számára, minthogy Dél-Amerika piacairól szállítsanak, ahogyan korábban ezt tették. A svájci mezőgazdasági szaklapok sok alkalommal számolnak be arról, hogy Romániában a mezőgazdaság hatalmas lehetőségekkel bír. Egyre több ígéretes példáról lehet hallani a jól működő együttműködésekről, ami bátorítja a svájci gazdákat is a romániai partnerek keresésére. Mindezek erősítik a mezőgazdasági és

kereskedelmi folyamatokat a két fél között. Egyik gazdálkodó elmondása szerint az utóbbi tíz év technológiai fejlődése a svájci kapcsolatok nyomán felülmúlja az azt megelőző 30 év erőltetett, „fentről” indított fejlesztéseit.

Lemhény a kistérség egyik legjelentősebb vállalatának ad otthont, ugyanis a községben nőtt ki családi vállalkozás nyomán egy vágóhíd, ami a szocialista idők szövetkezeti épületeit nem hagyta az enyészetnek. Jelenleg Kovászna megye egyetlen, engedélyezett vágóhídja, ahol további húsfeldolgozó üzem is működik. SAPARD program segítségével, majd a FEADR támogatással sikerült több alkalommal modernizálni a létesítményt, ezt követően az EU rendelkezéseknek megfelelően működik a feldolgozó üzem. Az élő állatok állatorvosi minősítéssel kerülnek feldolgozásra. Pozitív hatás érezhető, hogy egyre kevesebb importra van szükség, mivel a belföldi hizlaldák növekvő kapacitása egyre nagyobb részben tudja a feldolgozandó állományt biztosítani. A húskészítmények elsősorban a szomszédos (Kovászna, Hargita, Bákó, Neamț és Brassó) megyékben kerül forgalomba.

A családi vállalkozás kezdetben vágóhidat üzemeltetett, időközben tevékenységük erőteljes diverzifikációt élt meg. Az családi tulajdonban lévő vállalkozás mellett közben Ojtozban (románul Oituz) fűrésztelep és fafeldolgozó üzem létesült, szintén a korábbi államosított telephely felújításával, továbbá Bereckben (románul Brețcu) egy pékséget a csőd széléről mentett meg, ezzel fenntarthatóvá tette a foglalkoztatottak megélhetését és az elnéptelenedő vidéki települések ellátását továbbra is biztosítja. Ezen kívül foglalkoztat néhány tucat helyi munkaerőt, ugyanis mezőgazdasági tevékenység folyik a volt szövetkezeti épületekben (szarvasmarha, és borjútartás valamint kerti zöld-

ségtermelés). Külön érdemes megemlíteni, hogy a megyében egyedülként itt állati és növényi eredetű hulladékmegsemmisítő üzemet is működtetnek, az elhullott állatokat és élelmiszeripari tevékenységek hulladékait is ide szállítva itt semmisítik meg. A vágóhíd kiváló minőségű ökohús előállítását is elérte azzal, hogy a több száz növendék állatot hegyi legelőkön tenyésztí szabadtartáson, e mellett a község gazdáitól a vágni való állatokat. Így valósul meg az, hogy miközben ügyfeleit folyamatosan kiváló termékkel tudja ellátni, a helyi gazdákat is bevonja a gazdasági tevékenységbe. Ez a fajta együttműködés alternatív jövedelemforrást jelent a családi gazdaságok számára. A vágóhíd és melléképületek építése alatt önálló építkezési csoport alakult ki, ez foglalkoztatja a helyi építkezési szakembereket, amely a szomszédos falvak magán- és középületeit építik, rehabilitálják közbeszerzéses szerződések alapján, miközben a saját fafeldolgozó üzem termékeit használják fel. A vállalkozás falun található üzletei hagyományos vegyes üzletek. Ezekben az üzletekben rengeteg a „nulla kilométeres” termék, ugyanis zöldségeket Lemhényből, halat a saját halastavaiból, húst és húsipari termékeket a vágóhídról, tejet a saját gazdaságból, pékárut szintén Bereckből kapják az üzletek. A vállalat saját étkezdét üzemeltet, naponta kétszeri étkezést biztosít az alkalmazottak számára.

A vállalat vezetés koncepciója modellszerű. Vezetője a kiegyensúlyozott fejlődést tartja fontosnak, kimondottan a helyi erőforrások felhasználásával éri el a vidéki térség fejlesztését. Felismerve a község latens erőforrásait, a cég üzletpolitikájának célja, hogy önmaga termeljen meg minél több nyersanyagot, amire az áru-előállításban szükség van.

A húsfeldolgozó üzem partnerkapcsolatot létesített a berecki iskolaközponttal 1994-ben, amikor is hentes és mészáros szakiskolai oktatást indítottak be. Akkoriban a három éves képzések során közel 90 szakembert képeztek ki. Jelenleg is döntően ez a csoport dolgozik az üzemben. Viszont a bővülő igények folyamatos hentes tanfolyamokat tartanak életben, amelyek elméleti kurzusokból és helybeni gyakorlati kiképzésekből állnak. A vállalkozás részéről tartalmaz tehát az oktatási intézményekkel az együttműködés. A vállalkozás alkalmazottainak létszáma 220 fő, pár munkás alkalmazása viszont szezonális viszonyok miatt változó, ennek 25%-a helyi lakos. 2012-ben 15 üzletet tartott fenn Háromszéken, ugyanabban az évben pedig 25 új munkahelyet teremtett. A következőkben részletesebben leírt tervek alapján további 25-30 munkahelyet tervez létrehozni a közeljövőben.

A jövőbeli tervek egy disznóhizlalda megépítéséről szólnak, egy FEADR-s pályázat segítségével. A 2000 férőhelyes sertés hizlalda (évente 6000 sertés nevelésére képes) a vágóhíd feldolgozásának 10%-át tudná ellátni sertéssel. A hizlalda nagy mennyiségű takarmány igénye miatt tovább kell fejleszteni a mezőgazdasági kapacitásokat is, amihez a Felső-Háromszéki Angustia Leader Egyesülethez adott le (mezőgazdasági géppark fejlesztésére) pályázatot. A tulajdonos tervezi azt, hogy egy gabona tárolót alakít ki a disznóhizlalda mellett, amibe főképp a nyári-őszi betakarításkor a község termelőitől vásárolná fel a takarmány nagyobb részét. Ez abból a szempontból jelentene előrelépést, hogy problémás a község magángazdálkodói számára a termények értékesítése. Előreláthatóan a község és a környező falvakban élő gazdálkodókat a cégvezetés arra szeretné serkenteni, hogy szerződéses együttműködést kössön velük.

Az ásványvíz palackozó üzem szintén egy jövőbeli terv, ami ismét a helyi erőforrásokra alapoz. A falu szélén fúrásokból nyert vízminták igen jó minőségűek, ásványi anyagokban gazdagok. A tervezett palackozó üzem nem csak saját üzletei ellátására termel majd, hanem nagyobb üzletek számára is.

A „több lábon állás” elve stratégiai fontosságú a piacgazdasági viszonyok között. A helyi termékek diverzifikációja mellett, további munkahelyek is létesülnek. A vertikálisan integrált termelő–feldolgozó–értékesítő rendszer eddig összesen öt profilban (mezőgazdaság, élelmiszer előállítás, üzlet-hálózat, fakitermelés, építkezés) működik, és ezt fogják bővíteni a további fejlesztésekkel, új doméniumban való terjeszkedésekkel (vízpalackozó, sertés hizlalda). Ahogyan a szakmai képzések révén is a helyi humán-erőforrás fejlesztését és kapacitásbeli növelését érik el.

A vállalkozás életképessége a jövőre tekintve is egyértelmű, mivel a helyi potenciálra épít, helyi munkaerőforrást alkalmaz a vidék fejlődésének javára. A fejlődési spirálba bele tartozik az is, hogy a községben ezt a vállalatot kiszolgáló kisebb, egyéni vállalkozások is beindulnak. A vállalkozás már jól integrálódott a regionális és a nemzeti, nemzetközi üzleti hálózatba is, ugyanis a közel-keleti országokba is exportál hústermékeket.

A második főbb vállalkozás logisztikai téren érdekelt, itt külföldi és belföldi szállítással 15 alkalmazottat foglalkoztat. Ezen kívül a község számtalan mikro vállalkozást tart nyilván, amik főképp ffeldolgozók, autószervezek, különböző szolgáltatást végzők, stb. A tőkeberuházás és fejlesztés számukra is ugyanolyan fontos, mint a mezőgazdaságban érdekelték számára. A Svájci–Román Együttműködési Alap finan-

szírozási alapot nyújt a kkv-k üzleti helyzetének javítására, fejlesztésére. Ez hasonló a svájci támogatási rendszerre, ahol szintén a vidék és a hegyes területek hátrányos helyzetét orvosolták beruházási hitelekkel. Ezen támogatások a hegyvidéki területeken való fenntartható mezőgazdaság életben maradását segítik elő, valamint a vidékfejlesztést, a nagy értéket képviselő gazdálkodást (továbbiakban: HN VF), az egészségügyi és turisztikai szolgáltatások fejlesztését, energiahatékonysági beruházások és a megújuló energiaforrások használatát támogatja.

Lehetőségek a kistermelők számára

A magas természeti értékű gazdálkodás (HN VF) az EU mezőgazdaságában az elmúlt 15 évben fejlődött ki, mint új koncepció. Azon a felismerésen alapul, hogy a biodiverzitás megőrzése csupán alacsony intenzitású gazdálkodás révén érhető el. Ezzel szemben Európában az intenzív földhasználat a természetes élettereket jelentősen érintette, így a termőterületeken a fent nevezett elv szerint számos vadon élő faj zavartalanul életteret tarthat fenn, miközben a természeteshez közeli vegetációban növekszik az ember számára fontos haszonnövény/állat (TAMSIN, 2007). A koncepció lényege, hogy a minőségi termékek védelmét és a hagyományos termelési módok megőrzését tartja szem előtt, miközben a környezeti érdekek is megvalósulnak (DOLAN, 2003). A „pár hektáros” kisgazdaságokat arra ösztönzik ezzel, hogy tartsák fenn a természet közeli termelést, az öko–élelmiszer előállítást.

Lemhény 15 km-re fekszik Kézdivásárhelytől, így a „Coșul Țărănesc” rendszerhez hasonlóan a község kisgazdái ellátói lehetnek sok városban élő családnak. Ebben a rendszerben a termelők egy éves szerződéssel, heti egy alkalommal szállítanak a városlakóknak házhoz mindig friss és

helyben termett zöldségeket és gyümölcsöket, főképp szezonális termékeket. A vásárló céltudatosan vásárolja a természet közeli termékeket, felesleges csomagolás és ezer kilométeres szállítás nélkül közvetlenül a termelőtől. A termékek főképp hagyományos, természetes körülmények között előállítottak, a rendszert felügyelő szervezet ellenőrzéseket hajt végre a minőség megőrzése érdekében.

Civil élet Lemhényben

Nem célja a jelenlegi keretek közt írott tanulmánynak egy teljes körű felmérés végzése, inkább egy-két reprezentatív probléma tárgyalása fontos, amit a Svájci Hozzájárulási Alap segítségével orvosolni lehet. Lehetőség van ugyanis együttműködésre lépni egy svájci NGO-val vagy közösséggel testvér települési kapcsolat kialakítására. A község egészségügyi központjának támogatása, az ifjúsági szervezete, valamint a roma kisebbség nehéz integrációs folyamatára szintén anyagi támogatást lehet pályázni.

Lemhényben - annak ellenére, hogy közepes nagyságú község, - igen sok non-profit szervezetet lehet találni. A legjelentősebb civil kezdeményezés a településen az 1990. április 28.-án létrehozott Szentkereszty Stephanie Kórház Alapítvány. A Német Máltai Szeretetszolgálat segítségével a 2000-es évek elején építette ki a lemhényi Gerontológiai Rehabilitációs és Hospice Korházotthon. Megépülése idején ilyen intézet Erdély szerte egyedülálló volt. Az egészségügyi központ 8000 m²-en fekszik, ami háromszintes főépületet, vendégházat, gyógyszerészeti múzeumot, előadótermet, műhelyt, mentőautó-állomást, raktárakat, mosókonyhát, gépparkot ölel magába. Az intézmény 15-17 új munkahelyet teremtett a község számára, ezen kívül jó pár magasan képzett doktor is állást talált itt. Korábban

évente 10 személynek nyújtott gondozó-képzést, majd munkahelyet. A rendszeres ismeretterjesztő előadások emelik az eddig elhanyagolt egészség-kultúrát a környező térségben.

Az utóbbi évek finanszírozási problémákat hoztak az alapítvány életébe, viszont megfelelő program útján újra lehetne éleszteni a már meglévő infrastruktúrák kihasználását.

A svájci-romániai együttműködési program éppen 2013. február 14.-én nyitotta meg az egészségügyi problémák reformját célzó pályázati lehetőségét. A svájci közreműködő szervezet (Swiss Agency for Development and Cooperation, SDC), és a Romániai Egészségügyi Minisztérium a projektek mentén három fő tengelyt szeretne fejleszteni: gyermekgyógyászati intenzív osztályok szolgáltatásainak javítása, korház előtti és sürgősségi ellátások javítása, valamint egészségügyi ellátások javítása vidéki térségekben. Ebben a tekintetben, egy sikeres pályázat esetén ötéves program szólna a fent említett létesítmények működtetésére. Ezen pályázatok által nyújtott támogatással élhetne a Gerontológiai Rehabilitációs és Hospice Kórházotthon is.

A lemhényi székhelyű KISZ)létrejöttének célja, hogy a vidéki településeken ösztönözze a fiatalokat a közösségi életben való szerepvállalásra, támogassa a hagyományos és kulturális élet fenntartását a megfelelő szabadidős és oktatási programok keretével. Legnagyobb szükség az erre alkalmas infrastruktúrának a kiépítése, nevezetesen egy szabadidős központ felépítése, ami a környező települések fiataljai számára állandó helyszínt biztosítana nyári táborok szervezésére, egész éves oktatási és kulturális programok szervezésére.

A KISZ mint civil szervezet a Svájci Hozzájárulási Alaphoz pályázni tud a fenti megfogalmazott célok elérése érdekében. Ugyanis a Svájci–Román Együttműködési Program, forrásokat biztosít a hátrányos helyzetű vidéki térségek közösségei számára. Az NGO-k és civil szervezetek részére elkülönített alap célja, hogy erősítse a román civil szervezetek működését, a program során aktív részvételt vállaljanak a társadalomban, annak tevékenységeit előmozdítsák, a környezetvédelmi kérdésekben kezdeményező szerepet vállaljanak, a szervezetek kapacitását megerősítsék, ezzel növekedjen a szociális szolgáltatások mértéke. A lemhényi lakosság bizalma a civil szervezetekben folyamatosan növekedik, viszont az aktív részvétel és az önkéntesek jelentkezése továbbra is kevés. A program célja, hogy a nyertes szervezetek, a civilek hatékony bevonásával magas színvonalú közösségépítésre és környezetvédelemre fókuszáló szolgáltatásokat hajtson végre.

A községben 2011-2012-ben már az EU-s forrásokból működött egy roma integrációs program. Ennek lejártával félbeszakadt a roma közösséggel foglalkozók munkája, támogatási keret hiányában. Mivel ez a program szigetszerűen bukkant fel a település életében, igazából nem ágyazódott be sem a többségi lakosság mentalitásába, sem pedig a programban szereplők életébe. A higiéniai alapellátások és az élelmészeti problémák átmeneti megoldása épp az ellenkezőjét váltotta ki a reméltekkel szemben. A program ideje alatt ugyanis folyamatosan eszközbeli ellátásban részesültek a romák, anélkül, hogy a közösség önállósulására nevelő program folyt volna. A hirtelen leálló program pedig felháborodást keltett a községben, ugyanis idő közben úgymond bizonyos fokú dependencia alakult ki bennük. Tehát nemhogy önálló-

sodásra, integrációra vagy társadalmi adaptációs folyamatra került volna sor, inkább ezek után további elzárkózás tapasztalható. Emiatt jelenleg egy reintegrációs, átfogóbb és mindinkább romák számára munkahely-megélhetést teremtő integrált, ez által hosszabb távú programra van szükség. Jelenleg elkülönült tömbben él a körülbelül 110-120 főt számláló roma közösség, meglehetősen hátrányos szociális körülmények között.

A Svájci Hozzájárulási Alap jelenleg is futó programja a romák és más veszélyeztetett csoportok társadalmi integrációja érdekében, az érintettek életkörülményeinek javítására fókuszál. A községben is a romák csoportjára elsődlegesen a társadalmi kizárásuk a többségi közösségből jellemző, továbbá a széleskörű szegénység, mely a csoport tagjait sújtja. A nem megfelelő lakhatási, oktatási és egészségügyi viszonyok kihatnak a foglalkoztatásra. Jellemzően alkalmi munkákból élnek, kevesük vállal szezonális munkát. Egy részük állami szociális segélyből tartják fenn magukat. A program célja elősegíteni a társadalmi befogadást, bevonni őket a társadalmi-gazdasági aktivitásba és megszüntetni a kiszolgáltatott helyzetüket. Elsőbbséget kell adni nem csak az életkörülmények javítására, hanem különösen az oktatás és egészségügy terén is támogatást nyújtani.

A továbblépés lehetősége

Az eddigi technológiai – és tudástranszfer célzottan, a helyi lakosok által ismert endogén erőforrások (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás) kiaknázására fókuszáltak. Ez továbbra is alapvető garancia a település fenntartható fejlesztésére, jó példa erre a mezőgazdaságra épülő élelmiszeriparban vertikálisan fejlett vállalat jelenléte.

A község fiataljai a kilencvenes évek elejétől egyre nagyobb számban fordulnak meg nyugat-európai tapasztalatszerző úton. Rengeteg fiatal haza tért közben, sokan családot alapítottak, de még mindig folyamatosan visszajárnak Svájcba, Németországba. Ezen tapasztalatok indították el a község mondhatni új generációjú mezőgazdaságát, vállalkozásait. Sok fiatal megtanulta közben a német nyelvet, a földművelésbe módszereket, felszereléseket és új szemléletmódot hozott haza. A községnek lehetősége lenne hivatalosan is partnerkapcsolatot keresni egy svájci településsel vagy civil szervezettel. Személyes ötletem, hogy a svájci-román együttműködési program keretén belül, pályázat révén partnerséget építsen ki, ezáltal a község fejlesztésére már szélesebb spektrumú perspektívák állnak rendelkezésre a jövőben.

Kérdés csupán az, hogy mit tudnak a helyiek a svájci-romániai együttműködési lehetőségekről? A tapasztalataim azt mutatják, hogy senki nem ismeri ezeket az általam bemutatott lehetőségeket. A település lakosai elsősorban „magánutas politikát” folytattak idáig. Személyes tapasztalatok és tőke szerzése érdekében tartottak és tartanak fel munkakapcsolatot Svájcban vagy más országokban. A szervezett közösségi fellépés ötlete újnak bizonyult. Ennek ellenére, akivel közöltem ezt, mindenki jónak találta, örülne egy ilyen kezdeményezésnek és támogatja. A problémát az jelenti, hogy nem igazán letisztázott számukra, hogy mit jelentene ez valójában. A következő probléma, hogy meg kellene keresni azokat a személyeket akik, fel tudják vállalni ennek a projektnek a kivitelezését.

Következtetésként megfogalmazódik az a gondolat, hogy annak ellenére, hogy az EU-s pénzek lehívása a „trend” ezekben az években, viszont a községnek elsősorban

az endogén erőforrásait és a lakosainak már meglevő tapasztalatait, kapcsolatait figyelembe vevő fejlesztési stratégiát kellene kidolgozzon majd kivitelezzen. Ez a partnerség egy integrált fejlesztési alternatívát kínál a település számára, az alulról felfele irányuló kezdeményezést pedig azt tapasztaltam, hogy sokan támogatnák. Szükség van tehát egy helyi akciócsoport kialakítására, ahol helyet kapnak a fiatal gazdálkodók, a község előtt járói és olyanok, akik aktív szerepet akarnak játszani egy ilyen kezdeményezésben.

Irodalomjegyzék

- Dolan, K. S., Sorby, K. (2003): Gender and Employment in High-Value Agriculture Industries, Agriculture & Rural Development Working Paper 7, The World Bank, Washington DC
- Planul National de Dezvoltarea Rurala 2007-2013, Anexa 4A, Zonele defavorizate
- Stela, F. (2008): Strategia comunei Lemnia 2008-2020, Mancom Centru, Alba Iulia
- Tamsin, C. et. al (2007): IEEP, Guidance Document to the Member States on the Application of the High Nature Value Indicator. Report for DG Agriculture, Brussels

